

*„Luna și focurile este capodopera lui Pavese.”
The Daily Telegraph*

POLIROM

Cesare Pavese

Luna și focurile

BIBLIOTECA POLIROM

Cesare Pavese

Luna și focurile

Traducere din limba italiană
și note de Florin Chirițescu

POLIROM
2016

Cesare Pavese, *La luna e i falò*

Copyright © 1950, 1971, 2000, 2005, 2013 e 2014 Giulio Einaudi editore s.p.a,

Torino

All rights reserved

© 2016 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6350-7

ISBN PDF: 978-973-46-6351-4

ISBN print: 978-973-46-5466-6

Coperta: Radu Răileanu

Pe copertă: Félix Vallotton (1865-1925), *Biserica Sfânta Ana, Cagnes, 1922*

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

CESARE PAVESE (1908-1950) este unul dintre cei mai mari scriitori italieni ai secolului trecut. Creier al Editurii Einaudi, i-a condus filiala de la Roma pînă după război. A tradus din literatura de expresie engleză a vremii, făcînd cunoscuți publicului italian autori ca Gertrude Stein, John Steinbeck, John Dos Passos, Ernest Hemingway, William Faulkner, Herman Melville și James Joyce. Poet, prozator și eseist, Pavese este autorul unui jurnal-capodoperă, *Meseria de a trăi*. La Editura Polirom au mai apărut *Femei singure* (2014), *Vara de neuitat • Plaja* (2015) și *Noapte de sărbătoare și alte povestiri* (2016).

for C.
*Ripeness is all*¹

¹. pentru C.

Maturitatea e totul (W. Shakespeare, *Regele Lear*, Actul V, Scena 2).

I

M-am întors anume în satul acesta, aici, și nu la Canelli, la Barbaresco ori la Alba, mânat de un gând. Nu m-am născut aici, e aproape sigur; dar unde m-am născut nu știu; prin locurile astea nu se află nici o casă, nici o bucată de pământ și nici oseminte ale vreunor strămoși despre care să pot spune: „Uite de unde mă trag“. Nu știu dac-am deschis ochii într-o vale sau pe vreun deal, într-o pădure sau în vreo casă cu balcoane. Fata care m-a lăsat pe treptele bisericii din Alba poate că nici nu venea de la țară, poate că era fiica vreunora care aveau palate, ori poate că m-au adus în coșul lor de cules via cine știe ce biete femeii de la Monticello, de la Neive ori, de ce nu?, chiar de la Cravanzana. Cine ar putea să-mi spună din ce plămadă sunt făcut? Am cutreierat destul prin lume și am aflat că omul e plămădit bine pretutindeni și cam la fel, și tocmai aceasta este pricina pentru care câte unul obosește și vrea să prindă rădăcini pe undeva, să-și găsească un sat și o bucată de pământ, încât plămada din care e făcut să prețuiască și să dăinuie ceva mai mult de o clipită.

Iar dacă am crescut în satul acesta, trebuie să aduc mulțumire Virgilei și lui Padrino, oameni care nu mai sunt, chiar dacă m-au luat și m-au crescut numai pentru banii pe care-i plătea lunar spitalul din Alessandria. Căci pe dealurile astea, acum patruzeci de ani, se găseau destui amărâți care, dornici să pună mâna pe un ban, își luau pe cap câte un bastard de la spital, măcar că aveau și ei copii acasă. Unii își luau câte o fetiță din care să facă mai apoi slujnică, să aibă cui porunci: Virgilia însă m-a luat pe mine pentru că fete mai avea vreo două. Iar după ce aveam să mai cresc puțin, trăgeau nădejde c-o să-și facă rost de-o gospodărie¹ mai ca lumea, să muncim cu toții și s-o ducem bine.

Padrino își avea atunci căscioara la Gaminella – două odăi și un coșar – capra și malul acela cu aluni. Eu am crescut laolaltă cu fetele, ne furam unul altuia boțul de mămăligă, dormeam pe aceeași saltea; Angiolina, cea mai mare, avea un an mai mult decât mine; și când aveam numai zece ani, în iarna când a murit Virgilia, am aflat, din întâmplare, că nu eram fratele ei. Din iarna aceea, Angiolina, mai coaptă la minte, a trebuit să lase umblatul cu noi pe la

aluni sau prin păduri: purta grija casei, făcea pâine și *robiol*², se ducea la primărie să ridice ea banii ce se plăteau pentru mine; eu mă făleam față de Giulia că prețuiesc cinci lire, îi spuneam că ea nu aduce nimic în casă și-l întrebam pe Padrino de ce nu mai luam și alți bastarzi.

Acum știam că eram niște amărăți, pentru că numai amărății iau copii de la spital, să-i crească. La început, când, ducându-mă la școală, ceilalți copii mi-au zis bastard, credeam că vorba asta înseamnă nemernic sau vagabond și le-am răspuns cu înjurături. Mă făcusem băiat mare, primăria nu ne mai dădea bani pentru mine, dar eu tot nu înțelesesem încă prea bine că, nefiind copilul lui Padrino și al Virgilei, însemna că nu mă născusem în Gaminella, că nu mă ivisem de sub aluni sau din urechea caprei noastre, ca fetele.

Anul trecut, când m-am întors pentru prima oară în sat, am venit aproape pe furiș să văd alunii, Dealul Gaminellei – un versant întins și întrerupt de vii și de maluri, un povârniș așa de lin, încât, dacă ridici capul, nu-i vezi vârful – și-n vârful, cine știe unde, dai peste alte vii, alte păduri, alte poteci – era parcă jupuit de iarnă, scoțând la iveală goliciunea pământului și a copacilor. Și în lumina aspră, vedeam bine dealul acesta uriaș cum cobora spre Canelli, unde se termină valea noastră. Apucând-o pe drumeagul ce se ține după apa râului – Belbo –, am ajuns la parapetul micului pod și la trestiiș. Am văzut pe spinarea malului peretele căsuței ridicat din pietroaie înnegrite, smochinul răsucit, ferestruica goală, și gândul m-a dus la iernile noastre căinoase. Dar, împrejur, și pământul și copacii se schimbaseră; desișul de aluni se transformase într-o miriște de mături. Din coșare a mугit un bou și prin frigul serii a ajuns până la mine miros de bălegar. Așadar cel care ședea în căsuță nu mai era atât de sărăntoc ca noi. Fără îndoială, eu mă așteptam la ceva asemănător, ori măcar să găsesc căsuța dărâmată; de-atâtea ori mă văzusem în gând pe parapetul podului, și mă întrebam cum de fusese cu puțință să stau atâția ani în vizuina aceea, să umblu pe cele câteva potecuțe, păscând capra și căutând merele rostogolite pe mal în jos, incredințat că pământul se sfârșește la cotitura unde drumul intră în Belbo. Dar nu m-aș fi așteptat să nu mai găsesc alunii. Asta arăta că totul se sfârșise. Noutatea asta m-a descurajat în așa măsură, că n-am mai strigat, n-am mai intrat în arie. Atunci am înțeles eu ce înseamnă să nu te fi născut într-un loc anume, să nu-l ai în sânge, să nu te simți pe jumătate îngropat în el împreună cu bătrânii, încât să nu-ți pese de-o schimbare de semănătură. Firește, desișuri de aluni mai rămăseseră pe dealuri, și acolo tot mai puteam să mă

regăsesc; chiar eu să fi fost proprietarul malului, l-aș fi curățat și l-aș fi semănat cu grâu. Acum însă locul îmi dădea impresia camerelor de la oraș care se dau cu chirie, camere unde stai o zi sau ani de-a rândul și pe urmă, când pleci în altă parte, lași în urmă găoacea goală, părăsită, moartă.

Bine că în seara aceea, întorcând spatele Gaminellei, am dat cu ochii de dealul Salto, peste apa râului, cu crestele și cu pajiștile lui care se pierdeau pe vârfuri. Iar mai jos dealul acesta era plin și el de vii despuiate, tăiate de maluri, și pâlcurile de copaci, potecile, gospodăriile risipite erau tot cum le văzusem zi de zi, an de an, șezând pe o bârnă, în spatele căsuței noastre, sau pe parapetul podului. Apoi, toți anii aceia până la recrutare, cât am slugărit la gospodăria de la Mora, pe câmpia mănoasă de dincolo de Belbo, după ce Padrino, vânzându-și căsuța de la Gaminella, s-a dus cu fetele la Cossano, toți anii aceia erau de ajuns ca, mai pe urmă, ridicând ochii de pe câmpuri, să mă facă să văd în zare viile de pe Salto, care coborau și ele spre Canelli, spre calea ferată și spre șuierul trenului care, dimineța și seara, alerga de-a lungul râului Belbo, făcându-mă să mă gândesc la tot felul de minunății, la gări și la orașe.

Astfel am crezut, vreme îndelungată, că satul ăsta, unde nu m-am născut, ar fi lumea toată. Acum, când am văzut cu adevărat lumea și știu că e făcută din atâtea și atâtea sate mărunte, nu știu dacă greșeam prea mult atunci, în copilărie.

Pleci acum să cutreieri pe mare și pe uscat, cum o porneau băieții de pe vremea mea pe la serbările din satele învecinate, și dansau, beau, se încăierau și se întorceau acasă cu steagurile și cu hainele rupte. Se fac și acum struguri și se vând la Canelli; se culeg trufele și se duc la Alba. Pe urmă e Nuto, prietenul meu de pe Salto, care aprovizionează cu butoaie pentru stroșit și cu teascuri toată valea, până la Camo. Ce înseamnă asta? Trebuie să ai un sat al tău, fie și numai pentru pofa de-a pleca din el. Un sat înseamnă să nu fii singur, să știi că în oameni, în ierburi, în pământ e ceva din tine care și când nu ești de față stă și te așteaptă. Dar nu e ușor să stai liniștit prin locurile astea. De un an de zile de când vreau să pun mâna pe el, dând câte o raită pe-aici ori de câte ori pot scăpa de la Genova, satul ăsta îmi scapă mereu. Asemenea lucruri se pricep cu timpul, după ce ai trecut prin toate. Și e cu puțință oare ca la patruzeci de ani, după ce am văzut lumea întreagă, să nu știu încă ce este satul meu?

Și mai e ceva, ceva care mă nemulțumește. Aici toți sunt încredințați că m-am întors să-mi cumpăr o casă, îmi spun Americanul, și îmi aduc fetele la vedere. Ca unul care a plecat fără să aibă măcar un nume, asta ar trebui să-mi facă

plăcere, și chiar îmi face. Dar nu-i de ajuns. Căci mie îmi place și Genova, îmi place să știu că pământul e rotund și să am mereu un picior pe pasarelă. Pentru mine delușoarele Canellei sunt poarta lumii de când eram copil și, stând după gardul de la Mora, mă rezemam în cazma și ascultam pâlăvrăgeala haimanalelor în trecere pe șosea. Nuto, care, în comparație cu mine, nu s-a îndepărtat niciodată de Salto, spune că pentru a putea trăi în valea aceasta nu trebuie să ieși niciodată din ea. Tocmai el, care în tinerețe s-a dus cu muzicanții să cânte din clarinet, dincolo de Canelli, până la Spigno, până la Ovada, de unde răsare soarele. Vorbim adesea despre asta, și el râde.

II

În vara aceasta am coborât la hotelul Angelo, situat în piața satului, unde nu mă cunoștea nimeni: atât de grozav am ajuns. Nici eu nu mai cunoșteam pe nimeni în sat; pe vremea mea veneam aici rar, și ședeam pe drum, pe maluri, ori prin curțile oamenilor. Satul e așezat cu mult mai în susul văii, apa râului Belbo trece prin fața bisericii, cam la o jumătate de ceas înainte de-a se lăți pe sub dealurile mele.

Venisem să mă odihnesc vreo cincisprezece zile și s-a potrivit să fie tocmai de Sfânta Maria. Cu atât mai bine; forfoteala străinilor, viermuiala și larma din piață l-ar fi făcut până și pe un negru să treacă neobservat. Am auzit zbierete, cântece, bufnituri de minge; când se întuneca – focuri și plesnitori; s-a băut, s-a răs prosteste, au umblat în procesiune, trei nopți de-a rândul s-a dezlănțuit în piață dansul și s-au auzit mașinile, trompetele, pocnetul puștilor cu aer comprimat. Aceleași zgomote, același vin, aceleași figuri de altădată. Băiețașii care se fugăreau printre picioarele oamenilor erau aceiași; baticurile, perechile de boi, parfumul, sudoarea, ciorapii femeilor pe picioarele negricioase – toate erau aceleași. Ca și veselia, necazurile, ori logodnele de pe malul râului. Noutatea am descoperit-o atunci când, cu cei câțiva bănuți din prima mea leafă, m-am aruncat în vâltoarea serbării, trăgând la țintă și dându-mă în scrânciob; făcuserăm să plângă toate fetișcanele cu coade și nici unul din noi nu știa încă de ce bărbații și femeile, tinerii pomădați și fetele făloase se ciorovăiau, se strângeau în brațe, își surădeau gură-n gură și dansau împreună. Noutate pe care acum o știam și

timpul acela trecuse. Nuto, care rămăsese aici, Nuto tâmplarul de pe Salto, complicele primelor mele raite la Canelli, cântase apoi zece ani din clarinet la toate serbările, la toate jocurile din vale. Pentru el lumea fusese o neîntreruptă sărbătoare, timp de zece ani. Cunoștea toți bețivii și saltimbancii, toate petrecerile din sate.

De un an, ori de câte ori pot trage câte o fugă, trec să-l văd. Casa lui e în inima coastei, pe Salto; dă în plină șosea. Jur-împrejur miroase a lemn crud, a flori și a talaș, așa încât, pe vremea când ședeam la Mora, mie, care veneam dintr-o cocioabă și dintr-o bățatură țărănească, toate astea-mi păreau o altă lume: simțeam mirosul străzii, al muzicanților, mirosul clădirilor din Canelli, unde nu mai fusesem niciodată.

Acum Nuto e însurat, un om făcut, muncește și dă și altora să muncească, dar casa lui a rămas neschimbată sub soare, cu glastre de mușcate și leandri la fereastră sau la intrare. Clarinetul e agățat de dulap; la ei umbli pe talaș; aruncă talașul cu coșurile în râpa de sub Salto – o râpă uscată toată vara și năpădită de salcâmi, de ferigi și de soc.

Nuto mi-a spus că a trebuit să se hotărască – ori tâmplar, ori muzicant – și așa, la moartea lui taică-su, după zece ani de petrecere, a lăsat clarinetul să se odihnească. Când i-am spus pe unde umblasem, mi-a răspuns că mai știe și el câte ceva de pe la lumea din Genova și că prin sat umblă vorba că înainte de plecare găsisem o oală cu aur la piciorul podului. Glumeam.

— Poate acum, am spus eu, o să iasă la iveală și taică-meu.

— Taică-tu, răspunde Nuto, ești tu.

— Frumusețea e că-n America, spun eu, toți sunt bastarzi.

— Uite ș-asta, răspunde Nuto, e ceva care trebuie îndreptat. De ce adică să fie câte unul care să n-aibă nici nume, nici casă? Nu suntem cu toții oameni?

— Lasă lucrurile așa cum sunt. Eu m-am descurcat și fără nume.

— Tu te-ai descurcat, spune Nuto, și nimeni n-o să îndrăznească să zică ceva; dar cei care nu s-au descurcat? Nici nu știi câți amărâți trăiesc pe dealurile astea. Când umblam și cântam, pe oriunde se dădea mâncare de pomană, vedeai idiști, damblagii, oameni fără căpătâi. Copii de bețivi și de servitoare fără minte, care ajung să trăiască mâncând cotoare de varză sau coajă de copac. Ba se mai găsesc și unii care să râdă de ei. Tu te-ai descurcat, zice Nuto, pentru că de bine, de rău ai găsit o casă în care să te adăpostești; mâncai

puțin la Padrino, dar mâncai. Nu trebuie să spui c-o să se descurce și alții; trebuie să-i ajuți.

Îmi place să vorbesc cu Nuto; acum suntem bărbați, ne cunoaștem; dar la început, pe vremea când eram la Mora și munceam la Padrino, el, care are trei ani mai mult decât mine, știa să fluiere și să cânte la chitară, lumea-l căuta și-l asculta, vorbea cu oamenii mari, vorbea cu noi, copiii, făcea cu ochiul femeilor. De pe atunci mă țineam după el și adesea lăsam orice la o parte ca să dau fuga cu el la Belbo pe mal, să intrăm în apă sau să fărâșăm niscai cuiburi. El îmi spunea ce trebuie să fac ca să mă respecte lumea la Mora, iar după asta, seara, venea la noi în bățatură ca să păzim casa.

Și acum îmi povestea despre viața lui de muzicant. Satele prin care umblase le aveam în jurul nostru, ziua senine și împădurite, sub soare, iar noaptea cuiburi de stele pe cerul negru. Împreună cu tovarășii de orchestră pe care îi instruia el sub un șopron, sâmbăta seara, picau la petrecerile de la Gară cât ai clipi din ochi; apoi, timp de două, trei zile nu închideau nici gura, nici ochii, lăsând clarinetul să ia paharul, lăsând paharul să ia furculița, pe urmă iar clarinetul, goarna, trompeta, pe urmă iar mâncau și iar beau și iar mai cânta câte unul, singur, apoi o gustare, masa mare întinsă pentru seara și petrecere până dimineța. Se făceau serbări, procesiuni, nunți; se făceau întreceri cu alte orchestre. În dimineța zilei a doua sau a treia, coborau năuciți de pe podișca de lemn; era o plăcere să-ți cufunzi capul într-o găleată cu apă, sau măcar să te întinzi pe iarba pajiștei între căruțe, șarete ori grajdurile cailor sau ale boilor. Cine plătea? întrebam eu. Comunele plăteau, familiile mai avute, cei mândri, care mai de care. Și primii la mâncare, spunea Nuto, erau mereu cam aceiași.

Și ce mâncau făcea să iei aminte. M-am dus cu gândul la ospetele despre care se povestea la Mora; ospete din alte sate, din alte timpuri. Dar felurile de bucate erau mereu aceleași și, auzind despre ele, mi se părea că reintru în bucătăria de la Mora, că revăd femeile dând pe răzătoare, frământând, făcând cârnați, luând capacele și ațâțând focul – și-mi revenea în gură parfumul acela, și auzeam trosnetul vreascurilor rupte.

— Puneai tot sufletul, îl iscodesc eu. De ce te-ai lăsat? De ce a murit taică-tu?

Nuto îmi răspunde că, mai întâi, clarinetul aducea puține parale în casă, și apoi că, tot cheltuind fără să știi prea bine niciodată cine plătește, până la urmă ajungi să te-apuțe sila.

— Și-apoi a venit războiul, spune el. Poate că picioarele fetelor nu mai aveau astâmpăr, dar cine să le mai joace? În timpul războiului lumea a petrecut altfel. Și totuși muzica-mi

place, continuă Nuto după ce se mai gândește puțin. Numai că e un stăpân păcătos muzica asta. Ajunge să te cuprindă ca o patimă, trebuie să te lași. Tata zicea că e mai bine să ai patima femeilor.

— Așa, zic eu, și cu femeile ce-ai făcut? Pe vremuri îți plăceau. La dans îți trec toate prin mână.

Nuto are un fel de-a râde șuierător, chiar dacă nu-și bate joc.

— N-ai dat nimic la spitalul din Alessandria?

— Nădăjduiesc că nu, spune el. Tu unul ai nimerit-o, dar ceilalți sunt niște nenorociți.

Pe urmă îmi spune că dintre cele două prefera muzica. În nopțile când se întâmpla uneori să se întoarcă târziu, se strângeau laolaltă și cântau, cântau, el, goarna și mandolina umblând prin întuneric pe șosea, departe de case, departe de femei și de câinii care răspundeau ca turbați. Cântau până nu mai puteau.

— Serenade n-am făcut niciodată, spune el. O fată, dacă e frumoasă, n-are nevoie de muzică. Are nevoie s-o pizmuiască prietenele, are nevoie de bărbat. N-am întâlnit niciodată vreo fată care să priceapă ce-i aia să cânti...

Nuto mă vede râzând și spune numaidecât:

— Să-ți spun una. Aveam un muzicant, unul Arbereto, care cânta la trombon. Și-i făcea fetei lui atâtea serenade, încât spuneam: „Ăștia doi nu-și vorbesc, își cântă...”

Discuția o purtam pe șosea sau la fereastră, la ei, unde beam un pahar, și la picioarele noastre se întindea lunca râului, cu șirul de copaci care urmau firul apei, iar în față – dealul cel mare al Gaminellei, plin de vii și de tufișuri. De când n-am mai băut din vinul acesta?

— Oare ți-am spus, îl întreb pe Nuto, de Cola că vrea să vândă?

— Numai pământul? întreabă și el. Bagă de seamă că ăla vrea să-ți vândă și salteaua.

— De paie sau de fulgi? întreb eu acru. Am îmbătrânit.

— Toți fulgii se prefac în paie până la urmă, spune Nuto. Apoi: Ai fost să arunci o privire pe la Mora?

Chiar așa. Nu fusesem. Era la doi pași de casa de pe Salto și nu fusesem. Știam că bătrânul, fetele, copiii, slugile erau cu toții risipiți, dispăruți, unii morți, alții plecați. Rămăsese numai Nicoletto, nepotul acela țicnit care-mi strigase în atâtea rânduri bastardule, bătând din picior; și mai știam că jumătate din proprietate o vânduseră.

Răspund:

— O să mă duc eu într-o zi. Că m-am întors doar.

III

Despre Nuto, muzicantul, aflasem vești chiar și în America – acum câți ani? – când nici nu mă gândeam să mă întorc, atunci când părăsisem echipa de feroviari și, din stație în stație, ajunsesem în California, unde, văzând dealurile acelea mari ridicându-se sub soare, spuseseam: „Parc-aș fi acasă!“ și America se sfârșea la margine de mare și de data asta nu mai avea nici un rost să mă mai imbarc, așa că m-am oprit printre pini și vii. „Ce-ar mai râde de mine cei de-acasă, îmi spuneam eu pe-atunci, dacă m-ar vedea cu sapa în mână!“ Dar în California nu se sapă. Oamenii par mai degrabă grădinari. Am dat chiar peste niște piemontezi și asta m-a plictisit; nu merita osteneala să fi străbătut atâta distanță ca să întâlnesc oameni de-ai noștri și care, pe deasupra, se mai uitau și urât. Am părăsit câmpia și m-am apucat să fac pe lăptarul la Oakland. Seara, peste apele micului golf, se vedeau luminile din San Francisco. M-am dus acolo, am făcut foamea o lună și, când am ieșit din închisoare, ajunsesem să-i invidiez pe chinezi. M-am întrebat atunci dacă făcea să străbați lumea întreagă ca să dai de te miri cine. Și m-am întors pe dealuri.

Am stat acolo o vreme și m-am încurcat cu o fată care, după ce-a început să lucreze cu mine în localul de pe strada Cerrito, nu mi-a mai plăcut. Tot venind să mă ia la plecare, izbutise să se angajeze casierită, iar după asta se uita toată ziua la mine, peste tejghea, cum frigeam slănina și cum umpleam paharele. Seara ieșeam din local și ea mă ajungea în fugă, țâcănind pe asfalt cu tocurile, mă lua de braț și voia să oprim o mașină să coborâm la mare sau să mergem la cinematograf. De cum ieșeam din lumina localului, rămâneam singuri sub stele, într-o larmă de greieri și de broaște. Eu aș fi vrut s-o iau cu mine la câmp, printre meri, tufișuri sau numai prin iarba mărunță a șanțurilor și s-o răstorn pe pământ, sub stele, ca să dau un sens larmei care umplea văzduhul. Nici nu voia să audă de așa ceva. Făcea gălăgie, ca femeile, și stăruia să intrăm într-un alt local. Ca să mă lase să m-ating de ea – aveam o cameră pe o străduță din Oakland – voia să fie puțin amețită.

Într-una dintre nopțile acelea am auzit eu povestindu-se despre Nuto. De la unul care venea de la Bubbio. Mi-am dat seama de asta după statura și după mersul lui, înainte ca omul să fi deschis gura. Conducea un camion cu cherestea și, în timp ce afară îi făceau plinul cu benzină, a intrat și mi-a cerut o bere.

— Ar prinde mai bine o sticlă de vin, i-am spus eu în dialect, cu buzele strânse.

I-au răs ochii și m-a privit. Am discutat toată seara, până ce-a răgușit de tot claxonul de afară. Nora trăgea cu urechea de la casă, se frământa, dar Nora nu fusese niciodată la Alessandrino și nu înțelegea. Până la urmă i-am turnat prietenului meu o ceașcă cu whisky prohibit. Mi-a povestit că învățase șoferia acasă, mi-a spus prin ce locuri a umblat și de ce a venit în America.

— Dacă știam că pe-aici se beau chestii din astea... Nimic de zis, e bună că te încălzește, dar un vin de masă nu găsești...

— Nu găsești nimic, i-am spus eu, parcă am fi pe lună.

Nora, iritată, își aranja părul. S-a răsucit în scaun și a dat drumul la radio să cânte muzică de dans. Prietenul meu a săltat din umeri, s-a aplecat peste tejghea și mi-a spus, făcând semn în urmă cu mâna:

— Ție femeile astea îți plac?

Am dat cu cârpa pe tejghea și i-am spus:

— Vina-i a noastră, ce vrei! Aici, în țara asta, sunt acasă la ele.

El a rămas tăcut, ascultând radioul. Eu, dincolo de muzica aceea, auzeam orăcăitul monoton al broaștelor. Nora, țeapănă, privea spinarea omului cu dispreț.

— E ca și miorlăiala asta, a spus el. Seamănă cu ceva? Nici măcar nu știu să cânte.

Și mi-a povestit despre întrecerea de la Nizza, cu un an înainte, când veniseră orchestre din toate satele, din Cortemilia, din San Marzano, din Canelli, din Neive și cântaseră, cântaseră, lumea nu mai pleca acasă, cursa de cai trebuise amânată, chiar și parohul ascultase cântecele de dans, de băut se bea numai de formă, la miezul nopții tot mai cântau și câștigase Tiberio, cu orchestra din Neive. Dar se lăsase cu scandal, fierbere mare, sticle în cap, și după el premiul l-ar fi meritat Nuto de pe Salto.

— Nuto? Dar îl cunosc!...

Și atunci prietenul acela mi-a spus cine era Nuto și ce făcea. Mi-a povestit că în chiar noaptea aceea, ca să le arate proștilor, o pornise pe șosea și cântaseră fără întrerupere până la Calamandrana. El se ținuse după ei pe bicicletă, la lumina lunii, și cântau așa de frumos că femeile de prin case ieșeau pe la uși și băteau din palme; atunci orchestra se oprea și începea altă bucată. Nuto, în mijlocul lor, îi conducea cu clarinetul.

Nora a strigat atunci să le spună ăloră să nu mai claxoneze. I-am mai turnat o ceașcă prietenului meu și l-am

întrebat când se întorcea la Bubbio.

— Și mâine, mi-a răspuns el, dac-aș putea.

În noaptea aceea, înainte de-a coborî la Oakland, m-am dus să fumez o țigară lungit pe iarba unui dâmb, ceva mai încolo de marginea șoselei, departe de locul pe unde treceau automobilele. Nu se vedea luna, dar era o mare de stele – tot atâtea câte erau și glasurile de broaște și de greieri. În noaptea aceea n-aș fi fost satisfăcut nici dacă Nora m-ar fi lăsat s-o răstorn pe iarbă. Broaștele tot n-ar fi încetat să orăcăie, după cum n-ar fi încetat automobilele să se repeadă accelerând la vale, nici America cu șoseaua de lângă mine și cu orașele ei luminate pe coastă nu s-ar fi isprăvit aici. Și am înțeles atunci, pe întuneric, în mirosul de grădină și de pini, că stelele de deasupra capului meu nu erau ale mele și că mă înfricoșau cum mă înfricoșau Nora și clienții din local. Ouăle cu slănină, banii azvârliți în dreapta și-n stânga, portocalele mari ca niște pepeni verzi nu însemnau nimic și se asemuiau cu greierii și cu broaștele. Merita oare să fi venit aici? Și unde mă mai puteam duce? Să mă arunc de pe dig?

Acum înțelegeam eu de ce era găsită uneori pe șosea câte-o fată gătuită în vreun automobil, în vreo casă sau pe vreo străduță dosnică. Fiindcă și ei, oamenii aceștia, erau cuprinși de dorința de-a se trânti pe iarbă, de-a se potrivi cu broaștele, de-a pune stăpânire pe o bucată de pământ de lungimea unui trup de femeie ca să doarmă cu adevărat, fără teamă. Căci țara era întinsă, era loc pentru fiecare. Plină de femei, de pământ, de bani. Dar nimeni nu avea destul pământ, nimeni nu se mulțumea cu cât avea, iar câmpiile, și chiar viile, păreau grădini publice, răzoare aranjate în joacă asemenea celor din preajma gărilor, sau erau lăsate în plata Domnului, pământuri arse, mormane de fier vechi. Nu era o țară în care omul să poată fi împăcat, să pună capul jos și să spună celorlalți: „De bine, de rău, mă cunoașteți. Așa că lăsați-mă dracului să-mi trăiesc zilele“. Și tocmai asta înfricoșa. Nici între ei nu se cunoșteau. Trecând munții, înțelegeai numaidecât că nimeni nu se oprise niciodată aici, că nimeni nu pusese mâna să facă ceva. De asta când se îmbăta câte unul, tăbărau cu pumnii pe el, îl închideau, îl lăsau aproape mort. Și-n afară de beție mai era și femeia rea. Iar când unul voia să pună mâna pe ceva, când voia să se facă cunoscut, sugruma o femeie, o împușca pe când dormea, îi crăpa capul cu o cheie franceză.

Nora mă striga din stradă să mergem în oraș. De departe avea o voce ca a greierilor. Am izbucnit în râs gândindu-mă că ar putea afla ce gândeam. Dar lucrurile astea n-are rost să le spui cuiva. Într-o dimineață cu soare n-avea să mă mai

vadă, și gata. Dar unde să mă duc? Ajunsesem la capătul pământului, pe vârful cel mai din margine și eram sătul. Atunci am început să mă gândesc că puteam trece munții înapoi.

IV

Nici chiar de Sfânta Maria Nuto n-a vrut să pună gura pe clarinet; zicea că e la fel ca fumatul: când te lași, trebuie să te lași de tot. Venise pe seară la Angelo și stăteam pe terasa camerei mele să luăm aer. Terasa dădea în piață și cu piața părea că se sfârșește lumea, dar noi priveam peste acoperișuri viile albe în lumina lunii.

Nuto, care ține să priceapă totul, se pornise să vorbească despre felul cum e alcătuită lumea și, dorind să știe ce se mai întâmplă și ce se mai spune, asculta cu bărbia sprijinită de balustradă.

— Dac-aș fi știut să cânt ca tine, n-aș mai fi plecat în America, îi spun eu. Știi cum e la tinerețe. E de ajuns să vezi o fată, să te iei la bătaie cu unul, să te întorci acasă în zori. Te apucă dorul să faci ceva, să fii cineva, să iei o hotărâre. Nu te mulțumești să trăiești ca înainte. Să umbli ți se pare mai ușor. Lumea spune atâtea. La o vârstă ca aia o piață cum e asta îți pare lumea întreagă. Și uneori crezi că așa e lumea...

Nuto tace și privește acoperișurile.

— ...Cine știe câți dintre copiii de-acolo de jos, spun eu, n-ar vrea să se ducă la Canelli.

— Dar nu se duc, răspunde Nuto. Tu, în schimb, te-ai dus. De ce?

Oare poți ști așa ceva? De ce la Mora îmi spuneau țipar? De ce într-o dimineață, pe podul din Canelli, am văzut un automobil izbindu-l pe boul acela? De ce nu știam să cânt nici măcar la chitară?

Spun:

— La Mora o duceam foarte bine. Credeam că lumea întreagă o să fie ca Mora.

— Nu, zice Nuto, aici o duc rău, dar nici unul nu pleacă. Ș-asta pentru că există o soartă. Tu la Genova, în America te-ai dus să afli, trebuia să faci ceva, să pricepi ceva care-ți era anume hărăzit.

— Tocmai mie? Dar pentru asta nu era nevoie să mă duc până acolo.

— Cel puțin ai avut un folos, spune Nuto. N-ai strâns bani? Poate că nici nu ți-ai dat seama de asta. Cu fiecare se întâmplă câte ceva.

Vorbește cu capul plecat, vocea lui aspră se lovește de balustradă. Își trece dinții pe muchia balustradei. Parcă s-ar juca. Deodată saltă capul:

— Într-o zi o să-ți spun ce e pe-aici, zice. Tuturor li se întâmplă câte ceva. Te uiți la ei: copii, oameni fără însemnătate, care nu fac nici un rău nimănui, dar vine o zi în care și ei...

Văd bine că-i vine greu. Își înghite saliva. De când ne-am revăzut, nu m-am putut obișnui încă să-l socotesc altfel decât era pe vremuri: Nuto cel dezlănțuit și plin de istețime, gata oricând să dea sfaturi și având întotdeauna el dreptate. Niciodată nu m-aș fi gândit că acum aveam să-l ajung din urmă și o să avem amândoi aceeași experiență. Și nici măcar nu-mi pare schimbat: doar că e puțin mai gras și cu picioarele mai pe pământ, iar fața lui de motan e mai liniștită și mai ascunsă. Aștept să-și ia inima în dinți, să scape de greutatea care-l apasă. Am observat întotdeauna că omul, dacă-i dai timp, golește sacul.

Dar în seara aceea Nuto n-a golit sacul. A schimbat vorba:

— Ia uite la ei cum mai țopăie și cum se mai înjură. Ca să-i poată strânge la slujbă, parohul trebuie să le îngăduie să-și verse focul. Și ei, ca să-și poată vărsa focul, trebuie să aprindă făclii Fecioarei. Care din doi rămâne păcălit?

— Se păcălesc unul pe altul, răspund eu.

— Nu, nu, zice Nuto, parohul câștigă. Căci, mă rog, cine plătește iluminăția, petardele, taxele și muzica? Și cine râde a doua zi după sărbătoare? Nenorociții, se deșală pentru câte o palmă de pământ și pe urmă și-o prăpădesc și pe-aia aici.

— Dar nu ziceai că banii cei mai mulți îi dau cei din familiile care vor să se țină mândre?

— Și familiile astea care se țin mândre de unde crezi că iau banii? Pun sluga să muncească, fata în casă, țăranul. Și pământul de unde l-au luat? De ce trebuie ca unul să aibă până nu mai poate, iar altul nimic?

— Dar ce, ești comunist?

Nuto îmi aruncă o privire piezișă și veselă totodată. Lasă orchestra să isprăvească, apoi, tot iscodindu-mă cu ochii, mormăie:

— Suntem prea înapoiați în satul ăsta. Comunist nu se face cine vrea. Era unul, îl porecliseră Încruntatu³, care zicea

că e comunist și vindea ardei în piață. Se îmbăta și noaptea se punea să zbiere. Oamenii ca ăsta fac mai mult rău decât bine. Ne-ar trebui comuniști luminați la minte, care să nu facă numele de ocară. L-au mătrășit repede pe Încruntatu, și până la urmă nu i-a mai cumpărat nimeni ardeii. A trebuit să-și ia tălpășița astă iarnă.

Îi spun că are dreptate, dar că trebuiau să se ridice în '45, când era momentul. Atunci chiar și Încruntatu ar fi putut da o mână de ajutor.

— Credeam că întorcându-mă în Italia o să constat că ați făcut ceva. Cuțitul era la voi în mână...

— Eu nu aveam decât o rindea și o daltă, răspunde Nuto.

— Mizerie am văzut pretutindeni, spun eu. Sunt țări în care și muștele trăiesc mai bine decât oamenii. Dar asta nu-i de ajuns ca să se-ajungă la revoltă. Lumea are nevoie de un îndemn. Atunci aveți îndemnul, aveți și puterea... Ai fost și tu pe dealuri?

Nu-l întrebasesm niciodată. Aflasem de la niște oameni din sat – băiețandri, veniți pe lume când noi nici nu împliniserăm douăzeci de ani – că muriseră unii pe-acolo, prin păduri. Știam multe lucruri, îl întrebasesm despre ele, dar nu-l întrebasesm dacă și el purtase eșarfa roșie ori mânuiise vreo pușcă. Știam că pădurile se umpluseră de oameni veniți de aiurea, nesupuși la recrutare, fugiți de la oraș, minți înfierbântate – și că Nuto nu era unul dintre aceștia. Dar Nuto e Nuto și știe mai bine decât mine ce se cuvine să facă.

— Nu, răspunde Nuto, dacă mă duceam, îmi ardeau casa.

La ei pe deal Nuto ținuse ascuns într-o tainiță un partizan rănit și-i ducea noaptea de mâncare. Îmi spusese asta maică-sa. Am crezut-o. Acesta era Nuto. Nu mai departe decât ieri, pe drum, întâlnind doi băieți care chinuiau o șopârlă, le luase șopârla. Nimeni nu rămâne la douăzeci de ani.

— Dacă *sor*⁴ Matteo ne-ar fi făcut așa ceva când mergeam pe deal, i-am spus eu, ce i-ai fi răspuns? Câte cuiburi cu pui în ele n-ai stricat tu pe atunci?

— Astea sunt fapte de oameni înapoiți, mi-a răspuns el. Amândoi făceam rău pe-atunci. Vietățile astea trebuiesc lăsate să trăiască. Suferă și ele destul, iarna.

— Nimic de zis. Ai dreptate.

— Și pe urmă, dacă încep așa, ajung să facă moarte de om și să dea foc satelor.

Razele soarelui cad peste râpele de aici și pământul uscat, vulcanic și plin de greieri răsfrânge lumina într-un chip de care am uitat. Aici căldura, în loc să vină de sus, din cer, iese de jos, din pământ, din străfunduri, printre vița care pare să fi renunțat la orice fel de verdeață pentru a-și trimite toată vlaga în coarde. E o căldură care-mi place, care are miros: mă aflu chiar și eu înlăuntrul acestui miros, se află înlăuntrul lui atâtea cules de vii, și cosit de fân, și rărit de viță, atâtea parfumuri și atâtea dorințe pe care nici nu știam că le port cu mine. Îmi place atât de mult să ies din Angelo și să privesc câmpurile; aproape c-aș vrea să nu fi avut viața pe care am avut-o, s-o pot schimba; să dau temei vorbelor celor care mă văd trecând și se întreabă pentru ce am venit: să cumpăr struguri, sau ce? Aici, în sat, nimeni nu-și mai aduce aminte de mine, nimeni nu mai ține seamă că am fost slugă și bastard. Știu că am bani la Genova. Bine cel puțin că mai e câte un băiat, slugă, cum am fost și eu, sau câte-o femeie care se plictisește pe după storurile trase și se gândesc la mine așa cum mă gândeam eu, pe delușoarele din Canelli, la oamenii din vale, la lumea care câștigă, se bucură, pleacă departe, pe mare.

Gospodării, mai în glumă, mai în serios, mi-au și oferit destui. Eu stau și ascult, cu mâinile la spate, nu toți știu că mă pricep – îmi vorbesc de recolte bogate din anii aceștia, dar că acum ar trebui făcută o deștelenire, un zid, o răsadniță, și ei nu pot să le facă.

— Unde sunt recolte alea? întreb eu. Profiturile de care vorbiți? De ce nu cumpărați cu ele ce vă trebuie?

Îngrășămintele...

Eu, care am vândut îngrășămintele angro, le-o tai scurt. Dar discuția îmi place. Și îmi place și mai mult când mergem să vedem avutul omului, când trecem prin ogradă, când intrăm în grajd, când bem un pahar.

În ziua când m-am întors la căsuța din Gaminella, îl știam pe bătrânul Valino dinainte. Îl oprise Nuto în piață, de față fiind și eu, și-l întrebase dacă mă cunoștea. Un bărbat uscat și negricios, cu ochi de cârțiță, care m-a privit bănuitor; când Nuto i-a spus, râzând, că eram unul care-i mâncase pâinea și-i băuse vinul, a rămas locului, nehotărât, încruntat. Atunci l-am întrebat dacă el era cel care tăiașe alunii și dacă pe grajd mai era vița aceea cu struguri stafidiți. I-am spus cine eram și de unde veneam; Valino și-a păstrat mutra aceea întunecată și a spus că pământul de pe mal era sărac și că în

fiecare an ploaia mai lua câte o bucată. Și, înainte de-a pleca, s-a uitat la mine, apoi s-a uitat la Nuto și i-a spus:

— Vino odată pe sus pe la noi. Aș vrea să-ți arăt putina aia care curge.

Apoi Nuto îmi spusese:

— Tu, la Gaminella, nu mâncai în fiecare zi... Acum nu mai glumea. Cu toate astea nu trebuia să vă despărțiți. Acumocioaba a cumpărat-o cucoana de la Villa. Și vine să împartă bucatele cu terezia. Una care are două gospodării și o prăvălie. Și pe urmă vin și spun că țăranii fură, că țăranii sunt niște nemernici...

M-am întors singur pe drumul acela și mă gândeam cum o fi trăit atâția ani – șaizeci? poate nici atât – acest Valino care muncea pământ în parte. Din câte case o fi plecat, de pe câte pământuri, după ce dormise, mâncase, săpase pe arșiță și pe ger, încercându-și lucrurile în căruța altuia, pe drumuri pe care n-avea să mai calce? Știam că era văduv, că soția îi murise acasă, înainte de asta, și că cei mai mari dintre copii îi muriseră în război. Nu-i mai rămâneau în casă decât un băiețuș și niște femei. Ce rost mai avea el pe lume?

Nu ieșise niciodată din valea lui Belbo. Fără să vreau, m-am oprit în mijlocul potecii, gândindu-mă că, dacă în urmă cu douăzeci de ani n-aș fi fugit, aceasta ar fi fost și soarta mea. Și totuși atât eu prin lumea largă, cât și el pe dealurile acelea umblaserăm și tot umblaserăm, fără să putem spune: „Asta e avutul meu. Sub grinda asta voi îmbătrâni, în odaia asta voi muri“.

Am ajuns sub smochin, în fața ogrăzii, și am văzut poteca între două maluri acoperite cu iarbă. Puseseră acum niște pietroaie drept scară. Povârnișul de la fâneață până în drum era ca odinioară – iarbă uscată sub o grămadă de surcele, o tărână desfundată, niște mere putrede și storcite. Am auzit câinele, sus, cum se repezea de-a lungul sârmei pe care-i era pus lanțul.

Când să ajung în capul scării, câinele să turbeze nu alta. Se sălta în două picioare, urla, se gâtuia cu lanțul. Am urcat mai departe și am văzut șopronul, trunchiul smochinului, o greblă sprijinită de ușă, aceeași funie înnodată atârna de ușorul ușii. Aceeași pată de piatră vânătă în jurul frunzelor care urcau pe zid. Același rozmarin, în colțul casei. Și mirosul, mirosul casei, al malului, al merelor putrede, mirosul de iarbă uscată și de rozmarin.

Pe o roată răsturnată pe pământ ședea un băiat cu cămășuță și pantaloni sfâșiați, ținuti de o singură bretea, și-și ținea un picior depărtat, întors într-un mod nefiresc. Oare în joacă făcea așa? M-a privit ferindu-se de soare; ținea în mână

o piele uscată de iepure și închidea pleoapele sale subțiri ca să câștige timp.

Mă opresc, el continuă să clipească din ochi; câinele urlă și smucește lanțul.

Copilul e desculț, are o zgaibă sub ochi, umerii osoși și nu-și mișcă piciorul. Îmi amintesc dintr-odată câte degerături n-am avut și eu, câte zgaibe din astea la genunchi, de câte ori nu mi-am rupt buza. Îmi amintesc că îmi puneam botinele numai iarna. Îmi amintesc cum jupuia mama Virgilia pielea de pe iepuri după ce le scotea măruntaiele. Mișc mâna și fac un semn.

În ușa apăruse o femeie, două femei. În straie negre, una prăpădită și cocoșată, alta mai tânără și ciolănoasă; mă priveau. Strig că-l caut pe Valino. Nu era acasă, se dusesse în sus, pe coastă.

Femeia mai tânără strigă la câine, apucă lanțul și-l smucește făcând câinele să horcăie. Băiatul se ridică de pe roată – se ridică cu greu, sprijinind piciorul de-a curmezișul, se saltă în picioare și se târăște spre câine. E șchiop, rahitic, văd că genunchiul nu-i e mai gros decât brațul; își trage piciorul după el ca pe o greutate. Să tot fi avut zece ani și, văzându-l în ograda aceea, era ca și cum mă vedeam pe mine însumi. Îmi arunc ochii sub șopron, pe după smochin, la mături, așteptând să apară Angiolina și Giulia. Cine știe pe unde erau? Dacă mai trăiau pe undeva, trebuie să fi avut vârsta femeii aceleia.

După ce au potolit câinele, nu mi-au spus nimic; mă priveau.

VI

Le spun că dacă Valino se întoarce, îl aștept. Răspund amândouă odată că uneori întârzie.

Dintre cele două femei, cea care legase câinele – era desculță, arsă de soare și avea chiar niște tuleie pe bărbie – mă privește cu ochii întunecați și bănuitori ai lui Valino. Era cumnata, cea care dormea acum cu el; tot stând împreună începuse să-i semene.

Intru în ogradă (câinele se repede din nou) și le spun că în ograda aceea copilărisem. Întreb dacă puțul e tot acolo, în spate. Bătrâna, care se așezase în prag, mormăie neliniștită; cealaltă se apleacă și ridică grebla care căzuse în fața ușii,

apoi strigă la băiat să se uite de pe mal dacă nu se vede Pa⁵. Le spun că nu e nevoie. Trecusem pe-acolo și dorisem să revăd casa în care crescusem, dar cunoșteam rosturile pe acolo, malul până la nuc, și puteam să caut singur pe cineva.

Apoi întreb:

— Dar băiatul ăsta ce are? A căzut în vreo sapă?

Cele două femei își poartă privirea de la mine la el, care se pune pe râs – și râde fără glas, închizând repede ochii. Cunoșteam și eu jocul ăsta.

Îl întreb:

— Ce ai? Cum te cheamă?

Îmi răspunde cumnata cea slabă. Îmi spune că doctorul se uitase la piciorul lui Cinto în anul când murise Mentina, atunci când mai ședea la Orto.

— Mentina ședea în pat și se văita, iar doctorul îi spusese, cu o zi pân-a muri, că ăsta de-aici n-avea oasele ca lumea din vina ei. Mentina îi răspunsese că ăilalți feciori, care muriseră soldați, erau zdraveni, dar că ăsta se născuse așa; că știa ea bine că atunci când vrusese s-o muște câinele ăla turbat, îi secase și laptele. Doctorul se răstise la ea, că, zice, nu laptele avea vreo vină, ci surcelele pe care le căra în spinare, umblatul prin ploaie cu picioarele goale, năutul și mămăliga pe care le mânca și coșurile alea cu care se uzmea. Ar fi trebuit să se gândească mai înainte la toate astea, spusese doctorul, acum era prea târziu. Mentina îi răspunsese că așa o fi, dar uite că ăilalți veniseră zdraveni pe lume; și a doua zi murise.

Băiatul ne asculta sprijinit de zid, și-mi dau seama că nu râdea – avea fălcile ieșite în afară, dinții rari și o zgaibă sub ochi – părea doar că râde, dar el era atent.

Le spun femeilor:

— Atunci mă duc să-l caut pe Valino.

Doream să rămân singur, dar femeile strigă numaidecât la băiat:

— Mișcă-te, du-te să vezi și tu!

Și așa am pornit-o prin fâneață și am înconjurat via, căci printre araci erau lanuri de grâu, coapte de soare. Și cu cât coasta, în spatele viei, în loc să fie ferită de umbra neagră a alunilor, era acoperită de mături pitice, cu atât ochiul o pornea mai liber și câmpia aceea era mai mică, un peticel de pământ. Cinto șchiopăta în urma mea și într-o clipă am fost la nuc. Și mi s-a părut atunci cu neputință să fi fugit și să mă fi jucat de atâtea ori de aici până la drum, să fi coborât malul să caut nuci și mere căzute, să fi petrecut după-amiezi întregi cu capra și cu fetele pe iarba aceea, să fi așteptat în zilele de

iarnă puțină vreme bună ca să mă întorc acolo, chiar dacă locul acela ar fi fost o țară întreagă, ori lumea toată. Iar dacă din întâmplare n-aș fi ieșit de aici la treisprezece ani, când Padrino se duse să locuiască la Cossano, aș trăi și acum ca Valino și Cinto. Cum putuserăm să facem aici rost de mâncare e un mister. Pe vremea aceea rodeam mere, dovleci, năut. Virgilia izbutea să ne astâmpere foamea. Și acum pricepeam eu expresia de pe figura întunecată a lui Valino care muncea până nu mai putea și pe deasupra mai trebuia să împartă și cu alții. Roadele se vedeau: femeile îndobitocite, copilul schilod.

L-am întrebat pe Cinto dacă mai apucase să vadă alunii. Sprijinit pe piciorul sănătos, m-a privit neîncrezător și mi-a spus că în fundul văii mai erau niște pomi. Întorcându-mă să-i mai spun ceva, o văzusem, pe deasupra viei, pe femeia în negru care se uita la noi din ogradă. Mi-a fost rușine atunci de hainele de pe mine, de cămașa pe care o purtam, de pantofi. De câtă vreme nu mai umblasem desculț? Ca să-l conving pe Cinto că odată fusesem și eu ca el, era de ajuns să-i vorbesc despre Gaminella. Pentru el Gaminella era lumea întreagă și toți îi vorbeau astfel despre ea. Ce aș fi spus pe vremea mea dacă mi-ar fi apărut înainte un omoi ca mine și eu l-aș fi întovărășit pe locul nostru? Am avut o clipă iluzia că în casă mă așteptau fetele și capra și că aveam să le spun, cu mândrie, despre nemaipomenita întâmplare.

Acum Cinto venea după mine, curios. L-am dus până în capătul viei. N-am mai recunoscut șirurile de copaci; l-am întrebat cine a făcut schimbarea asta. El se bâlbâia, făcea mofturi și mi-a spus că cucoana de la oraș venise numai cu o zi înainte să culeagă roșiile.

— Vouă v-a lăsat? îl întreb eu.

— Noi le și strânseserăm, îmi răspunde.

Acolo unde stăteam noi, în spatele viei, încă mai era iarbă, troaca cu apă pentru capră și dealul, care urca peste capetele noastre. L-am pus să-mi spună cine locuia în casele îndepărtate, i-am povestit cine ședea în ele altădată, ce câini aveau, i-am spus că atunci eram cu toții copii. M-a ascultat și mi-a spus că mai era câte unul din cei despre care pomenisem. Apoi l-am întrebat dacă mai era la locul lui cuibul acela de cintează în copacul care se ridica la picioarele noastre, pe mal. L-am întrebat dacă se ducea vreodată la Belbo să prindă pește cu târna.

Era ciudat cum toate se schimbaseră și totuși rămăseseră la fel. Nici măcar o coardă de viță nu rămăsese din cele vechi, nici măcar un dobitoc; acum pajiștile erau lanuri, iar lanurile șiruri de araci; oamenii se perindaseră, îmbătrâniseră,

muriseră; rădăcinile fuseseră smulse, aruncate în Belbo, și totuși, dacă priveai în jur trupul masiv al Gaminellei, drumurile îndepărtate pe coastele dealului Salto, ogrăzile, puțurile, glasurile, gropile, totul era neschimbat, totul avea mireasma, gustul, culoarea de altădată.

L-am pus să-mi spună dacă știa satele din jur. Dacă fusese vreodată la Canelli. Fusese cu carul când Pa se dusese să vândă struguri la Gancia. Și în unele zile trecea râul cu copiii lui Piola și se duceau la calea ferată să vadă cum trece trenul.

I-am povestit că pe vremea mea valea aceasta era mai mare, că erau unii care umblau cu trăsura, bărbații purtau lanț de aur la jiletcă, iar femeile din sat, de la Gară, aveau umbreluțe de soare. I-am povestit că făceau fel de fel de petreceri – nunți, botezuri, praznice pentru Fecioara Maria – și că veneau de departe, de pe vârfurile dealurilor, veneau muzicanți, vânători, mărimile satelor. Se aflau pe atunci case – mici palate, cum era cel numit Cuibul, de pe dealul din Canelli – care aveau camere în care încăpeau câte cincisprezece, douăzeci de persoane, ca în hotelul Angelo, care mâncau și cântau din instrumente toată ziua. Și noi, copiii, în zilele acelea petreceam prin ogrăzi și ne jucam, vara de-a „săptămâna“, iarna dându-ne pe gheață. Săptămâna se juca sărind într-un singur picior, cum era Cinto, peste niște linii de pietricele fără să atingi pietricelele. După culesul viilor vânătorii cutreierau dealurile, pădurile, urcau până la Gaminella, la San Grato, la Camo, se întorceau plini de noroi, frânți de oboșală, dar încărcăți de potârniche, de iepuri, de vânat. Noi, din căsuța noastră, îi vedeam trecând și apoi, până noaptea târziu, auzeam cum se petrece în casele din sat, iar la micul palat al Cuibului, acolo, jos – pe atunci se vedea, căci nu erau copacii aceia – toate ferestrele jucau în lumină, de parcă s-ar fi aprins casa, și prin geamuri se vedeau trecând umbrele invitaților până dimineața.

Cinto asculta cu gura căscată, cu zgaiba lui sub ochi, sprijinit de mal.

— Eram băiat ca tine, îi spun eu, și stăteam aici cu Padrino, aveam o capră. Eu o duceam la păscut. Iarna, când nu mai treceau vânătorii, era urât, pentru că nu te puteai duce nici la mal, atâta apă și promoroacă era, și uneori – acum nu mai sunt – de la Gaminella coborau lupii, care nu mai găseau de mâncare în pădure, iar dimineața le vedeam urmele pe zăpadă. Sunt ca urmele de câine, dar mai adânci. Eu dormeam în odaia din spate, cu fetele, și noaptea auzeam cum urla lupul de frig acolo pe mal.

— Anul trecut am găsit pe mal un mort, îmi spune Cinto.

Mă opresc. Îl întreb ce mort.

— Un neamț, îmi răspunde. Pe care l-au îngropat partizanii în Gaminella. Nu mai avea pic de piele pe el.

— Așa aproape de drum? întreb.

— Nu, venise pe mal, din sus. Apa l-a cărat în jos și Pa l-a găsit acoperit cu noroi și cu pietre...

VII

Între timp de pe mal se auzea cum lovea cineva cu cosorul un lemn, și la fiecare izbitură Cinto clipea din ochi.

— E Pa, spuse el. E-acolo jos.

Îl întreb de ce mai adineaori, când eu mă uitam la el și femeile vorbeau, ținea ochii închiși. Închide numaidecât ochii și spune că nu e adevărat. Râd și-i povestesc că și eu mă jucam așa, când eram copil – astfel vedeam numai lucrurile pe care voiam eu să le văd, și când deschideam ochii mă distram regăsind lucrurile așa cum erau.

Și-a descoperit atunci dinții, mulțumit, și mi-a spus că și iepurii fac așa.

— Neamțul acela, am spus eu, o fi fost mâncat de furnici.

Dinspre ogradă un glas de femeie care-l striga pe Cinto, care-l chema pe Cinto, care-l blestema pe Cinto ne-a făcut să zâmbim.

— Nimeni n-a priceput cum l-au omorât, a spus el. A stat sub pământ doi ani...

Când am coborât printre frunzele grase, printre vrejurile de mure și izma-broaștei mai din jos, Valino abia a ridicat capul. Reteza cu cosorul vârfurile roșii ale ramurilor unei sălcii. Ca întotdeauna, deși eram în august, în părțile astea joase era frig și aproape întuneric. Cândva malul aducea aici apă, încât vara se făcea băltoacă.

L-am întrebat unde avea să pună la zăcut sălciile în anul ăsta care era atât de secetos. S-a aplecat să ridice grămada de joarde, apoi s-a răzgândit. A rămas cu ochii la mine, apăsând ramurile cu piciorul și agățându-și cosorul la spatele pantalonilor. Era stropit tot pe pălăria și pe pantalonii aceia albăstrui care se pun când se dă cu piatră-vânăță.

— Au ieșit frumoși strugurii anul acesta, îi spun eu. Numai puțină apă mai lipsește.

— Întotdeauna lipsește câte ceva, zice Valino. Îl așteptam pe Nuto pentru zăcătoarea aia. Nu vine?

Atunci i-am explicat că trecusem din întâmplare prin Gaminella și voisem să revăd câmpul. Nu-l mai cunoșteam, atâta se schimbase. Via era tânără, de trei ani, nu? Și în casă, l-am întrebat, și în casă făcuseră schimbări? Când stăteam eu acolo, era un coș care nu mai trăgea deloc; l-au dărâmat cumva?

Valino mi-a spus că în casă ședeau femeile. Ele trebuiau să se gândească la lucruri din astea. A privit în sus la frunzulițele plopilor. Mi-a spus despre câmp că e la fel ca orice câmp, ca să-l faci să rodească ar fi fost nevoie de brațe, care nu mai erau.

Atunci am vorbit despre război și despre morți. Despre feciori n-a spus nimic. Mormăia. Când am început să vorbesc despre partizani și despre nemți, a ridicat din umeri. Mi-a spus că atunci era la Orto și că văzuse arzând casa lui Ciora. Încă un an după aceea nimeni nu făcuse nimic la câmp, și dacă în loc de toate astea toți bărbații s-ar fi întors acasă – nemții acasă la ei, băieții la locurile lor –, ar fi fost un câștig. Ce mutre, ce lume; atâta lume străină nu se mai văzuse nici măcar la bălciurile de pe vremea când era el tânăr.

Cinto stătea și ne asculta cu gura căscată.

Cine știe câți mai erau îngropați și prin pădure, am spus eu.

Valino m-a privit, cu fața întunecată – ochii-i erau tulburi, străini.

— Sunt, zice el, sunt destui. Timp să ai să-i cauți.

Nu era dezgust în glasul lui, nici milă. Parcă ar fi spus că se duce după ciuperci sau după vreascuri.

A prins apoi viața pentru o clipă și a spus:

— N-au dat ei roade cât erau vii, n-or să dea nici morți.

Uite, gândeam eu, Nuto ar zice că e înapoiat, amărât, și l-ar întreba dacă lumea ar trebui să fie mereu cum era odată. Dar Nuto, care văzuse atâtea sate și care știa necazurile tuturor de prin împrejurimi, Nuto n-ar fi întrebat niciodată dacă războiul acela folosise la ceva. Trebuia dus, așa voise soarta. Nuto avea adânc înfipt în cap gândul acesta că un lucru ce era sortit să se întâmple trebuia să-i frământa pe toți laolaltă și că lumea asta e prost întocmită și trebuie făcută din nou.

Valino nu mă îndeamnă să mă duc sus cu el să bem un pahar. Apucă legătura de lăstari și-l întreabă pe Cinto dacă se dusesse să adune iarbă. Cinto, îndepărtându-se, se uita în

pământ și nu răspundea. Atunci Valino face un pas și cu mâna liberă apucă o nuia de salcie să-l șfichiue pe băiat. Cinto sare în lături, iar Valino se împiedică, dar își recapătă echilibrul. La capătul malului Cinto stătea și-l privea.

Fără să vorbească, bătrânul o pornește pe coastă, cu joardele de salcie în brațe. Nu s-a întors nici când a ajuns în vârf. Mi se părea că sunt un băiat care venise să se joace cu Cinto și că bătrânul îl atinsese pe el fiindcă nu putuse să se ia de mine. Eu și Cinto ne priveam râzând, fără să vorbim.

Am coborât malul pe sub bolta rece a copacilor, dar era destul să trecem pe sub spărturile deschise prin frunziș, prin soare, ca să simțim arșița și nădușeala. Mă uitam la peretele de tuf vulcanic, din fața pajiștii noastre, care susținea via lui Morone. În vârf, pe deasupra rugilor de mure, se vedeau limpede răsărind cele dintâi coarde de viță și un piersic de toată frumusețea cu câteva frunze de pe acum sângerii. Era asemenea piersicului de pe vremea mea, din care cădea pe mal câte-o piersică din cele ce ne păreau mai gustoase decât ale noastre. Merii și piersicii aceștia, ale căror frunze sunt roșii sau galbene vara, fac să-mi lase gura apă și acum, din pricina frunzelor care seamănă atât de mult cu fructele coapte, încât te simți fericit când stai sub coroana lor. După mine toate plantele ar trebui să dea roade; așa e la vie.

Am vorbit cu Cinto despre fotbaliști, apoi despre jucătorii de cărți; așa am ieșit în drum pe sub micul zid al malului, printre salcâmi. Cinto văzuse o grămadă de cărți în mâna unuia care ținea o dugheană în piață și mi-a spus că avea acasă un doi de pică și un popă de cupă pe care le pierduse cineva pe șosea. Cam murdare, dar erau bune, și dacă le-ar fi găsit pe urmă și pe celelalte, s-ar fi putut juca cu ele. I-am spus atunci că erau unii care jucau cărți ca să aibă din ce trăi, și că se juca pe case și pe pământuri. Fusesem într-un sat, am continuat, unde se juca cu grămada de *marenghi*⁶ de aur pe masă și cu pistolul la brâu. Și chiar la noi, odată, pe când eram copil, țăranii mai înstăriți, după ce vindeau strugurii sau grâul, înhămau calul și-o porneau, pe răcoare, spre Nizza, spre Acqui cu pungile pline de *marenghi* și jucau toată noaptea; își jucau banii, mai întâi, pe urmă pădurile, câmpurile, pe urmă casa, și a doua zi dimineată îi găseau morți într-un pat, la han, sub icoana Maicii Domnului cu ramură de măslin. Sau o porneau cu șareta și duși erau. Câte unul își juca și nevasta, și astfel copiii rămâneau singuri, îi goneau din casă șiăștia erau cei ce se numeau bastarzi.

— Băiatul lui Maurino, zice Cinto, e un bastard.

— Sunt unii care-i adună, îi răspund eu, totdeauna oamenii amărâți adună copiii bastarzi. Se vede treaba că Maurino avea nevoie de un băiat...

— Dacă-i zic așa, se supără, zice Cinto.

— Nu trebuie să-i spui așa. Ce vină ai tu dacă taică-tu te gonește de-acasă? E de ajuns să vrei să muncești. Am cunoscut bastarzi care au cumpărat case de la bogătani.

Coborâserăm malul și Cinto, tropăind înaintea mea, se așezase pe zidul scund. După șirul de copaci de pe cealaltă parte a drumului era râul. Aici veneam noi să ne jucăm după ce capra ne colindase toată după-amiaza pe coaste și pe maluri. Pietrele din drum erau tot aceleași și tulpinile tinere ale copacilor răspândeau un miros de apă curgătoare.

— Nu te duci să culegi iarbă pentru iepuri? l-am întrebat pe Cinto.

Cinto mi-a spus că se duce. Atunci am plecat și până la cotitură am simțit cum mă urmărea cu privirea de după trestii.

VIII

Am hotărât să nu mă întorc la Gaminella decât întovărășit de Nuto pentru ca Valino să mă lase să intru în casă. Dar lui Nuto drumul acesta îi e peste mână. Eu, în schimb, treceam adesea pe aici și se întâmpla ca Cinto să mă aștepte pe potecă sau să țâșnească dintre trestii. Se sprijinea de zidul acela mic cu piciorul lui schilod și aștepta să-i spun câte ceva.

Dar după primele zile, isprăvindu-se sărbătoarea și campionatul de fotbal, hotelul Angelo a devenit iarăși liniștit; și când, în bâzâitul muștelor, îmi beam cafeaua la fereastră, privind piața goală, mă simțeam ca un primar care privește satul din balconul primăriei. Când eram copil, n-aș fi crezut asta. Când ești departe de casă, muncești de nevoie, faci avere fără să vrei – căci să faci avere chiar asta înseamnă: să pleci prin străini și să te întorci așa, îmbogățit, mare și tare, liber. Pe când eram copil, încă nu știam asta, măcar că stăteam mereu cu ochii pe drum, la trecători, la vilele din Canelli, la dealurile din zare. Așa a vrut soarta, spune Nuto, ca el, spre deosebire de mine, să fi rămas locului. El n-a umblat prin lume, n-a făcut avere. Putea să se întâmple și cu el ceea ce se întâmpla cu tot ce era în valea aceasta: să se

înalțe ca o iarbă, să îmbătrânească ca o femeie sau ca un țap, fără să aibă măcar habar de ce se petrece dincolo de Bormida, fără să se îndepărteze cu un pas de casă sau să știe alta decât culesul viei și bălciurile. Dar și lui, care nu s-a mișcat de aici, i-a fost hărăzit ceva, o soartă: gândul acela că lucrurile care te înconjoară trebuiesc pricepute, trebuiesc îndreptate, că lumea e prost întocmită și că e datoria tuturor s-o schimbe.

Înțelegeam acum că de copil, chiar când alergam capra, când, pe timp de iarnă, rupeam mânios surcelele punând piciorul pe ele, sau când mă jucam și închideam ochii ca să văd dacă dispărea dealul în clipa în care aveam să-i deschid – chiar de atunci mă pregăteam pentru soarta ce-mi fusese dată, să trăiesc fără o casă a mea, să sper că dincolo de deal avea să fie un sat mai frumos și mai bogat. Camera aceasta de la Angelo – atunci nu fusesem niciodată aici – îmi părea că știuse dintotdeauna că un domn, un bărbat cu buzunarele pline de *marenghi*, stăpân pe multe pământuri, când va pleca cu brișca să vadă lumea, într-o dimineață însorită, se va opri într-o cameră ca aceasta, își va spăla mâinile în ligheanul acesta alb, va scrie o scrisoare pe vechea masă lustruită, o scrisoare care va merge la oraș, va merge departe, și o vor citi niște vânători, niște primari, niște femei cu umbreluță. Și iată că totul se petrecea întocmai. Dimineața îmi beam cafeaua și scriam scrisori la Genova, în America, mă jucam cu banii, îi ajutam și pe alții să câștige. Poate că peste o lună aveam să fiu din nou pe vreun vas, gonind pe urma scrisorilor mele.

Într-o zi am băut cafeaua jos, cu Cavalerul, având dinainte piața dogoritoare. Cavalerul era fiul bătrânului Cavaler, care pe vremea mea fusese stăpânul pământurilor de la Castel și al mai multor mori și care ridicase chiar un dig pe Belbo, pe când eu tocmai trebuia să mă nasc. Trecea uneori pe șosea într-o trăsură cu doi cai, condusă de un servitor. Aveau o vilișoară în sat cu o grădină împrejmuată și cu niște plante ciudate al căror nume nu-l știa nimeni. Obloanele vilei erau întotdeauna închise iarna, când treceam eu în fugă spre școală și mă opream în fața grilajului.

Acum Bătrânul murise, iar Cavalerul era un biet avocat chel care nu se ținea de avocatură: pământurile, caii, morile le tocuse la oraș, când era holtei. Marea familie de la Castel dispăruse; lui nu-i mai rămăseseră decât un petic de vie, niște haine uzate, și cutreiera satul cu un baston cu măciulia de argint. Cu mine a intrat în vorbă politicoș; știa de unde veneam, m-a întrebat dacă fusesem și în Franța și sorbea din cafea ridicând degetul mic și aplecându-se înainte.

Se oprea în fiecare zi în fața hotelului și discuta cu ceilalți clienți. Știa multe lucruri, mai multe decât tinerii, decât doctorul și decât mine, dar erau lucruri care nu se mai potriveau cu viața pe care o ducea acum – trebuia să-l lași să vorbească și pricepeai numaidecât că Bătrânul murise la timp. M-am gândit că semăna puțin cu grădina aceea de la vila lor, plină de palmieri, de trestii exotice, de flori cu tăbliță alături. În felul său și Cavalerul plecase din sat; o pornise și el în lume, dar nu făcuse avere. Rudele îl părăsiseră, soția (o contesă din Torino) murise, fiul, singurul său fiu, viitorul Cavaler, se omorâse în urma unor încurcături cu femei și cu jocurile de cărți încă înainte de-a fi fost luat în armată. Și totuși acest bătrân, acest amărât care dormea într-o odaie de slugi cu țărani ultimei lui vii, era mereu curtenitor, mereu îngrijit, mereu domn și își scotea pălăria ori de câte ori mă întâlnea.

Din piață se vedea delușorul unde se găsea avutul lui, în spatele acoperișului primăriei, o vie neîngrijită, năpădită de buruieni, iar deasupra, către cer, un moț de pini și de trestii. După-amiaza, grupul de pierde-vară care-și beau cafeaua îl luau peste picior pomenind despre dijmașii aceia ai lui, care erau de fapt stăpâni peste jumătate din San Grato și stăteau la el în casă numai ca să poată fi aproape de sat, dar care nici gând n-aveau să-i sape via. El însă, credul, răspundea că știa ei, dijmașii, de ce are nevoie o vie și că, de altfel, fusese o vreme când domnii, stăpânii moșiei, lăsau în paragină o parte din loc ca să poată vâna, sau dintr-un capriciu.

La gândul că bietul Cavaler ar pleca la vânătoare, toți izbucneau în râs, și cineva i-a spus că ar fi făcut mai bine să semene năut.

— Am plantat copaci! a spus el izbucnind cu o căldură neașteptată, și vocea i-a tremurat.

Așa bine-crescut cum era nu știa cum să se apere, și atunci am sărit și eu să zic ceva, ca să schimbăm vorba. Vorba am schimbat-o noi, ce-i drept, dar se vede treaba că Bătrânul nu murise cu totul, pentru că amărâtul acela mi-a înțeles gestul. Când m-am sculat să plec, m-a rugat să-l aștept o clipă că are să-mi spună două vorbe și ne-am îndepărtat împreună, străbătând piața, urmăriți de ochii celorlalți. Mi-a povestit că era bătrân și tare singur, că locuința lui nu era potrivită ca să poată invita pe cineva, ba dimpotrivă, dar, dacă aș fi urcat să-i fac o vizită, dacă nu mă deranja, ar fi fost cât se poate de fericit. Știa că fusesem pe la alții să le văd pământul; așa că, dacă aveam puțin timp... M-am înșelat și de data asta: să vezi, mi-am zis, că șa-asta vrea să vândă. I-am răspuns că nu venisem în sat cu afaceri.

— Nu, nu, a făcut el numaidecât, nu vorbesc despre asta. O simplă vizită... Vreau să vă arăt, dacă-mi îngăduiți, copacii aceia...

M-am dus chiar atunci ca să nu-l las să se zbuclume cu pregătutul primirii mele și, pe străduța care urca printre acoperișurile cenușii, printre curticelele caselor, mi-a povestit că nu putea să vândă via din mai multe motive: pentru că era ultima bucată de pământ care mai purta numele său, pentru că altfel ar fi trebuit să închidă ochii în casa altuia, pentru că dijmașilor le convenea să n-o vândă, pentru că era atât de singur...

— Dumneavoastră, îmi spune, nu știți ce înseamnă să trăiești prin satele acestea fără o bucată de pământ. Dumneavoastră unde-i aveți pe bătrâni îngropați?

Îi spun că nu știu. Tace o clipă, mă descoase, se miră, apoi clatină din cap.

— Îmi dau seama, spune încet. Așa e viața.

El, în schimb, băgase în pământ pe cineva în cimitirul satului, de foarte curând. Doisprezece ani trecuseră și i se părea ca ieri. Nu era vorba despre o moarte obișnuită, firească la oameni, o moarte cu care până la urmă să te resemnezi și să te gândești la ea liniștit.

— Am făcut o grămadă de greșeli prostești, spuse el, cum fac oamenii în viață. Dar adevăratele pietre de moară ale bătrâneții sunt remușcările. Și un singur lucru n-am să mi-l iert niciodată: băiatul acela...

Ajunsesem la cotitura străzii, sub trestii. Se oprește și bâiguie:

— Știți cum a murit?

Am făcut semn că da. Vorbea strângând în palme măciulia bastonului.

— Am plantat copaci, spune el. (În spatele trestiiilor se înălța un pin.) Doream ca pământul de aici, de pe spinarea dealului, să fie al lui, cum îi plăcea lui, liber și sălbatic, ca parcul în care copilărise...

Era o idee. Desișul de trestii și, în spatele lui, pinii roșcați și iarba grasă de pe jos îmi aminteau de căldarea aceea dintre dealuri, din capul viei din Gaminella. Dar ceea ce îmi plăcea aici era muchia dealului care făcea ca totul să se sfârșească în gol.

— Peste tot, la țară, îi spun eu, oamenii ar vrea să lase o bucată de pământ necultivată... Dar via o muncesc.

La picioarele noastre se întindeau cei câțiva amărâți de araci.

Cavalerul se strâmbă ironic și clatină din cap.

— Sunt bătrân, spune. Ce vrei, țărani.

IX

Acum, ca să-i fac plăcere, trebuia să intru în curte. Dar știam că ar fi trebuit să destupe o sticlă pentru mine și apoi sticla asta s-o plătească arendașilor. I-am spus că era târziu, că eram așteptat în sat, că la ora aceea nu luam nimic, niciodată. L-am lăsat în pădurea lui, sub pini.

M-am gândit la povestea asta ori de câte ori treceam pe drumul Gaminellei și ajungeam la trestiile de la pod. Aici mă jucasem și eu cu Angiolina și Giulia și strânsesem iarbă pentru iepuri. Pe Cinto îl găseam întotdeauna la pod, fiindcă-i dăruisem cârlige și sfoară pentru undițe și-i povesteam cum se pescuiește în largul mării și se trage în pescăruși. De aici nu se vedeau nici San Grato, nici satul. Dar pe spinările cele mai înalte ale dealurilor Gaminella și Salto, pe coastele cele mai îndepărtate, dincolo de Canelli, se iveau hățisuri întunecoase de ierburi, de trestii și desisuri – mereu aceleași – care semănau cu cele ale Cavalerului. Copil fiind, nu putusem urca niciodată până acolo sus; când am mai crescut, mă luam cu munca și mă mulțumeam cu bâlciurile și cu dansurile. Acum, fără să mă hotărâsc, îmi făceam planuri că ceva trebuie să fie acolo sus, pe plaiuri, în spatele trestiilor și al ultimelor case pierdute. Ce putea să fie oare? Pământul de acolo, de sus, era sălbatic și ars de soare.

— Au aprins focurile anul acesta? îl întreb pe Cinto.

Noi le aprindeam mereu. În noaptea de San Giovanni⁷ tot dealul era aprins.

— Nu prea au făcut mare lucru. Aprind foc mare la Gară, dar de aici nu se vede. Piola spune că altădată se ardeau surcele. Piola era Nuto al lui, un băiețandru lung și subțire. Îl văzusem pe Cinto cum se ținea după el în Belbo, schiopătând.

— Cine știe pentru ce s-or tot aprinde focurile astea, zic eu.

Cinto e numai urechi.

— Pe vremea mea bătrânii spuneau că aduc ploaie. Taică-tu a aprins și el foc? Ar cam trebui ploaie în anul ăsta... Peste tot oamenii aprind focuri.

— Se vede treaba că fac bine la câmpuri, spune Cinto. Le îngrașă.

Mi s-a părut atunci că nu mai sunt eu. Vorbeam cu el cum făcuse Nuto cu mine.

— Bine, dar atunci de ce nu se face focul ăsta pe locuri roditoare? întreb eu. Măine ai să găsești cenușă pe drumuri, pe maluri, printre snopi.

— Că doar n-o să dea foc la vie, răspunde el râzând.

— Da, dar atunci să pună cel puțin gunoiul pe pământul de rod.

Discuțiile astea nu ajungeau niciodată până la capăt, pentru că-l chema vocea aceea mânioasă sau trecea vreun băiat, de-alde Piola sau de-alde Morone, și Cinto se ridica și spunea, cum ar fi spus și taică-su: „Ia să mergem și noi să vedem puțin“ – și pleca.

Nu mă lăsa niciodată să înțeleg dacă stătea cu mine din bună-cuviință ori că așa l-ar fi tras pe el inima. Firește, când îi povesteam despre portul Genova și cum se încarcă navele, despre glasurile sirenelor de vapoare, despre tatuajele marinarilor și despre câte zile se stă pe mare, mă asculta cu ochii țintă la mine.

Băiatul ăsta, mă gândeam eu, cu piciorul lui, o să fie întotdeauna un muritor de foame la țară. N-o să poată da niciodată cu sapa ori căra coșurile. N-o să-l ia nici în armată și n-o să vadă nici orașul. Așa că cel puțin să-i ațâț dorința.

— Sirena asta de vapor, m-a întrebat el în ziua în care i-am povestit despre mare, e ca sirena care suna la Canelli în vremea războiului?

— Se auzea?

— Sigur că se auzea. Se zice că era mai puternică decât fluieratul trenului. Toți o auzeau. În timpul nopții ieșeau din casă să vadă dacă bombardează Canelli. Și eu am auzit-o; am văzut și avioanele.

— Bine, dar pe tine te purtau în brațe pe atunci.

— Ba-mi aduc aminte, zău!

Când i-am spus ce-i povesteam băiatului, Nuto și-a țuguia buzele ca și când ar fi vrut să pună clarinetul la gură și a scuturat tare din cap.

— Rău faci, mi-a spus el. Rău faci. Ce vrei să-i bagi în cap? Atâta vreme cât lucrurile nu se schimbă, o să fie mereu un nenorocit...

— Cel puțin să știe ce pierde.

— Și la ce-i trebuie? Când o să vadă că pe lumea asta unii o duc mai bine și alții mai rău, la ce crezi c-o să-i folosească? Dacă e în stare să priceapă, e de ajuns să se uite la ta-su. E de ajuns să se ducă în piață, duminică; pe scările bisericii e întotdeauna un cerșetor, șchiop ca și el. Și înăuntru sunt băncile pentru cei bogați, cu numele scris pe plăcuțe de alamă...

— Cu cât îl deștepți la cap, spun eu, cu atât înțelege mai mult.

— Dar n-are rost să-l trimiți în America. Acum și aici e America. Avem și noi milionari și muritori de foame.

I-am spus că Cinto ar fi trebuit să învețe o meserie și, ca s-o învețe, trebuia să scape din ghearele tatălui său.

— Ar fi fost mai bine să fi fost bastard, spun eu. Ar trebui să plece și să scape. Dacă nu se duce printre oameni, ajunge ca taică-su.

— Aicea n-ai ce să schimbi, spune Nuto.

Atunci i-am spus că Cinto era isteț și că pentru el s-ar fi cuvenit o gospodărie cum fusese Mora pentru noi.

— Mora era ca întreg pământul, spun eu. Era America, era un port la mare. Unii veneau, alții se duceau, se muncea și se vorbea. Acum Cinto e un copil, dar o să crească. Au să apară fetele. Ți dai seama ce vrea să zică să cunoști niște femei istețe? Niște fete ca Irene și Silvia?...

Nuto n-a spus nimic. Îmi dădusem seama că despre Mora nu-i plăcea să vorbească. Deși-mi povestise atâtea despre anii în care fusese muzicant, când se nimerea să ne întoarcem la întâmplări mai vechi, din anii când eram noi copii, își pierde glasul. Sau schimba vorba în felul lui, pornindu-se pe discuții.

De data asta a rămas tăcut, răsfrângându-și buzele și numai când i-am vorbit despre povestea cu focurile aprinse în miriște, și-a ridicat capul:

— E bine, desigur, spune el. Trezesc pământul.

— Dar, Nuto, îi spun eu, nici măcar Cinto nu crede așa ceva.

— Și cu toate astea, spune el, nu știa cum se făcea, dacă văpaia, ori căldura, ori sucurile singure prindeau vlagă, dar fapt e că toate locurile la marginea cărora se aprindeau focuri dădeau o recoltă mai cu miez, mai în putere.

— Asta n-o știam, îi spun eu. Atunci crezi și în lună?

— În lună, răspunde Nuto, trebuie să crezi, n-ai ce face! Ia încearcă să tai un pin pe lună plină, să vezi cum ți-l mănâncă viermii. O zăcătoare de must trebuie s-o speli când e lună nouă. Până și altoiul, dacă nu-l pui în primele zile de lună nouă, nu prinde.

Atunci i-am spus că pe unde umblasem auzisem multe povești de soiul acesta, dar că mai gogonate decât astea n-am auzit. Nu mai avea nici un rost să discute atâta despre guvern și despre piedicile preoților dacă pe urmă credea în asemenea superstiții, ca străbunii lui. Dar, spre uimirea mea, Nuto mi-a spus, cât se poate de calm, că superstiție este numai aceea care face rău, și că dacă cineva ar fi folosit luna și focurile ca să-i jefuiască pe țărani și să-i țină în neștiință, atunci da, acela ar fi fost un înapoiat și ar fi trebuit împușcat în piață. Și se cuvenea ca, înainte de toate, să mă fi transformat din nou în

țăran, și pe urmă să vorbesc. Un bătrân ca Valino altceva n-o să știe, dar pământul îl cunoaște.

Ne-am hârâit ca niște câini multă vreme, dar l-au chemat la gater pe Nuto și am coborât pe șosea râzând. Parcă mă trăgea inima să mă duc la Mora; dar se făcuse cald.

Privind spre Canelli (era o zi liniștită, cu cerul limpede), am aruncat numai o clipă ochii spre lunca râului, zărind în față Gaminella, Salto într-o parte, iar micul palat al Cuibului ridicându-se, roșu, printre platani, profilat pe coasta cea mai îndepărtată a dealului. Atâtea vii, atâtea maluri, atâtea coaste arse, aproape albe, mi-au stârnit deodată dorința de-a sta din nou în via aceea de la Mora, în vremea culesului, să le văd iar venind pe fetele lui *sor* Matteo cu coșulețul. Mora era în spatele arborilor dinspre Canelli, sub coasta Cuibului.

Am trecut însă râul pe podeț și, în timp ce mergeam, mă gândeam că nimic pe lume nu e mai frumos decât o vie bine săpată și bine legată, o vie cu frunzele tunse, plutind în mirosul acela de pământ încins de soarele lui august. O vie bine muncită și cu coardele mustind de sevă e ca un trup sănătos, care respiră, care asudă. Și apoi, uitându-mă din nou în jurul meu, mă gândeam și la smocurile acelea de iarbă și de trestii, la tufișuri și la maluri – la toate numele de sate și de locuri dimprejur – care sunt inutile și nu dau roade, dar care își au și ele farmecul lor (orice vie își are buruienile sale) și-ți face plăcere să le privești, să le afli taințele. Femeile, gândeam eu, au și ele, în ființa lor, ceva asemănător.

„Sunt nebun, mi-am spus, de douăzeci de ani umblu aiurea și locurile acestea mă așteaptă.“ Și mi-am amintit de dezamăgirea care m-a cuprins când am umblat prima dată pe străzile Genovei: umblam prin mijloc și mă uitam după câte un fir de iarbă. Vedeam portul, e drept, vedeam chipurile fetelor, vedeam magazinele și băncile, dar trestiișul, mirosul de surcele, o bucată de vie unde erau? Știam și povestea lunii și a focurilor. Numai că, ș-acum îmi dădeam seama, atunci nu mai știam c-o știu.

X

Dacă începeam să mă gândesc la toate astea, nu mai isprăveam niciodată, pentru că-mi veneau în minte atâtea întâmplări, atâtea dorințe, atâtea amărăciuni de altădată, precum și clipele când crezusem că am ajuns la un liman, că

aveam prieteni și o casă, încât să-i fi putut da chiar numele meu și să-mi fac o grădină. Crezusem asta, și chiar îmi spusese: „Dacă izbutesc să fac rost de câțiva bani, îmi iau nevastă și-o trimit cu copilul în sat. Vreau să trăiască acolo, ca mine“. În schimb, copil n-am avut, despre nevastă nici vorbă, și m-am gândit că, la urma urmei, ce poate să însemne valea asta pentru o familie care vine de la mare și care nu știe nimic despre lună și despre focuri? Trebuie să fii plămădit aici, să ai valea asta în sânge, ca vinul și măămăliga, și atunci ai s-o cunoști fără să mai fie nevoie să vorbești despre ea, și tot ce ai purtat în tine ani și ani, fără să știi, să se trezească acum dintr-odată la scrâșnetul unei roți de car împiedicate, la o lovitură pe care o dă un bou cu coada, la gustul unei ciorbe, la un glas pe care-l auzi noaptea în piață.

Fapt e că Cinto – ca și mine, când eram copil – nu știa asemenea lucruri, și nu le știa nimeni în sat, în afară, poate, de cineva care să fi plecat de-acasă. Așa că dacă voiam să mă înțeleg cu Cinto, să mă înțeleg cu oricare altcineva din sat, trebuia să le vorbesc de lumea din afară, să le povestesc despre mine. Ba mai bine chiar să nu vorbesc: să mă prefac că nu s-a întâmplat nimic și să-mi port America, Genova, banii – totul scris pe față și vârât în buzunar. Asemenea lucruri plăceau tuturor – în afară de Nuto, firește, care încerca el să mă înțeleagă pe mine.

Mă vedeam cu lumea la Angelo, în piață, prin curți. Câte unul venea să mă caute, îmi spuneau din nou „cel de la Mora“. Doreau să știe ce afaceri învârteam, dacă cumpăram Angelo ori cumpăram autobuzul. În piață m-au prezentat parohului care a început să vorbească despre o capelă ruinată, secretarului comunal care m-a tras deoparte și mi-a spus că la primărie trebuie să mai fi fost dosarul meu, dacă doream să facem cercetări. I-am răspuns că mă și dusesem la spitalul din Alessandria. Cel mai puțin pisălog era tot Cavalerul, care știa totul despre vechea situație a satului și despre matrapazlăcurile fostului primar.

Pe șosea și în gospodăriile oamenilor mă simțeam mai bine, dar nici aici nu mă credeau. Oare puteam să-i spun cuiva că ceea ce căutam era doar să văd ce mai văzusem? Să văd. Să văd care, să văd fânării, să văd o zăcătoare pentru struguri, un grătar, o floare de cicoare, o băsmăluță cu carouri albastre, un tâlv, o coadă de sapă? Și figurile îmi plăceau așa cum erau, cum le văzusem întotdeauna: bătrâne, zbârcite, boi înțelepți, fete cu ramuri înflorite, acoperișuri de hulubării. Pentru mine trecuseră numai anotimpuri, nu ani. Și cu cât lucrurile și discuțiile în care mă băgau cel mai mult erau aceleași de altădată – despre zăduf, despre bâlciuri, despre

recoltele de altădată, de la începutul lumii –, cu atât îmi plăceau mai mult. Și tot așa îmi plăceau ciorbele, sticlele, cosoarele, trunchiurile din bățatură.

Aici Nuto spunea că greșeam, că trebuia să mă revolt că pe dealurile acelea se mai ducea încă o viață animalică, neomenoasă, că războiul nu slujise la nimic, că totul era ca înainte, în afară de morți.

Pe urmă vorbeam despre Valino și despre cumnate. Că acum Valino dormea cu cumnata nu era mare lucru – ce putea să facă? –, dar în casa aceea se petreceau lucruri urâte: Nuto mi-a spus că de la Belbo, din câmpie, se auzeau femeile urlând când Valino își descingea cureaua și le bătea ca pe dobitoace. Și nu numai pe ele, dar îl bătea și pe Cinto. Nu băutura era de vină, că vin nu prea aveau, ci mizeria, furia ce i-o dădea viața aceea fără nici o scăpare.

Aflasem și sfârșitul lui Padrino și-alor săi. Mi-l povestise nora lui Cola, individul acela care voia să-mi vândă casa. La Cossano, unde se duseseră să mănânce bănuții pe care-i luaseră pe cocioabă, Padrino murise tare bătrân – acum câțiva ani – în drum, unde ginerii lui îl aruncaseră. Fata mai mică se măritase de copilă, cealaltă, Angiolina, după un an – luând amândouă doi frați care ședeau la Madonna della Rovere, într-o casă arendată, în spatele pădurii. Trăiseră acolo sus cu bătrânul și cu copiii; se îngrijeau de struguri și de mămăligă, de altceva nimic; pâinea coborau s-o coacă o dată pe lună, atât de departe ședeau. Cei doi bărbați munceau ca apucații, deșelau vitele și femeile; cea mai tânără murise pe câmp, lovită de trăsnet, cealaltă, Angiolina, făcuse șapte copii și după aia căzuse la pat cu o tumoare la plămâni, se chinuise și se văitase trei luni – doctorul urca acolo sus o dată pe an – și murise fără măcar să-l vadă pe popă. După ce se prăpădiseră fetele, bătrânul nu mai avea pe nimeni în casă să-i dea de mâncare și o pornise să cutreiere câmpurile și bălciurile; Cola îl mai zărise o dată cu barbă mare și albă, plină de paie, un an înainte de război. Până la urmă murise și el în ograda unei gospodării, unde intrase să cerșească.

Așa că nu mai avea nici un rost să mă duc la Cossano să-mi caut surorile vitrege și să văd dacă își mai aduceau aminte de mine. Mi-a rămas în minte imaginea Angiolinei, culcată și cu dinții rânjiți, ca maică-sa în iarna când murise.

În schimb, într-o dimineață, m-am dus la Canelli, de-a lungul căii ferate, pe drumul pe care, când eram la Mora, îl făcusem de atâtea ori. Am trecut pe sub Salto, am trecut pe sub Cuib, am văzut Mora cu teii care ajungeau la acoperiș, terasa fetelor, ferestrele cele mari, și aripa joasă, cu porticuri,

unde stăteam noi, ceilalți. Am auzit glasuri pe care nu le cunoșteam; am întins pasul.

La Canelli am intrat pe un drum lung care pe vremea mea nu era, dar am simțit numaidecât mirosul – damful acela înțepător, parfumul de borhot, de apă de râu și de vermut. Străduțele erau aceleași, cu aceleași flori la ferestre, cu aceleași mutre, aceleași fotografii, aceleași vile. Unde era mai multă mișcare era piața: un bar nou, o benzinărie și un du-te-vino de motociclete – nori de praf. Dar platanul cel mare era la locul lui. Se vedea bine că banii circulau.

Mi-am petrecut dimineața la bancă și la poștă. Un oraș mic – cine știe câte alte vile și mici palate mai erau în împrejurimi. Nu mă înșelasem în copilărie: numele celor din Canelli contau în lume, de aici se deschidea larg o fereastră.

De pe podul râului am privit valea, dealurile joase dinspre Nizza. Nu se schimbaseră nimic. Parcă anul trecut venise un copil cu taică-su să vândă un car de struguri. Cine știe dacă târgul acesta ar fi putut fi și pentru Cinto o ușă care să dea spre lumea largă?

Și atunci mi-am dat seama că totul se schimbaseră. Canelli îmi plăcea pentru că este așa cum este, ca și valea și dealurile și malurile care se ridicau pe alocuri. Îmi plăcea pentru că aici totul se termina, pentru că era ultimul sat unde nu anii, ci anotimpurile curg unul după altul. Oamenii de afaceri din Canelli puteau să facă și aici orice vin spumos doreau, să înființeze birouri, să pornească mașini și vagoane, să deschidă depozite – era o muncă pe care o făceam și eu pe aiurea –, de aici pornea drumul care trecea prin Genova și ducea cine știe unde. Făcusem drumul acesta pornind din Gaminella. Dacă aș fi fost din nou copil, l-aș mai fi făcut încă o dată. Ei bine, și ce-i cu asta? Nuto, care nu plecase niciodată cu adevărat, voia și el să înțeleagă lumea, să schimbe lucrurile, să abată cursul anotimpurilor. Sau poate nu, credea numai în lună. Dar eu, care nu credeam în lună, știam că la urma urmei numai anotimpurile contează, și că anotimpurile sunt cele care te-au plămădit, cele care ți-au dat să mănânci când erai copil. Canelli e lumea întreagă – Canelli și valea lui Belbo – și pe dealuri timpul nu curge.

M-am întors către seară, pe șosea, de-a lungul căii ferate. Am trecut pe drumul mare, am trecut pe sub Cuib, am trecut de Mora. La casa de pe Salto l-am găsit pe Nuto cu șorțul dinainte, dând la rindea și fluierând, negru la față.

— Ce s-a întâmplat?

S-a întâmplat că unul, destelenind o bucată de loc, găsise alți doi morți pe podișurile din Gaminella, doi spioni

din ăia, republicani⁸, cu capetele sfărâmate și fără ghete. Veniseră fuga doctorul și pretorul cu primarul să-i recunoască, dar după trei ani ce să mai recunoști? Trebuie să fi fost republicani din ăia, pentru că partizanii mureau deval, împușcați în piețe și spânzurați de balcoane, ori îi trimiteau în Germania.

— Și ce, ăsta e necazul? întreb eu. Lucrurile se cunosc.
Dar Nuto se frământa în sinea lui, fluierând dușmănos.

XI

Cu ani în urmă – aici, la noi, era război – petrecusem o noapte de care-mi amintesc ori de câte ori umblu pe lângă calea ferată. Cam bănuiam eu cele ce aveau să se întâmple după aceea – războiul, internarea, sechestrul – și încercam să-mi vând baraca și să trec în Mexic. Era granița cea mai apropiată și văzusem la Fresno destui mexicanii zdrențăroși ca să știu unde mă duceam. După aceea mi-a trecut pofta, pentru că mexicanii n-ar fi știut ce să facă cu lădițele mele de lichioruri, și a venit războiul. L-am lăsat să vină fără să fac nimic, pentru că eram sătul să tot prevăd și să tot alerg, și a doua zi s-o iau iar de la cap. Dar tot a trebuit s-o iau de la cap la Genova, acum doi ani.

Fapt e că știam foarte bine că lucrurile n-au să dureze, și dorința de-a face ceva, de-a munci, de a-mi pune pielea-n joc începuse să se cam sleiască în sufletul meu. Viața aceea și lumea aceea cu care mă obișnuisem de zece ani ajunseseră să mă înspăimânte și să mă scoată din sărite. Cutureiam într-o camionetă autostrăzile și am ajuns până la pustiuri, până la Yuma, până la pădurile luxuriante. Îmi trăsese prin cap să văd și altceva, nu numai aceeași vale și aceleași mutre. Știam foarte bine că după sfârșitul războiului aveam să fiu obligat să străbat oceanul, iar viața pe care o duceam era urâtă și de azi pe mâine. Apoi am isprăvit-o și cu popasurile mai lungi pe șoseaua aceea din sud. Era un ținut prea mare, n-aș fi ajuns niciodată în vreun loc. Și eu nu mai eram tinerelul care împreună cu o echipă de opt ferovieri ajunseseră în California. Multe sate înseamnă nici unul.

În seara aceea am avut o pană și camioneta mi s-a oprit în plin câmp. Îmi făcusem socoteala că am să ajung la stația 37 odată cu întunericul și că am să dorm acolo. Era frig, un frig uscat și prăfos, iar câmpul era pustiu. Câmp e prea mult

spus. Cât vedeai cu ochii, o întindere cenușie de nisip mărăcinos, ridicături care nu erau dealuri și stâlpii căii ferate. M-am tot sucit pe lângă motor – nu era nimic de făcut: nu aveam bobine de schimb.

Atunci a început să-mi fie frică. În tot cursul zilei nu mă încrucișasem decât cu două mașini: se duceau spre coastă. În direcția mea nici una. Nu mă găseam pe autostradă căci voisem să traversez ținutul. Mi-am zis: „Să aștept. Poate trece cineva“. N-a trecut nimeni până a doua zi. Noroc că aveam niște pleduri ca să mă acopăr. „Și mâine?“, m-am întrebat eu.

Am avut vreme să studiez toate pietrele asfaltului, toate traversele de tren, toate smocurile de ciulini uscați, trunchiurile grase a doi cactuși din valea de la marginea șoselei. Pietrele asfaltului aveau culoarea aceea de cărbune, de la tren, pe care o au în toată lumea. Un vânticel se răsucea pe șosea și aducea un miros de sare. Era frig ca iarna. Soarele asfințise, câmpia se ascundea.

Știam că prin taințele câmpiei mișunau șopârle veninoase și cârcăieci; că stăpânea șarpele. Au început să urlă câinii sălbatici. Nu ei constituiau pericolul, dar m-au făcut să mă gândesc că eram în fundul Americii, în inima unui pustiu la trei ore cu mașina de stația cea mai apropiată. Și venea noaptea. Singurul semn al civilizației îl dădeau șinele de tren și sârmele de telegraf. Măcar de-ar fi trecut trenul. De mai multe ori mă rezemasem de un stâlp de telegraf și ascultasem cum cântau sârmele, ca în copilărie. Curentul acela care cânta pe sârme venea din nord și se ducea spre coastă. Am luat harta s-o studiez.

Câinii urlau întruna pe marea cenușie a câmpiei – glas care sfâșia cerul ca un cântat de cocoș – și-mi era frig, îmi era silă. Noroc că luasem cu mine sticla de whisky. Și fumam; fumam să mă liniștesc.

Când s-a făcut întuneric, întuneric de-a binelea, am aprins lumina de la bord. Farurile nu îndrăzneam să le aprind.

Măcar de-ar fi trecut un tren.

Îmi veneau în minte atâtea întâmplări de care auzisem, povești despre oameni care o porniseră pe drumurile astea când nu existau încă șoselele și care fuseseră găsiți lași în vreo vale, numai oase și haine, altceva nimic. Bandiții, setea, insolăția, șerpilor. Aici te puteai lesne încredința că fusese o epocă în care oamenii se ucideau, în care nimeni nu punea piciorul într-un loc unde nu avea de gând să rămână. Firul acela subțire de cale ferată și de șosea era tot darul pe care ni-l făcuseră cei de pe vremuri. Oare era cu puțință să lași

șoseaua și să te afunzi printre gropi și printre cactuși, sub stele?

Strănutul unui câine, foarte aproape, și o rostogolire de pietre m-au făcut să sar în sus. Am stins bordul, dar l-am aprins aproape imediat. Ca să-mi treacă frica, mi-am amintit că pe înserat depășisem o căruță de mexicani trasă de un măgar, încărcată până sus cu baloturi, cu legături de boarfe, cu tigăi și cu oameni. Trebuie să fi fost o familie care se ducea să stea peste vară la San Bernardino sau mai sus. Văzusem picioarele subțirele ale copiilor și copitele măgarului târșându-se pe șosea. Pantalonașii aceia de un alb-murdar fluturau, măgarul își îndoia gâtul, trăgea. Trecând pe lângă ei, mă gândisem că amărății aveau să facă popas în vreo vale; era sigur, deci, că în seara aceea n-aveau să ajungă la stația 37.

Și ăștia, gândeam eu, unde-și au casa? E oare cu puțință să te naști și să trăiești într-un asemenea ținut? Și cu toate astea se adaptau, se duceau să caute locurile unde vara era mai mănoasă, ducând o viață în care n-aveau o clipă de liniște, jumătate de an în carierele de piatră, jumătate pe câmp. Ei nu fuseseră nevoiți să treacă pe la spitalul din Alessandria – lumea venise să-i scoată din casă cu foamea, cu calea ferată, cu revoluțiile lor și cu zăcămintele de petrol, și acum veneau și se duceau, târându-se după măgar. Erau fericiți că aveau un măgar. Erau și alții care-o porneau la drum desculți, nici măcar cu o femeie alături.

Am coborât din cabina camionetei și am început să bat din picioare ca să mă încălzesc. Câmpul era fără viață, mânjit cu umbre tulburi, și șoseaua abia se zărea în noapte. Vântul se răsucea mereu, înghețat, în nisip, și atunci câinii tăceau; se auzeau suspine, glasuri parcă. Băusem destul ca să-mi mai fie vreun pic de teamă. Trăgeam în piept mirosul de iarbă uscată și de vânt sărat și mă gândeam la dealurile din Fresno.

Apoi a trecut trenul. La început părea un cal, un cal care trăgea o căruță peste bolovani și începea să se zărească felinarul. Mai-mai că trăgeam nădejdea că ar fi fost o mașină sau căruța aceea de mexicani. Apoi toată câmpia s-a umplut de vuiet și de scânteii. Cine știe ce-or zice șerpilor și scorpionii? gândeam eu. S-a năpustit spre mine pe șosea, luminându-mi cu ferestrele mașina, cactușii, o vietate speriată care se făcea nevăzută în goană; și a trecut prin fața mea zbătându-se, sugând aerul, palmuindu-mă. Îl așteptasem atâta, dar când s-a făcut din nou întuneric și nisipul și-a reînceput scârțâitul, mi-am spus că nici măcar într-un pustiu oamenii ăștia nu te lasă în pace. Dacă a doua zi ar fi trebuit să fug, să mă ascund ca

să nu mă aresteze, aş fi simţit mâna poliţistului căzând asupra mea precum vuietul trenului. Asta era America.

M-am întors în cabină, am pus pe mine un pled şi am încercat să aţipesc ca şi când aş fi fost în colţul străzii Bellavista. Şi m-am gândit atunci că deşi californienii erau oameni daţi naibii, cei patru mexicani trenţuroşi făceau un lucru pe care nici un californian n-ar fi ştiut să-l facă. Poposeau şi dormeau în pustiul acela – femei şi copii –, în pustiul acela care era casa lor şi unde măcar cu şerpii, şi tot se înţelegeau. Trebuie să mă duc în Mexic, mi-am zis atunci, pariez că e tocmai ţara care-mi trebuie.

Noaptea, târziu, un vacarm nemaipomenit m-a sculat dintr-o smucitură. Părea că toată câmpia era un câmp de bătaie sau o poiată. Am desluşit o lumină roşiatică; m-am dat jos din cabină înţepenit şi zdrobit; printre norii joşi se ivise o felie de lună care părea o rană de cuţit şi însângera câmpia. Am stat s-o privesc o bucată de vreme. Mă înfricoşa cu adevărat.

XII

Nuto nu se înşelase. Cei doi morţi din Gaminella au fost o adevărată belea. Doctorul, casierul, cei trei-patru tineri sportivi care beau vermut la bar au început să discute scandalizaţi, să se întrebe câţi bieţi italieni care-şi făcuseră datoria or fi fost asasinaţi de roşii. Pentru că, spuneau ei – şi vocea lor gravă răsună în piaţă –, roşiii sunt aceia care împuşcă în ceafă fără judecată.

Apoi a trecut învăţătoarea – o femeie micuţă, cu ochelari, care era soră cu secretarul şi proprietară de vii –, şi a început să strige că era gata să se ducă ea pe maluri să caute alţi morţi, toţi morţii, să se ducă cu sapa şi să-i dezgroape pe toţi nenorociţii aceia, dacă asta ar fi fost suficient ca să poată fi aruncate în puşcărie sau chiar spânzurate nişte bestii cum erau comuniştii, ca Valerio bunăoară, ca Pajetta sau ca secretarul acela din Canelli.

Cineva a spus:

— E greu să dai vina pe comunişti. Aici fiecare grupare era de capul ei.

— N-are a face, a răspuns altul, nu-ţi mai aminteşti de şchiopul ăla cu eşarfă, care rechiziţiona păturile?

— Şi când a ars depozitul...

— Ce de capul lor? Aici era numai...

— Îți amintești de neamțul...

— Că erau de capul lor, strigă fiul cucoanei de la Vilă, n-are a face. Toți partizanii erau niște criminali.

— După mine, spune doctorul privindu-ne cu precauție, vina nu era a unui individ sau a altuia. Așa era atunci situația: luptă de gherilă, ilegalitate, sânge. Probabil că aceștia doi au fost cu adevărat spioni... Dar, reia el ridicând glasul peste discuția ce începea din nou, cine a organizat primele grupuri? Cine a dorit război civil? Cine i-a provocat pe nemți și pe ceilalți? Comuniștii. Mereu ei. Ei sunt responsabili. Ei sunt asasinii. E o onoare că noi, italienii, i-am dat bucuros deoparte.

Concluzia a plăcut tuturor. Atunci am spus că nu eram de acord. M-au întrebat cum așa. În anul acela, am zis eu, eram încă în America. (Tăcere.) Și în America eram ținut în lagăr. (Tăcere.) În America, până și acolo, în America, am spus eu, ziarele au publicat o proclamație a regelui și a lui Badoglio prin care li se ordona italienilor să treacă la partizani, să pornească luptele de gherilă, să cadă în spinarea nemților și a fasciștilor. (Ușoare zâmbete.)

Nimeni nu-și mai amintea. Au început să discute din nou.

Am plecat tocmai când învățătoarea striga:

— Toți sunt niște bastarzi. Și pe urmă: Banii, asta vor de la noi. Pământul și banii, ca în Rusia. Și cine protestează – îl curăță.

Nuto a venit și el în sat să asculte, și fornăia neliniștit ca un cal.

— Oare e posibil, l-am întrebat eu, ca nici unul din oamenii ăștia să nu fi fost partizan ca să poată vorbi? La Genova partizanii își au ziarul lor...

— Dintre ăștia n-a fost nici unul, mi-a răspuns Nuto. Sunt oameni care, a doua zi, și-au pus cu toții cocarde tricolore. Unii au mâncat pâinea statului, la Nizza... Cine și-a pus pielea în joc cu adevărat n-are chef să discute despre așa ceva.

Cei doi morți n-au putut fi recunoscuți. Îi transportaseră cu o căruță la vechiul spital și unii s-au dus să-i vadă; ieșeau strâmbându-se.

— De, spuneau femeile pe la porțile ulicioarei, pe oricare-l ajunge. Dar oricum, așa nu-i bine.

După statura mică a corpurilor și după o medalie mititică a Sfântului Gennaro pe care unul din cei doi o avea la gât, pretorul a tras concluzia că erau meridionali. I-a declarat „necunoscuți” și a închis ancheta.

Cine n-a închis nimic, ba s-a pornit să se și agite, a fost parohul. I-a convocat numaidecât pe primar, pe șeful de post, un comitet alcătuit din capi de familie și pe părintele stareț. M-a ținut la curent cu toate astea Cavalerul, pentru că el nu-l putea înghiți pe paroh care-i luase, fără să-l anunțe măcar, placa de alamă de pe bancă.

— Banca din biserica unde îngenunchea mama, mi-a spus. Mama, care a făcut mai mult bine bisericii decât zece bădărani ca ăsta...

Despre partizani, Cavalerul nu și-a dat cu părerea.

— Copii, a spus el, copii care s-au trezit amestecați în război... Când mă gândesc că atâția...

În sfârșit parohul trăgea spuza pe turta lui, pentru că încă îi mai stătea în gât inaugurarea unei plăci comemorative a partizanilor spânzurați în fața faimoaselor Ca' Nere⁹, care se făcuse fără el, acum doi ani, de către un deputat socialist venit anume de la Asti. La reuniunea din casa parohială parohul își vărsase tot focul.

Și-l vărsaseră cu toții și căzuseră de acord. Întrucât nu se putea denunța nici un fost partizan, căci trecuse atâta timp și în sat nu mai era nici un subversiv, au hotărât să dea cel puțin bătaia pe plan politic, încât să se audă până la Alba, adică: înmormântare cu mare pompă, miting și anatema publică împotriva roșiilor. Izbăvire și rugăciune. Mobilizare generală.

— N-o să fiu eu cel care să se bucure de timpurile acelea, mi-a spus Cavalerul. Războiul, spun francezii, este *sale métier*¹⁰. Dar preotul acesta exploatează morții; ar exploata-o și pe maică-sa dacă ar mai trăi.

Am trecut pe la Nuto să-i povestesc și asta. S-a scărpinat după ureche, s-a uitat în pământ și a mormăit cu amărăciune:

— Știam, îmi spune el după o vreme, a mai încercat o lovitură din asta și cu țiganii.

— Ce țigani?

Mi-a povestit că prin '45 un grup de copii prinseseră doi țigani care de luni de zile umblau de colo-colo, făceau joc dublu, semnalau taberele de partizani.

— Știi cum e, în grupurile partizanilor erau oameni de toată mâna. De prin Italia și de aiurea. Și din cei fără minte. Niciodată nu s-a văzut atâta babilonie. Dar să lăsăm asta; în loc să-i ducă la comandament, îi iau, îi bagă într-un puț și-i silesc să spună de câte ori se duseseră la cazarma soldaților. Pe urmă unuia dintre cei doi prinși, care avea glas frumos, i-au spus să cânte ceva ca să scape cu viață. Omul cântă, stând pe ghizdurile fântânii, legat, cântă ca un nebun, din tot sufletul. În timp ce cânta, câte o lovitură de sapă îi doboară

pe amândoi... I-am dezgropat acum doi ani și numai decît preotul a ținut predică la biserică. Despre cei de la Ca' Nere nu țin minte să fi ținut predică vreodată.

— În locul vostru, îi spun eu, m-aș duce să-i cer să facă slujbă pentru cei spânzurați. Dacă refuză, l-aș face de rușine în fața satului.

Nuto rânji fără veselie.

— E în stare să primească, mi-a răspuns. Și să spună tot ce știe el.

Și așa, duminica aceea s-au făcut funeraliile. Autoritățile, jandarmii, femeile îndoliate, Fecioarele Mariei. Blestematul acela i-a adus și pe Battuti¹¹, în veston galben, mai mare jalea. Flori peste tot. Învățătoarea, proprietară de vii, trimisese fetițele peste tot să facă prăpăd prin grădini. Parohul, împopoțonat de sărbătoare, cu ochelari strălucitori, a rostit discursul de pe treptele bisericii. Vorbe gogonate. A spus că timpurile fuseseră stăpânite de diavol, că sufletele erau în primejdie. Că prea mult sânge cursese și prea mulți tineri mai ascultau încă cuvântul învrăjbirii. Că patria, familia, religia erau și acum amenințate. Roșul, frumoasa culoare a martirilor, devenise semnul lui Anticrist și în numele său se făptuiseră și se făptuiau atâtea nelegiuiri. Trebuia deci să ne căim și noi, să ne purificăm, să ne izbăvim, să îngropăm creștinește pe cei doi tineri necunoscuți, atât de barbar răpuși, care trecuseră în lumea cealaltă, Dumnezeu știe, fără mângâierea preotului – și să ne izbăvim, să ne rugăm pentru ei, să ne ridicăm inimile într-un zid de apărare. (A spus și o vorbă latinească.) Să le vârm toate astea în ochii celor fără de patrie, celor violenți, celor fără de Dumnezeu. Să nu se creadă că vrăjmașul fusese nimicit. În multe comune din Italia se mai semețea steagul lui roșu...

Mie discursul acela nu mi-a dispăcut. De cîtă vreme nu mai auzisem eu glasul unui preot spunându-și predica, așa, sub soarele acela, pe treptele bisericii. Și m-a făcut să mă gândesc că pe vremea copilăriei, cînd Virgilia ne ducea la slujbă, credeam că glasul preotului ar fi fost ceva cum e tunetul, cum e cerul, cum sunt anotimpurile – că ar fi ajutat la câmp, la recolte, la salvarea viilor și a morților. Acum am priceput însă că morții îl ajutau pe el. Nu trebuie să îmbătrânească, nici să cunoască lumea.

Cel care n-a apreciat discursul a fost Nuto. În piață cîte unul din prietenii lui îi făcea cu ochiul, îi trimiteau în zbor cîte-o vorbuliță. Dar Nuto nu avea astîmpăr, suferea. Cînd e vorba de morți, fie că erau dușmani ori că muriseră de mult,

nu putea să se poarte altfel. Despre morți, preoții au întotdeauna dreptate. Eu știam asta, și o știa și el.

XIII

În sat s-a vorbit din nou despre povestea asta. Parohul era pus pe treabă. A doua zi n-a pierdut prilejul să țină o slujbă pentru bieții oameni care mureau, pentru cei vii care încă erau în primejdie, pentru cei care trebuiau să se nască. A sfătuit lumea să nu se înscrie în partide subversive, să nu citească presa anticreștină și nerușinată, să nu se ducă la Canelli decât pentru treburi, să nu se oprească la cârciumă, iar fetele să-și lungească rochiile.

Dacă stai să asculți la cele ce spuneau acum femeiuștile și negustorii în sat, sângele cursese pe dealurile acelea ca mustul sub teasc. Totul fusese prădat și incendiat, toate femeile lăsate gravide. Ba chiar fostul primar a spus de-a dreptul, la o măsuță de la Angelo, că înainte de asta asemenea lucruri nu se întâmplaseră. Atunci a sărit cu gura camionagiul – unul din Calosso, cu o mutră obraznică – și l-a întrebat unde a dispărut, înainte de asta, sulful acela, proprietatea Consortiului.

M-am întors la Nuto și l-am găsit măsurând niște scânduri, tot încruntat. În casă femeia dădea lapte copilului. I-a strigat prin fereastră că era o prostie să se mânie, fiindcă nimeni nu se alesese cu nici un câștig de pe urma politicii. Eu, tot timpul cât umblasem pe șosea din sat până la Salto, frământasem toate astea în minte, dar nu știam cum să-i vorbesc. Atunci Nuto s-a uitat la mine, a aruncat metrul și m-a întrebat dintr-odată dacă nu mă săturasem și ce tot căutam în blestematele astea de sate.

— Atunci trebuia să vă fi ridicat, îi spun eu. Nu să fi stat cu mâinile în sân.

El se întoarce spre fereastră și strigă:

— Comina, vezi că plec.

Apoi își ia haina și mă întreabă:

— Vrei să bei ceva?

În timp ce așteptam, el le-a spus ceva băieților care lucrau sub streășină, pe urmă s-a întors la mine și a zis:

— Sunt sătul! Hai să ieșim să facem câțiva pași.

Ne-am cățarat pe Salto. La început nu vorbeam, sau spuneam doar: „Au ieșit frumoși strugurii anul ăsta“.

Am trecut printre mal și via lui Nuto. Am lăsat drumul și am apucat pe-o potecă atât de pieptișă, că a trebuit să pășim de-a latul. La cotitura unui șir de copaci am dat peste Berta, bătrânul Berta, care nu mai ieșea de pe locul lor. M-am oprit să-i spun ceva ca să mă recunoască – n-aș fi crezut că am să-l găsesc viu, și așa de știrb –, dar Nuto a mers înainte; a spus doar:

— Salutăm.

Cu siguranță că Berta nu m-a recunoscut.

Numai până aici mă suisem odinioară, unde se termina ograda casei lui Spirita. Veneam aici prin noiembrie să furăm scorușe. M-am uitat atunci la picioarele noastre: viile uscate și cocoșele dealurilor, creștetul roșcat al lui Salto, râul Belbo și pădurile. Acum și Nuto mergea mai încet, și pășeam din greu, ținându-ne.

— Partea proastă, spune Nuto, e că suntem niște proști. Tot satul e în mâna popii.

— Adică? Și de ce nu-i spui ce ai de spus?

— Unde vrei să-i spun, în biserică? Țsta e un sat în care nu poți să spui ceva decât în biserică. Dacă nu, nu te iau în seamă... Presa nerușinată și anticreștină? zice el. Țștia nu citesc nici măcar calendarul.

— Trebuie să pleci din sat, spun eu. Să auzi alte clopote, să iei aer. La Canelli e altfel. Ai auzit că și el a spus că la Canelli e iadul.

— Parc-ar fi de ajuns...

— Așa se începe. Canelli e drumul care duce spre lumea largă. După Canelli vine Nizza. După Nizza – Alessandria. Singur nu faci niciodată nimic.

Nuto a scos un suspin și s-a oprit. M-am oprit și eu și am privit jos, în vale.

— Dacă vrei să pui ceva la cale, trebuie să ții legătura cu lumea. Nu aveți partide care să vă apere interesele, deputați, oameni anume pregătiți? Stați de vorbă, întâlniți-vă. În America așa se face. Puterea partidelor se sprijină pe o mulțime de sătulețe ca al vostru. Preoții nu acționează nici ei izolat, au în spate o întreagă congregație de alți preoți... De ce deputatul acela care a vorbit la Ca' Nere nu se întoarce?

Sedeam la umbra câtorva trestii, pe iarba țepoasă, și Nuto mi-a explicat de ce nu se întorcea deputatul. Din ziua eliberării – acel 25 aprilie mult așteptat – totul mersese din ce în ce mai rău. În zilele acelea se făcuse ceva, firește. Dacă muncitorii agricoli și sărăntocii din sat nu apucaseră să se ducă ei prin lume, în timpul războiului venise lumea la ei să-i trezească. Se perindaseră oameni din toate părțile, meridionali, toscani, orășeni, studenți, evacuați, muncitori –

până și nemții, până și fasciștii slujiseră la ceva, le deschiseseră ochii celor mai nătângi, silindu-i pe fiecare să se arate cine este, eu de partea asta, tu de cealaltă, tu cu rostul de a-i exploata pe țărani, eu – ca să vină zile mai bune pentru toți. Și cei fugiți de oaste, cei risipiți izbutiseră să arate domnilor din guvern că nu e de ajuns numai pofta ca să pornești războiul. Se înțelege că în tot acel '48 se făcuseră și greșeli, se furase și se omorâse fără motiv, dar nu toți făceau așa; oricum, spune Nuto, foarte puțini dintre cei pe care stăpânii de la început îi aruncaseră în stradă și-i lăsaseră să crape; și pe urmă? Ce-a urmat? Oamenii încetaseră să mai aștepte, crezuseră în aliați, crezuseră în stăpânii de odinioară care acum – după ce trecuse furtuna – ieșeau la iveală din beciuri, din vile, din parohii, din mănăstiri.

— Și am ajuns aici, a spus Nuto, că un preot, care dacă mai trage clopotele asta e numai mulțumită partizanilor care i le-au salvat, se ridică să apere republica și pe spionii ăia doi ai republicii. Și chiar dacă ăștia ar fi fost împușcați de pomană, de ce trebuia să se facă preotul ăsta că nu știe de partizanii care au murit ca muștele ca să-i salveze satul?

În timp ce vorbea, priveam Gaminella care era în fața mea și care, de la înălțimea aceea, părea mai mare, un deal ca o planetă, și de acolo de sus se distingeau șesurile, pădurile, ulicioarele pe care nu le văzusem niciodată. Într-o zi, m-am gândit eu, trebuie să mergem acolo, sus. Și asta face parte din lume. L-am întrebat pe Nuto:

— Acolo sus au fost partizani?

— Partizani au fost peste tot, mi-a răspuns. I-au vânat ca pe fiare. Au murit peste tot. Într-o zi am auzit că se trăgea pe pod, a doua zi erau dincolo de Bormida. N-aveau o clipă de liniște să închidă ochii sau vreo ascunzătoare să fie sigură... Peste tot spioni...

— Și tu n-ai fost partizan? N-ai fost cu ei?

Nuto înghite și scutură din cap:

— Toți au făcut câte ceva. Prea puțin... dar erai mereu în pericol ca blestemații să trimită să-ți dea foc la casă.

Priveam de acolo de sus câmpia lui Belbo, și teii, ograda joasă de la Mora, câmpurile – totul micșorat și parcă altfel. N-o văzusem niciodată de aici, de sus, așa de mică.

— Alaltăieri am trecut pe la Mora, zic eu. Nu mai e pinul de la porțiță.

— L-a tăiat contabilul, Nicoletto. Prostul ăla... L-a tăiat pentru că trențaroșii se opreau la umbră și cerșeau. Înțelege? Nu e de ajuns că a mâncat jumătate din casă. Nu vrea nici măcar să se oprească vreun sărac la umbră și să-i ceară de pomană.

— Dar cum de s-au dus așa de răpă? Oamenii ăștia aveau trăsură. Dacă ar fi fost bătrânul, nu s-ar fi întâmplat așa ceva...

Nuto n-a răspuns; smulgea smocuri de iarbă uscată.

— Aici nu era numai Nicoletto, am spus eu. Și fetele, ce-i cu ele? Când mă gândesc, mi se aprinde sângele în vine. E adevărat că amândurora le plăcea să petreacă și că Silvia era o proastă care se încurca cu toți, dar atâta timp cât a trăit bătrânul, au știut întotdeauna s-o pună la locul ei. Cel puțin mama lor vitregă nu trebuia să moară... Și cea mică, Santina, ce sfârșit a avut?

Nuto se gândea tot la preotul lui și la spioni, pentru că mai strâmbă o dată din buze și își înghiți saliva.

— Ședea la Canelli, a răspuns. Nu se putea suferi cu Nicoletto. Îi distra pe cei din brigăzile negre. Toți știu treaba asta. Pe urmă, într-o zi, a dispărut.

— E cu puțință? întreb eu. Dar ce-a făcut? Sfânta Santina? Și când te gândești că la șase ani era așa de frumoasă...

— N-ai văzut-o la douăzeci. Celelalte două nu erau nimic pe lângă ea. Au stricat-o; *sor* Matteo n-avea ochi decât pentru ea... Mai ții minte că Irene și Silvia nu voiau să iasă cu mama lor vitregă de frică să nu rădă lumea de ele? Ei bine, Santa era mai frumoasă și decât ele două, și decât mamă-sa vitregă.

— Și cum a dispărut? Nu se știe cum s-a întâmplat?

— Se știe, răspunde Nuto. Cățeaua!

— Dar ce-a făcut așa de rău?

— Cățeaua și spioana!

— Au omorât-o?

— Hai acasă, spune Nuto. Vreau să uit, dar văd că nici cu tine nu pot.

XIV

Parcă era un făcut. Mă întrebam uneori de ce dintre toți oamenii care trăiseră cândva nu mai rămăseserăm decât eu și cu Nutto; numai noi. Dorința pe care o avusesem cândva în sânge (într-o dimineață, într-un bar din San Diego aproape că îmi pierdusem mințile) de-a ieși la șoseaua aceea, de-a ocoli porțița prin locul dintre pin și cotitura teilor, de-a asculta mai întâi glasurile, râsetele, găinile, ca apoi să spun: „Uitați-mă,

m-am întors“, apărând în fața figurilor năucite ale tuturor – ale servitorilor, ale femeilor, a câinelui și a bătrânului (ochii albaștri și ochii negri ai fetelor m-ar fi recunoscut de pe terasă), dorința aceasta nu mă părăsise nici acum. Mă întorsesem, ieșisem la șosea, făcusem avere – dormeam la Angelo și stăteam de vorbă cu Cavalerul –, dar figurile, glasurile, mâinile care trebuiau să mă cerceteze și să mă recunoască nu mai erau. De o bucată de vreme nu mai erau. Ceea ce rămăsese era ca o piață a doua zi după bâlci, o vie după cules, o întoarcere de unul singur, la restaurant, când cineva te-a părăsit. Nuto, singurul care mai rămânea, se schimbase, era un bărbat ca mine. Adevărul e că un bărbat eram și eu acum, eram adică un altul – și chiar dacă aș fi regăsit Mora cum o aflasem în prima iarnă, și apoi vara, și apoi din nou vară și iarnă, zi și nopți, în toți anii aceia, nici eu n-aș mai fi știut ce să fac. Veneam prea de departe – nu mai eram de-al casei, nu mai eram precum Cinto, lumea mă schimbase.

În serile de vară, când ședeam în curte și priveam, așezați pe jos sub pin sau pe o grindă – la porțiță se opreau trecători, femeile râdeau, câte cineva ieșea din coșare –, întotdeauna vreunul dintre bătrâni, Lanzone administratorul, Serafina sau, uneori, dacă venea jos, chiar *sor* Matteo, spunea: „Da, da, flăcăilor, da, da, fetelor... să creșteți mai întâi... așa ne spuneau și nouă bătrânii... și-o să vedeți cum o să vă descurcați...”

Pe vremea aceea nu pricepeam ce înseamnă să crești, credeam că e vorba doar să faci ceva greu – cum ar fi să cumperi o pereche de boi, să faci prețul strugurilor, să pornești mașina de treierat. Nu știam că a crește înseamnă să pleci, să îmbătrânești, să vezi oamenii cum mor, să regăsești Mora cum era acum. În sinea mea mă gândeam: „Mă spânzur dacă nu mă duc la Canelli. Dacă nu câștig steagul. Dacă nu mi cumpăr o gospodărie. Dacă nu ajung mai ceva decât Nuto“. Apoi mă gândeam la brișca lui *sor* Matteo și a fiicelor sale. La terasă. La pianul din salon. Pe urmă mă gândeam la zăcătorile de struguri și la pătule. La sărbătoarea de San Rocco. Eram un băiat care creștea.

În anul când a bătut piatra și Padrino a trebuit să-și vândă căsuța și să se ducă la Cossano să se bage servitor, m-au trimis de mai multe ori să muncesc cu ziua la Mora, în timpul verii. Aveam doar treisprezece ani, dar câte ceva știam să fac și câțiva bani aduceam și eu în casă. Dimineața treceam peste Belbo – o dată a venit și Giulia – și împreună cu femeile, cu servitorii, cu Cirino și Serafina, ajutam la bătutul nucilor, la secerat mătura, la culesul viei, la îngrijitul

vitelor. Mie îmi plăcea ograda aceea atât de mare – era multă lume și nu întreba nimeni de tine –, și apoi era aproape de șosea, sub Salto. Vedeam figuri noi, trăsura, calul, ferestrele cu perdele. A fost pentru prima dată când am văzut flori, flori adevărate, ca acelea din biserică. Sub tei, înspre porțiță, era grădina plină de cârciumărese, de crini, de vinarițe, de dalii – am înțeles atunci că florile sunt niște plante precum cele roditoare –, făceau flori în loc de fructe și se culegeau, foloseau doamnei, fetelor lor, care ieșeau la plimbare cu umbreluțe, iar când rămâneau acasă, le aranjau în glastre. Irene și Silvia aveau atunci una optsprezece, cealaltă douăzeci de ani; uneori le zăream. Apoi era Santina, sora cea vitregă, care abia se născuse, pe care Emilia dădea întotdeauna fuga sus s-o legene ori de câte ori o auzea plângând.

Seara, în cocioaba din Gaminella, povesteam toate astea Angiolinei, lui Padrino și Giuliei, dacă nu mersese și ea cu mine, și Padrino spunea:

— Ăla poate să ne cumpere pe toți ăștia de p-aici. O duce bine Lanzone cu el. *Sor* Matteo n-o să moară în drum, v-o spun eu.

Până și piatra care ne prăpădise nouă via nu bătuse dincolo de Belbo, și toate locurile de pe câmpie și de pe Salto luceau ca o spinare de vițel.

— Suntem la pământ, spunea Padrino, cum o să fac acum să plătesc la Consorțiu?

Așa bătrân cum ajunsese, frica lui cea mare era să nu ajungă la sfârșitul zilelor fără acoperiș și fără pământ. „Vinde tot, îi spunea Angiolina cu dinții încleștați, undeva ne-om duce noi.“ „Să fi trăit barem maică-ta“, mormăia Padrino.

Eu știam că toamna aceea era cea din urmă. Și când mă duceam la vie sau pe mal, așteptam mereu cu sufletul la gură să mă strige, să vină cineva să-mi spună să plec. Pentru că știam că sunt un om al nimănui.

Pe urmă s-a întâmplat că s-a băgat parohul – cel de atunci, un moșneag zdravăn cu încheieturi colțuroase – care a cumpărat totul pentru cineva, a vorbit cu Consorțiul, s-a dus el până la Cossano, i-a aranjat pe Padrino și fetele – și eu, când a venit căruța să ia cufărul și saltelele, m-am dus în coșar să dezleg capra. Nu mai era. O vânduseră și pe ea. În timp ce plângeam după capră, a venit parohul – avea o umbrelă cenușie cât toate zilele și ghetele pline de noroi – și m-a privit pieziș. Padrino umbla prin curte și se trăgea de mustăți.

— Hei, tu, mi-a spus preotul, să nu faci pe muieră! Ce e pentru tine casa asta? Ești tânăr și ai tot timpul înainte. Mai

bine vezi de te fă mare să poți răsplăti binele pe care ți l-au făcut oamenii ăștia...

Eu știam însă totul. Știam și plângeam. Fetele stăteau în casă și nu ieșeau din pricina parohului.

— În gospodăria unde se duce Padrino – mi-a spus preotul – sunt de prisos chiar și surorile tale. Pentru tine am găsit o casă cum se cuvine. Să-mi mulțumești. Acolo o să-ți dea de lucru.

Și așa, de cum s-a lăsat frigul, m-au primit la Mora.

Ultima dată când am trecut peste Belbo n-am mai întors capul. L-am trecut cu saboții la spinare, legăturica mea, și patru bureți legați în batistă, pe care Angiolina îi trimitea Serafinei. Îi găsisem eu și cu Giulia la Gaminella.

Cel care m-a primit la Mora a fost Cirino, servitorul, cu îngăduința administratorului și a Serafinei. Mi-a arătat numaidecât staulul unde erau juncanii, vaca și, după o despărțitură de scânduri, calul de ham. Sub șopron era brișca, proaspăt vopsită. Pe perete o mulțime de hamuri și biciuști cu ciucuri. Mi-a spus că în serile acelea aveam să dorm sus, în fân; pe urmă avea să-mi pună o saltea în pățul, unde dormea și el. Mi-a arătat apoi camera mare în care era teascul, iar bucătăria avea ciment pe jos în loc de pământ. În bucătărie era un bufet cu geamuri și cu o grămadă de cești, iar deasupra căminului niște ghirlande de hârtie roșie, lucioasă, despre care Emilia mi-a spus că e prăpăd dacă le ating. Serafina s-a uitat la boarfele mele, m-a întrebat dacă aveam de gând să mai cresc încă și i-a spus Emiliei să-mi facă rost de o haină pentru iarnă. Prima treabă pe care am făcut-o a fost să rup niște surcele și să râșnesc cafeaua.

Cea care mi-a spus că semănam cu un țipar a fost Emilia. În seara aceea, căci se și întunecase, am mâncat la lumina lămpii, în bucătărie, cu toții – cele două femei și Cirino –, iar administratorul Lanzone mi-a spus că rușinea ședea bine la masă, dar că treaba trebuia făcută cu toată îndrăzneala. M-au întrebat apoi despre Virgilia, despre Angiolina, despre Cossano. Apoi pe Emilia au chemat-o sus, administratorul s-a dus în grajd și am rămas singur cu Cirino în fața mesei acoperite cu pâine, cu brânză, cu vin. Atunci am prins curaj și Cirino mi-a spus că la Mora ajungea pentru toți.

Așa a venit iarna, și a căzut multă zăpadă și Belbo a înghețat; stăteam la căldură în bucătărie sau în staul, era numai de rânit prin curte sau prin fața porții, de adus încă un braț de surcele; sau dădeam la apă joardele de salcie pentru Cirino, aduceam apă, mă jucam bile cu băieții. Au venit Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza; se coceau castane, am tras vinul, am mâncat în două rânduri curcan și găscă. Doamna,

fetele, *sor* Matteo cereau să se înhame calul la brișcă ca să se ducă la Canelli; o dată au adus nuga și i-au dat și Emiliei din ea. Duminica mergeam la slujbă în sat cu copii de pe Salto, cu femeile, și duceam pâinea la copt. Dealul Gaminellei era despuiat, alb de zăpadă, îl vedeam printre ramurile uscate de pe râu.

XV

Nu știu dacă voi cumpăra vreo bucată de pământ, dacă mă voi duce să discut cu fiica lui Cola – nu cred, ziua mea e împărțită acum numai între telefoane, expediții și caldarâmul orașului –, dar încă înainte de-a mă fi întors mi se întâmpla adesea, când ieșeam dintr-un bar, când mă suiam într-un tren, când mă întorceam seara acasă, să adulmec prin aer sorocul potrivit, să-mi amintesc că era vremea tunsului pomilor, vremea seceratului, vremea stropitului, vremea spălatului de butoaie, vremea curățatului trestiiilor.

La Gaminella eram un nimic, la Mora am învățat o meserie. Aici nu mi-a mai pomenit nimeni despre cele cinci lire de la primărie, iar un an după aceea nu mă mai gândeam la Cossano; eram Țiparul și-mi câștigam bucata de pâine. La început nu mi-a fost ușor, pentru că moșia Mora se întindea de la câmpia lui Belbo până la jumătatea dealului, și eu, deprins cu via Gaminellei, unde era numai Padrino, mă zăpăceam cu atâtea vite și pământuri și mutre. Nu văzusem niciodată până atunci muncindu-se cu servitori și făcându-se atâtea căruțe de grâu, atâtea de mături, atâta strânsură de struguri. Numai bobul și năutul îl socoteam în saci, când eram lângă drum. Cu noi și cu stăpânii laolaltă eram mai mult de zece guri la masă, și vindeam strugurii, vindeam grâul și nucile, vindeam totul, iar administratorul puneă și deoparte, *sor* Matteo ținea cal, fetele lui cântau la pian, umblau întruna pe la croitoresele din Canelli, o țineau pe Emilia să-i servească la masă.

Cirino m-a învățat să îngrijesc juncanii, să le schimb fânul de îndată ce intrau în staul.

Lanzone vrea ca juncanii să arate ca niște fete de măritat, mi-a spus el.

M-a învățat să-i țeșăl ca lumea, să-i adăp, să le dau atâta fân cât trebuie. De San Rocco îi duceau la bălci și cu prilejul asta administratorul își câștiga și el paralele lui. Primăvara,

când împrăștiam bălegarul, eu mânăm carul aburind. Când s-a încălzit vremea, era nevoie să ieșim la câmp înainte de-a se lumina de ziuă și trebuia să înjugăm vitele în curte, pe întuneric, la lumina stelelor. Acum aveam o haină care-mi ajungea până la genunchi și-mi ținea de cald. Apoi, odată cu soarele, apăreau Serafina sau Emilia să ne aducă vin prost, sau dădeam eu o fugă până acasă și mâncam de dimineață, administratorul vorbea despre munca din ziua aceea, sus începeau să se miște, pe șosea trecea lume, și pe la ceasurile opt se auzea fluieratul primului tren. Îmi petreceam ziua adunând iarbă, schimbând fânul la vite, scoțând apă, pregătind piatra-vânăta de stropit, udând grădina. Când era zi de muncă cu oameni tocmiți, administratorul mă trimitea să stau cu ochii pe ei, să sape, să stropească bine cu pucioasă și cu piatră-vânăta pe sub frunze, să nu se oprească să tăifăsuiască prin fundul viei. Dar oamenii îmi spuneau că eu sunt de-al lor, așa că să-i las să-și fumeze în liniște chiștoacele.

— Ia seama cum se face, îmi spunea Cirino scuipându-și în palme și ridicând sapa, vine ea vremea când o să treci și tu la muncă.

Pentru că acum încă nu munceam cu adevărat; femeile mă chemau în ogradă, mă trimiteau să fac una și alta, mă țineau în bucătărie în vreme ce frământau pâinea și aprindeau focul, iar eu stăteam și ascultam ori priveam cine pleca și cine venea. Cirino, care era slugă ca și mine, ținea seama că nu eram decât un copil și-mi dădea să fac treburi care să mă țină sub ochii femeilor. El nu stătea prea mult cu femeile; era aproape bătrân, fără familie, și duminica, aprinzându-și o țigară groasă, de-a lui, îmi povestea că nici măcar în sat n-ar avea plăcere să se întoarcă, și-i plăcea mai mult să asculte de după grilaj la cele ce spuneau trecătorii. Câteodată dădeam o raită pe șosea până la casa de pe Salto, la prăvălia tatălui lui Nuto. Acolo erau tot talașul și mușcatele care sunt și azi. Oricine ar fi trecut ducându-se sau venind de la Canelli se oprea să spună câte ceva, și tâmplarul mânuia rindeaua, ori dalta, ori ferăstrăul și vorbea cu toți despre Canelli, despre timpurile de altădată, despre politică, despre muzică și despre nebuni, despre lume. Erau zile când puteam sta mai mult pentru că aveam de îndeplinit câte-o treabă, și sorbeam vorbele pe care le rosteau în timp ce mă jucam cu alți copii, ca și când cei mari ar fi fost acolo anume pentru mine. Tatăl lui Nuto citea ziarul.

Și în casa lui Nuto se vorbea bine despre *sor* Matteo; povesteau de pe vremea când fusese soldat în Africa și când toți îl crezuseră mort: parohia, logodnica, maică-sa și câinele

care plângea zi și noapte în ogradă. Și iată că într-o seară, când trece trenul de Canelli, pe după șirurile de pomi, câinele se pornește să latre ca un disperat și maică-sa a priceput numaidecât că ăla era Matteo care se întorcea. Lucruri de demult. Pe atunci La Mora nu era decât casa de țară, fetele nu se născuseră încă și *sor* Matteo era mereu la Canelli, mereu gonea cu brișca lui, mereu pleca la vânătoare. Zănatice el, dar pus pe treabă. Încheia afacerile râzând și stând la masă. Chiar și acum, dimineața, mânca un ardei și trăgea după el niște vin din cel bun. Cu câțva timp în urmă își îngropase nevasta care-i făcuse cele două fete, nu de mult avusese o altă fată cu femeia asta care-i intrase acum în casă și, măcar că îmbătrânise, se mai ținea de glume, și în casă porunceau tot el.

Sor Matteo nu muncise niciodată pământul, era un domn *sor* Matteo, dar nici carte nu învățase și nu călătorise. După ce fusese atunci în Africa, nu mai trecuse nicicând dincolo de Acqui. Avusese slăbiciunea femeilor – o spunea și Cirino –, după cum bunicul și tatăl lui avuseseră slăbiciunea agoniselii și-a împreunării averilor. Așa era sângele lor: amestecat cu poftă de pământ, de îndestulare, le plăcea belșugul, unora de vin, de grâu, de carne, altora de femei și de bani. În timp ce bunicul fusese unul care dădea cu sapa și-și muncea pământurile, feciorii se și schimbaseră și preferau să tragă foloasele. Dar și acum *sor* Matteo știa să spună dintr-o privire câte zeci de mii de litri trebuia să dea o vie, câți saci o anume bucată de loc, câte îngrășămintele trebuiau unei fânețe. Când administratorul îi aducea socotelile, se închideau într-o cameră de sus și Emilia, care servea cafeaua, zicea că *sor* Matteo știa dinainte socotelile pe dinafară și-și amintea de o căruță, de un coșuleț, de o zi-muncă din anul trecut, care se pierduseră.

O bună bucată de timp eu n-am urcat scara aceea, din dosul ușii cu geamuri, care ducea sus, căci mă înspăimânta din cale-afară. Emilia, care se ducea și venea, și-mi putea porunci fiindcă era nepoata administratorului, iar când aveau pe câte cineva sus servea ea, cu șorțuleț dinainte, Emilia mă chema uneori de la ferestre, de pe terasă, să urc, să fac, să-i aduc câte ceva. Eu încercam să dispar sub portic. Într-un rând, când a trebuit să mă duc sus cu o găleată, am pus-o pe cărămizile palierului și am șters-o. Și-mi amintesc de dimineața când era de făcut ceva la streășina terasei și m-au chemat să țin scara pentru omul care făcea reparația. Am trecut de palier, am trecut prin două camere întunecoase, pline de mobile, de calendare, de flori – totul era lustruit, ușor, ca oglinzile –, umblam desculț pe cărămizile roșii, a

ieșit doamna, în negru, cu un medalion la gât și un lăntișor la mână, mi-a privit picioarele.

De pe terasă Emilia striga:

— Țiparule, hai, Țiparule, vino!

— Milia mă cheamă, m-am bâlbâit eu.

— Du-te, du-te, a spus doamna, treci repede.

Pe terasă întindeau cearșafurile spălate, bătea soarele și în depărtare, spre Canelli, se vedea micul palat al Cuibului. Mai era acolo și Irene, fata cea blondă, sprijinită de balustradă; avea un ștergar pe umeri și își ștergea părul. Și Emilia, care ținea scara, mi-a strigat:

— Hai, mișcă-te!

Irene a spus ceva; râdeau. Tot timpul cât am ținut scara, am privit zidul și cimentul și, ca să-mi vină mai ușor, mă gândeam la tot ce vorbeam noi, copiii, când ne duceam să ne ascundem printre trestii.

XVI

De la Mora se coboară mai ușor la Belbo decât de la Gaminella, pentru că drumul Gaminellei trece pe deasupra apei, cocoțat printre muri și salcâmi. În schimb celălalt mal e numai nisip, sălcii, trestii scunde și stufoase, numai păduri mari de plop care se întind până la țarinele de la Mora. În unele zile de zăduf, când Cirino mă trimitea să plivesc sau să tai nuiiele de salcie, eu mă înțelegeam cu tovarășii mei și ne întâlneam la malul râului – unii veneau cu coșul desfumat, alții cu sacul și, despuiați, pescuiau ori ne jucam. Alergam prin soare, pe nisipul încins. Aici mă laudam eu cu porecla mea de Țipar, și Nicoletto, de invidie, a spus că ne-ar fi pândit și a început să-mi zică bastard. Nicoletto era fiul unei mătuși de-a doamnei și iarna stătea la Alba. Ne băteam cu pietre, dar trebuia să am grijă să nu-i fac vânătăi pe care să le arate seara la Mora. Alteori se întâmpla ca administratorul ori femeile, muncind pe câmp, să ne vadă, și atunci, despuiați cum eram, trebuia să fug să mă ascund și s-o iau peste câmp trăgându-mi pantalonii. Nimeni nu m-ar fi putut scăpa de ocară și de pumnii administratorului.

Dar asta nu era nimic în comparație cu viața pe care o ducea Cinto acum. Taică-su era mereu cu ochii pe el, îl supraveghea din vie, cele două femei îl strigau, îl ocărau, voiau ca, în loc să se oprească la Piola, să se întoarcă acasă

cu iarbă, cu smocuri de mătură, cu piei de iepuri, cu vreascuri. Totul lipsea în casa aceea. Nu mâncau pâine. Beau apă chioară. Mămăligă și năut; două, trei boabe de năut. Eu știu ce înseamnă asta, știu ce înseamnă să sapi ori să stropești cu piatră-vânăta pe arșiță, chinuit de foame și de sete. Știu că via pe care o aveam nu ajungea nici măcar pentru noi, și noi nu eram datori să împărțim cu nimeni.

Valino nu vorbea cu nimeni. Săpa, curăța pomii de ramuri, lega, scuipa, dregea; trăgea cu picioarele în botul juncanului, mesteca mămăliga, ridica ochii în ogradă, poruncea cu privirea. Femeile dădeau fuga, Cinto se făcea nevăzut. Apoi seara, când venea ora de culcare – Cinto cina ronțâind câte ceva pe maluri –, Valino punea mâna pe el, puneu mâna pe femei, puneu mâna pe cine nimerea, în ușa, pe scara ce ducea la podul cu fân și-i bătea cu cureaua.

Mi-au fost de-ajuns cele câteva vorbe pe care le-am auzit de la Nuto, și figura mereu atentă, mereu încordată a lui Cinto când îl întâlneam în drum și-i vorbeam ca să-mi dau seama ce era acum Gaminella.

Mai era și povestea cu câinele pe care-l țineau legat și nu-i dădeau de mâncare, și noaptea câinele auzea aricii, auzea liliecii și nevăstuicile și sărea ca un apucat să le prindă, și lătra, lătra la luna care-i părea o mămăligă. Atunci Valino se dădea jos din pat și-l omora în bătai cu cureaua și cu picioarele și pe el.

Într-o zi l-am făcut pe Nuto să vină la Gaminella să vadă zăcătoarea aia. Nici nu vrusese să audă până atunci. Spunea:

— Știu bine că dacă vorbesc cu el, îl fac neisprăvit și-i zic că trăiește ca un animal. Și pot oare să-i spun așa ceva? La ce bun?... Ar trebui mai întâi ca guvernul să ardă banul și pe cel care-l apără...

Pe drum l-am întrebat dacă era chiar convins că mizeria era aceea care-i îndobitocsea pe oameni.

— N-ai citit prin ziare despre milionarii ăia care se otrăvesc și se împușcă? l-am iscodit eu. Sunt unele vicii care costă multe parale...

El mi-a răspuns că, tocmai, banii sunt de vină, numai banii, îi ai sau nu-i ai, atâta timp cât sunt ei pe lumea asta, nimeni nu are scăpare.

Când am ajuns la căsuță, a ieșit cumnata, Rosina, femeia aceea cu mustăți, și ne-a spus că Valino era la fântână.

Valino nu ne-a lăsat să așteptăm; a venit numaidecât și i-a spus femeii:

— Dă în câinele-ăla – și nu ne-a ținut în curte nici o clipă. Ei, zice el către Nuto, vrei să vezi zăcătoarea aia?

Eu știam unde era zăcătoarea, știam pivnița joasă, cărămizile tocite, pânzele de păianjen. Am spus:

— Aștept în casă o clipă, și am pus în sfârșit piciorul pe scăriță.

Nici n-am apucat să-mi arunc bine ochii prin-năuntru, că am și auzit niște scâncete, niște gemete slabe și niște șoapte care ieșeau parcă dintr-un gâtlej prea obosit ca să ridice glasul. Afară câinele se zbătea și urla. L-am auzit apoi scheunând, după care a urmat o lovitură înfundată și urlete ascuțite – îl atinseseră.

Între timp am început să deslușesc. Bătrâna, așezată pe saltea și rezemată de perete, stătea ghemuită într-o parte, acoperită sumar cu cămașa, cu picioarele negre care-i ieșeau de sub ea și privea odaia, privea ușa și scotea sunetele pe care le auzisem. Salteaua era ruptă făcută praf și ieșeau paiele din ea.

Bătrâna era mică, avea capul cât pumnul – m-am gândit la pruncii care gânguresc cu pumnii strânși în timp ce femeia îngână un cântec peste leagăn. Era un miros de închis, de urină stătută, de oțet. Se vedea bine că nănăitul acela îi ieșea zi și noapte din gât fără să-și dea seama. Cu ochii ficși a cătat înspre ușă fără să-și schimbe glasul, fără să zică nimic.

Am simțit-o pe Rosina în spatele meu și am făcut un pas. I-am căutat privirea și mă pregăteam să zic: „Asta ce are, moare?“, dar cumnata n-a răspuns gestului meu. În schimb a spus:

— Dacă doriți, și, luând un scaun de lemn, mi l-a pus dinainte.

Bătrâna gemea ca o pasăre cu aripa ruptă. Am privit camera care era atât de mică, de schimbată. Numai ferestruica rămăsese aceeași, și muștele care zburau, și crăpătura pietrei de pe cămin. Acum pe o ladă lipită de perete era o tigvă, două pahare și o funie de usturoi.

Am ieșit aproape numaidecât și cumnata s-a luat după mine ca un câine. Sub smochin am întrebat-o ce avea bătrâna. Mi-a răspuns că era bătrână și vorbea singură, spunea rugăciuni.

— Chiar așa? Nu se vaită de dureri?

La vârsta ei, mi-a răspuns cumnata, totul te doare. Orice vorbă i-ar ieși din gură, tot văietat este.

M-a privit pieziș.

— Asta ne paște pe toate, a încheiat ea.

Pe urmă s-a dus la marginea pajiștii și a început să zbiere: „Cinto, Cinto“, ca și când ar fi spintecat-o cineva, ca și când s-ar fi tânguit și ea. Cinto n-a venit.

În schimb, au apărut din staul Nuto și bătrânul.

— E frumoasă vita, a spus Nuto, îi ajunge nutrețul de pe-aici?

— Ce, nu ți-e bine? a sărit Valino. Asta e treaba stăpânei.

— Ca să vezi, a zis Nuto, un stăpân se îngrijește de hrana vitelor, dar nu se îngrijește de hrana celor ce-i muncesc pământul...

Valino stătea și aștepta.

— Plecăm, plecăm, spune Nuto. Ne grăbim. Atunci, o să-ți trimit cleiul ăla.

Coborând poteca, a mârâit că erau unii care ar fi primit un pahar cu vin chiar și de la Valino.

— Cu viața pe care o duce! mi-a spus mânios.

Apoi am tăcut. Eu mă gândeam la bătrână. De după trestii a țâșnit Cinto cu legătura de iarbă. A venit înaintea noastră șontăcând și Nuto mi-a spus că îmi stătea la ficați să-i umplu capul cu fel de fel de pofte.

— Ce pofte? Orice altă viață ar fi mai bună pentru el...

De fiecare dată când îl întâlneam pe Cinto, mă gândeam să-i dau câteva lire, dar după aceea renunțam. Nu i-ar fi folosit; ce putea face cu ele? De data asta însă ne-am oprit și Nuto a fost cel care a început vorba:

— Ei, ai găsit vipera?

Cinto rânjește și răspunde:

— Dac-o găsesc, îi tai capul.

— Dacă tu n-o zgândări, nici vipera nu te mușcă, spune Nuto.

Atunci mi-am adus aminte de copilăria mea și i-am spus lui Cinto:

— Dacă treci duminică pe la Angelo, îți dau un cuțit frumos, cu piedică.

— Zău? face Cinto, cu ochii mari.

— Zău. Ai fost vreodată pe Salto să-l cauți pe Nuto? Ți-ar plăcea. Ai să vezi acolo bancul la care se lucrează, rindelele, șurubelnițele... Dacă taică-tu te-ar lăsa, te-aș învăța vreo meserie.

Cinto ridică din umeri:

— Eu... lui tata nu-i spun..., mârâie el.

Când a plecat, Nuto mi-a spus:

— Orice pricep, dar ca un copil să vină pe lume așa, schilod, nu pot pricepe... Ce o să se facă?

XVII

Nuto spune că își amintea de când m-a văzut pentru prima oară la Mora – tăiau porcul și femeile fugiseră cu toatele, în afară de Santina care pe atunci abia începuse să umble, și s-a potrivit să apară tocmai când se pornise să tășnească sângele din beregata porcului.

— Luați fetița asta de aici! strigase administratorul, iar eu și cu Nuto ne-am repezit după ea și am înhățat-o, încasând fiecare câte-o porție zdravănă de picioare. Dar dacă Santina umbla în picioare și fugea, asta înseamnă că eu eram de mai bine de un an la Mora și că ne văzuserăm înainte de asta. Mie însă mi se pare că prima dată când ne-am văzut a fost când încă nu venisem la Mora, în toamna dinaintea anului când a bătut piatra cea grozavă, la curățatul porumbului. Eram în ogradă, pe întuneric, o mulțime de lume: servitori, copii, țărani de prin împrejurimi, femei – unii cântau, alții râdeau, așezați pe maldărul de mături, și curățam, în mirosul acela de uscat și de praf al pănușilor, azvârlind știuleții galbeni înspre zidul șopronului. În noaptea aceea era și Nuto, iar când Cirino și Serafina umblau să umple paharele oamenilor, el a băut ca un om mare. Trebuie să fi avut cincisprezece ani, așa că mie-mi părea bărbat în toată puterea cuvântului. Toți vorbeau și povesteau; băieții le făceau pe fete să râdă. Nuto își adusese chitara și, în loc să dezghioace, cânta. Cânta frumos încă de pe atunci. Până la urmă toți dansaseră și spusese: „Bravo, Nuto“.

Dar o noapte ca asta era în fiecare an, și poate că are dreptate Nuto că ne văzuserăm în altă împrejurare. În casa de pe Salto el lucra deja cu taică-su. Îl vedeam la banc, dar fără sort. Stătea puțin la banc. Era oricând gata s-o șteargă, și se știa că, ducându-te cu el, nu te țineai numai de joacă, nu-ți pierdeai timpul de pomană – se întâmpla ceva de fiecare dată, discutai, te întâlneai cu cineva, dădeai peste un cuib mai acătării, peste vreo vietate pe care n-o mai văzuseși, ajungeai într-un loc necunoscut – în sfârșit, erai întotdeauna în câștig, aveai întotdeauna ce povesti. Și în afară de asta, mie îmi plăcea Nuto pentru că întotdeauna ne înțelegeam și mă trata ca pe un prieten de-al lui. Avea de pe atunci ochii aceia crestați parcă, de pisică, și după ce spunea ceva, încheia: „Dacă greșesc, corectează-mă“.

Astfel am început să înțeleg că oamenii nu vorbesc numai ca să vorbească, ca să zică „am făcut asta“, „am făcut aia“, „am mâncat și am băut“, ci vorbesc ca să-și facă o idee, să priceapă cum merge lumea asta. Nu mă gândisem niciodată la așa ceva. Și Nuto știa totul mai de mult, era ca un om mare; în unele seri de vară venea să-și petreacă noaptea sub pin – pe terasă erau Irene și Silvia, ori mama lor – și el

glumea cu toți, își bătea joc de prostănaci, povestea ce se întâmpla prin casele unora, despre șmecheri și despre nătărăi, despre muzicanți și despre contractele cu preotul, care semăna cu taică-su. *Sor* Matteo îi spunea:

— Aș vrea să văd când îi pleca tu în armată, ce-o să te faci? La regiment au să-ți scoată gărgăunii din cap.

Și Nuto răspundea:

— E greu să mi-i scoată pe toți. Dumneata n-auzi câți mai bâzâie prin viile astea?

Să ascult discuțiile acelea, să fiu prieten cu Nuto, să-l cunosc așa de bine, toate astea mă făceau să mă simt ca atunci când bei vin și asculți muzică. Mă rușinam că nu eram decât un copilandru, un servitor, că nu știam să pălăvrălesc și eu ca el, și mi se părea că singur n-aș fi reușit niciodată să fac ceva. Dar el îmi arăta încredere, îmi spunea că dorea să mă învețe să cânt la trombon, să mă ducă la serbarea de la Canelli, să mă pună să trag de zece ori la țintă. Îmi spunea că prostul se cunoaște nu după munca pe care o face, ci după cum o face, și că în unele dimineți când se trezea îi venea și lui poftă să se așeze la banc ca să înceapă să facă o măsuță pe cînste.

— N-avea teamă, îmi spunea, orice lucru se învață făcându-l. E de ajuns să vrei să-l faci... Dacă greșesc, corectează-mă.

În anii care au urmat am învățat multe lucruri de la Nuto – sau poate creșteam și începeam să înțeleg singur, și numai de aceea mi se părea așa. Dar el a fost acela care mi-a explicat de ce Nicoletto era așa de nemernic.

— E un prost, mi-a spus Nuto. Fiindcă stă la Alba și umblă în fiecare zi încălțat și nimeni nu-l pune la muncă, crede că e mai ceva decât niște țărani ca noi. Iar ai lui îl trimite la școală. Tu ești cel care-l ține, muncind pământurile părinților lui. El nici măcar nu pricepe treaba asta!

Nuto a fost cel care mi-a spus că trenul te duce oriunde vrei, și acolo unde se sfârșește calea ferată încep porturile, și vapoarele merg și ele la ore hotărâte, lumea întreagă e o încrucișare de drumuri și de porturi, un orar al oamenilor care călătoresc, care fac și desfac și, ca peste tot, unii sunt isteți, alții nătărăi. Mi-a pomenit apoi numele unei puzderii de țări despre care e de ajuns să citești ziarul ca să afli tot ce poftești. Și așa, în unele zile, când mă aflam pe câmp, sau sus, în vie, deasupra drumului, săpând pe arșiță, și auzeam printre piersici trenul care venea și umplea valea desfășurându-se, sau se ducea la Canelli, în clipele acelea mă opream sprijinindu-mă în sapă, priveam fumul, vagoanele, priveam Gaminella, micul palat al Cuibului, priveam spre

Canelli și Calamandrana, spre Calosso, și mi se părea că băusem vin, că eram un altul, că eram ca Nuto, că ajunsesem să prețuiesc și eu ca el și că într-o bună zi aveam să iau și eu trenul acela să mă duc cine știe unde.

Chiar și la Canelli mă dusesem până atunci de mai multe ori cu bicicleta, și mă opream pe pod, dar data aceea când l-am întâlnit aici pe Nuto era ca și cum ar fi fost prima. El venise să caute o sculă pentru taică-su și m-a văzut în fața tutungeriei unde mă oprisem să mă uit la niște cărți poștale ilustrate.

— Ei, nu-ți mai dă odată țigările-alea? m-a întrebat el din spate pe neașteptate.

Eu, care socoteam în minte câte bile colorate se dădeau de doi bani, m-am rușinat și din ziua aceea nu m-am mai gândit la bile.

Apoi am pornit-o împreună și am privit lumea care intra și ieșea din cafenele. Cafenelele din Canelli nu sunt cârciumi, în ele nu se bea vin, ci băuturi tari. Ascultam tinerii care vorbeau de-ale lor și spuneau cu mult sânge rece niște minciuni cât ei de mari. În vitrină era un afiș tipărit cu un vapor și niște păsări albe, și fără să-l întreb pe Nuto am înțeles că erau pentru cei care doreau să călătorească, să vadă lumea. Pe urmă am și vorbit despre asta și mi-a spus că unul dintre tinerii aceia – unul blond, gătit cu cravată și pantaloni la dungă – era funcționar la banca unde se duceau să cadă la înțelegere cei care doreau să se imbarce.

Un alt lucru de care am auzit în ziua aceea a fost că la Canelli era o trăsură cu care ieșeau adesea trei femei, sau chiar patru, și femeile astea făceau o plimbare pe străzi, se duceau până la Gară, la Sant'Anna, în susul și-n josul șoselei, beau câte ceva în diverse locuri – toate astea ca să le vadă lumea, ca să atragă clienții. Totul fusese pus la cale de patronul lor și cine avea bani și vârsta potrivită se ducea într-o casă anume din Villanova și dormea cu una dintre ele.

— Toate femeile din Canelli fac așa? l-am întrebat pe Nuto când am priceput ce vrea să spună.

— Ar fi mai bine, dar nu-i așa, mi-a răspuns el. Nu toate se plimbă cu trăsura.

Pe urmă a venit o vreme, eu aveam șaisprezece-șaptesprezece ani, iar Nuto aștepta să-l ia în armată, când ori eu, ori el umflam câte o sticlă din pivniță, ne duceam cu ea pe Salto, ne așezam printre trestii, dacă era ziuă, ori pe marginea viei, dacă era lună, și beam din sticlă vorbind despre fete. Lucrul care nu-mi intra în cap în timpul acela era că toate femeile sunt făcute în același fel, că toate caută un bărbat. Așa trebuie să fie – îmi ziceam eu, gânditor; dar că

tuturor, chiar și celor mai frumoase, chiar și celor mai suspuse, le-ar fi plăcut un lucru ca ăsta mă nedumerea. Pe atunci mă deșteptasem destul, auzisem atâtea și știam, vedeam cum chiar și Irene și Silvia alergau după unul și după altul. Și cu toate astea eram nedumerit. Și Nuto îmi spunea:

— Ce crezi? Luna e deopotrivă pentru toți; la fel și ploaia, și bolile. Viața e la fel și într-o vizuină, și într-un palat, sângele e roșu la toți.

— Dar atunci de ce parohul zice că e păcat?

— E păcat vinerea, spunea Nuto ștergându-se la gură, dar mai sunt și celelalte șase zile.

XVIII

Dar ajunsesem să muncesc cot la cot cu ceilalți și acum Cirino stătea uneori să asculte ce spuneam și-mi dădea dreptate. Așa că s-a dus el să vorbească cu *sor* Matteo și i-a spus că trebuia să-mi găsească și mie un rost; dacă voiau să mă țină pe pământul lor, să pun și eu umărul la muncă și să nu mă duc după cuiburi cu copiii, trebuia să mă plătească cu ziua. Căci acum săpam, stropeam via, vedeam de vite, aram. Eram bun de muncă. Învățasem singur să altoiesc, și caisul, care și acum mai e acolo, în grădină, eu îl altoisem cu prun. *Sor* Matteo m-a chemat într-o zi pe terasă – mai erau acolo Silvia și doamna – și m-a întrebat cum se isprăvisse povestea cu Padrino. Silvia ședea întinsă pe un șezlong și privea vârful teilor, doamna tricota. Silvia avea părul negru, era îmbrăcată în roșu, mai scundă decât Irene, dar amândouă arătau mai bine decât mama lor vitregă. Aveau vreo douăzeci de ani. Când treceau cu umbreluțele lor, eu le priveam din vie cum privești niște piersici de pe vârful. Iar când veneau să culeagă via cu noi, treceam în rândul Emiliei și de acolo fluieram de unul singur.

Am răspuns că nu-l mai văzusem pe Padrino și am întrebat de ce mă chemase. Mi-era ciudă că venisem cu pantalonii de stropit pe mine și mânjit tot pe față: nu mă așteptam să găsesc femeile acolo. Acum, dacă stau și mă gândesc, îmi dau seama că *sor* Matteo o făcuse dinadins, să mă dea gata, dar în clipa aceea, ca să prind curaj, m-am gândit numai la un lucru pe care Emilia mi-l spusese despre Silvia: „Și aia!... Doarme fără cămașă...”

— Tu, care muncești atâta, mi-a spus în ziua aceea *sor* Matteo, l-ai lăsat pe Padrino să-și piardă via. N-ai oare nici un pic de ambiție în tine?

— Nici nu le-a căzut cașul de la gură, a spus doamna, și vin cu pretenții să-i plătim cu ziua!

Îmi venea să intru în pământ de rușine. Din șezlongul ei, Silvia și-a întors privirea și i-a spus ceva lui taică-su. A zis:

— S-a dus careva să ia semințele alea de la Canelli? La Cuib garoafele au și înflorit.

Nimeni nu i-a spus: „Du-te tu“. În schimb, *sor* Matteo m-a privit o clipă și a mormăit:

— Ați terminat via bălană?

— O terminăm în seara asta.

— Măine trebuie făcut transportul ăla.

— Administratorul a zis că are el grijă.

Sor Matteo m-a privit din nou și mi-a spus că plata mea era casa și masa care mi-o dădea și că trebuia să-mi fie de ajuns.

— Calul se mulțumește cu atât, mi-a spus el, și muncește mai mult decât tine. Și juncanii se mulțumesc. Îți amintești, Elvira, de băiatul ăsta când a venit la noi? Parcă era o vrabie. Acum se îngrașă, se face voinic ca un călugăr. Dacă nu iei seama, mi-a spus el, la Crăciun te tăiem împreună cu ălălalt...

Silvia a spus:

— Nu se duce nimeni la Canelli?

— Spune-i-o lui, a zis mama vitregă.

Pe terasă au mai venit Santina și Emilia. Santina avea ciorăpei roșii și părul mătăsos, aproape alb. Nu vrea să mănânce și Emilia alerga după ea s-o prindă și s-o ducă îndărăt în casă.

— Santa Santina, a strigat *sor* Matteo ridicându-se, vino-ncoa' să te mănânc!

În timp ce-o giugiuleau pe fetiță, eu nu știam dacă trebuie să plec sau nu. Fereastra sălii lucea și, privind în depărtare, dincolo de Belbo, se vedea Gaminella, trestiișurile, malul cu casa mea. Mi-am amintit de cele cinci lire ale primăriei. Atunci l-am întrebat pe *sor* Matteo, care o făcea să țopăie pe micuță:

— Trebuie să mă duc mâine la Canelli?

— Mă duceți și pe mine la Canelli? a strigat Silvia.

O clipă mai târziu toate erau plecate, doamna Elvira intrase din nou în casă cu cea mică, iar fetele râdeau pe drum.

I-am spus lui *sor* Matteo:

— Cândva spitalul plătea cinci lire pentru mine. De la o vreme nu le-am mai văzut și cine știe cine le-o lua. Dar

munca mea face mai mult decât cinci lire... Trebuie să-mi cumpăr încălțăminte.

În seara aceea am fost fericit și le-am spus-o lui Cirino, lui Nuto, Emiliei, calului: *Sor* Matteo îmi făgăduise că are să-mi dea cincizeci de lire pe lună, în mână.

Serafina m-a întrebat dacă nu vreau să-mi păstreze ea banii, ca la bancă – dacă-i țineam în buzunar, îi pierdeam. Era de față și Nuto când m-a întrebat. Nuto s-a pus pe fluierat și a zis că sunt mai buni doi bani în buzunar decât un milion la bancă. Apoi Emilia a început să vorbească despre darul pe care-l aștepta de la mine și toată seara s-a vorbit de banii mei.

Dar, cum spunea Cirino, acum, când îmi făcusem și eu un rost, trebuia să m-apuc de treabă ca un bărbat. Eu însă nu mă schimbam în nici un fel, aveam aceleași brațe, aceeași spinare, îmi spuneau tot Țiparul, nu vedeam diferența. Nuto m-a sfătuit să nu-mi pierd cumpătul; mi-a spus că, desigur, dacă-mi dau ei cincizeci de lire, eu munceam pentru o sută, așa că de ce nu-mi cumpăram o ocarină?

— Nu izbutesc să învăț să cânt, i-am spus eu. Degeaba. Așa m-am născut eu.

— Și e atât de ușor, a spus el.

Gândul meu era altul. Socoteam că, strângând banii, într-o bună zi aș fi putut pleca.

Cu toate astea banii din vara aceea i-am risipit pe toți la serbare, trăgând la țintă, azvârlindu-i pe fleacuri. Atunci mi-am cumpărat eu un cuțit cu piedică, cu ajutorul căruia am băgat frica în copiii din Canelli în seara când mă așteptau pe drumul de la Sant'Antonio. Pe atunci, dacă cineva se învârtea un pic mai mult prin piețe aruncându-și ochii în jur, se pomenea până la urmă pândit de unii cu batista legată în jurul pumnului. Înainte vreme, spuneau bătrânii, fusese și mai rău – înainte vreme se omorau, se tăiau cu cuțitele –, ș-acuma mai era, pe drumul spre Camo, o cruce pe o margine de râpă unde prăvăliseră o brișculiță cu doi oameni în ea. Acum însă avusese grijă guvernul, cu politica lui, să-i potolească pe toți; era vremea fasciștilor care băteau pe cine voiau ei, în înțelegere cu jandarmii. Nu le mai stătea nimeni împotrivă. Bătrânii spuneau că acum era mai bine.

Dar și în asta Nuto era mai tare decât mine. El încă de pe atunci cutreiera peste tot și știa să stea de vorbă cu toată lumea. Chiar și în iarna când a vorbit cu o fată din Sant'Anna și umbla noaptea, nu i-a zis nimeni niciodată nimic. Poate din pricină că tocmai începea în anul acela să cânte din clarinet, că toți îl cunoșteau pe taică-su și că el nu se amesteca niciodată în meciurile de fotbal; fapt e că-l lăsau să umble și să glumească, și nu se atingeau nimeni de el. Cunoștea mulți

oameni din Canelli și când auzea că vor să-i rupă vreunui spinarea, le spunea că sunt înapoiți, fără minte, le spunea să lase treaba asta pe seama celor care erau plătiți s-o facă. Îi făcea de două parale. Le spunea că nu sunt decât niște câini care latră și se reped asupra câinilor străini, și că stăpânul asmute câinele din interes, ca să rămână el stăpân, dar dacă acești câini n-ar fi animale, s-ar înțelege între ei și l-ar rupe pe stăpân. De unde-i veneau lui ideile astea, nu știu; cred că de la taică-su ori de la vagabonzi; el spunea că era ca și cu războiul din '918 – atâția câini sloboziți de stăpân ca să se omoare și stăpânii să rămână să poruncească. Spunea că e de ajuns să citești ziarul – ziarele din vremea aceea – ca să-ți dai seama că lumea e plină de stăpâni care întărită câinii.

Îmi aduc adesea aminte de vorba asta a lui Nuto în vremurile de acum, în câte-o zi când nici măcar poftă nu mai ai să știi ce se întâmplă și când doar umblând pe stradă vezi în mâinile oamenilor paginile ziarelor înnegrite de titluri ca de-o furtună.

Acum, când aveam primii mei bani, mi-a venit pofta să văd cum trăiau Angiolina, Giulia și Padrino. Dar nu găseam în nici un chip prilejul de-a mă duce să-i caut. Îi întrebam pe cei din Cossano care treceau pe șosea, în zilele culesului, ducând struguri cu carul la Canelli. Unul mi-a spus o dată că mă așteptau, Giulia mă aștepta, își aminteau de mine. Eu l-am întrebat cum erau fetele acum.

— Ce fete, a zis el. Sunt femeile în toată firea. Sunt plătite cu ziua ca și tine.

Atunci chiar că m-am gândit să mă duc la Cossano, dar nu găseam timp, și iarna drumul era tare păcătos.

XIX

În prima zi de târg Cinto a venit la Angelo să ia cuțitul pe care i-l promisesem. Mi-au spus că mă aștepta afară un copilăș și l-am găsit îmbrăcat de sărbătoare, cu ghetuțe, în spatele unui grup de patru inși care jucau cărți. Taică-su, mi-a spus el, era în piață, se uita la o sapă.

— Vrei bani sau cuțitul? l-am întrebat.

Voia cuțitul.

Am ieșit în soarele de afară, am trecut printre tarabele cu stofe și pepeni verzi, prin mulțime, până am ajuns la

bucățile de sac întinse pe jos, pline cu tot soiul de fiare, cu cârlige, cu brăzdare de plug, cu cuie și am început să căutăm.

— Dacă-l vede taică-tu, îi spun, e-n stare să ți-l ia. Unde-l pituli?

Cinto râde, cu ochii lui fără gene.

— Lasă să-l vadă, a zis el. Dacă mi-l ia, îl omor.

La taraba cu cuțite i-am spus să aleagă el. Nu mă credea.

— Hai, dă-i zor!

A ales un briceag care m-a lăsat și pe mine cu gura căscată: frumos, solid, cu plăsele de culoarea castanei, cu două lame care se închideau și cu tirbușon.

Ne-am întors apoi la hotel și l-am întrebat dacă mai găsisese prin șanțuri alte cărți de joc. El ținea briceagul în mână, îl închidea și-l deschidea, încercând tășurile pe palmă. Mi-a răspuns că nu. I-am spus că odată îmi cumpărasem și eu un briceag ca acela din târg de la Canelli și mă folosisem de el la câmp ca să tai joarde de salcie.

Am cerut să-i aducă un pahar de sirop de mentă și-n timp ce bea l-am întrebat dacă mersese vreodată cu trenul sau cu cursa. Mai mult decât cu trenul, mi-a răspuns el, i-ar fi plăcut să meargă cu bicicleta, dar Gusto al lui Morone îi spusese că n-ar fi putut cu piciorul ăla al lui; i-ar fi trebuit o motocicletă. Eu am început atunci să-i povestesc de pe vremea când umblam în California cu camioanele, și m-a ascultat fără să mai privească la cei patru care jucau tarot.

Apoi mi-a spus:

— Astăzi e meci, și ochii i s-au făcut mari.

Mă pregăteam să-l întreb: „Și tu nu te duci?“, dar în ușa hotelului a apărut Valino, întunecat la față. Cinto l-a auzit, și-a dat seama de prezența lui chiar înainte de a-l vedea, a pus paharul pe masă și s-a dus la taică-su. Au dispărut împreună în soare.

Aș fi dat orice să mai văd o dată lumea cu ochii lui Cinto, s-o pornesc iar de la Gaminella ca și el, cu un tată ca al lui, chiar și cu un picior ca al lui – acum, când știam atâtea lucruri, când știam să mă apăr. Nu încercam câtuși de puțin un sentiment de compătimire pentru el, ba dimpotrivă, erau clipe când îl invidiam. Mi se părea că știu chiar și visele pe care le avea noaptea, și tot ce-i trecea prin cap când își trăgea piciorul prin piață. Eu nu umblasem așa, nu fusesem șchiop, dar de câte ori nu văzusem trecând trăsurile zgomotoase cu banchetele pline de femei și copii, care se duceau la serbări, la bălci, la întrecerile de la Castiglione, de la Cossano, de la Campetto și de peste tot, și eu rămâneam cu Giulia și cu Angiolina sub nuci, sub smochin, sub micul zid al podului, în serile acelea lungi de vară, ca să privim cerul și viile mereu

aceleași. Și apoi noaptea, toată noaptea, se auzea cum se întorceau pe drum cântând, râzând, strigându-se peste râu. Seri în care o lumină, un pâlpare de foc zărite pe dealurile din depărtare mă făceau să țip și să mă tăvălesc pe jos de ciudă că eu eram sărac, că eram copil, că eram un nimic. Aproape că aș fi dorit să vină o furtună, un prăpăd din alea de vară, ca să le strice petrecerea. Și acum, gândindu-mă la timpurile de atunci, le regretam, aș fi vrut să mai fie o dată.

Și eu aș fi vrut să mai fiu în curtea de la Mora, în după-amiaza aceea de august, când toți erau plecați să petreacă la Ganelli, chiar și Cirino, chiar și vecinii, și mie, care n-aveam decât saboți, îmi spusese: „Că doar n-ai vrea să vii desculț? Rămâi aici să păzești casa“. Eram în primul an la Mora și nu îndrăzneam să nu mă supun. Și-apoi de când așteptau ei sărbătoarea asta: Canelli fusese întotdeauna de pomină, trebuiau să-și încerce iscusința și norocul la jocuri¹², să se întreacă vârați în saci, să joace minge.

Se duseseră chiar și stăpânii, cu fiicele lor, chiar și fetița cu Emilia, în trăsura cea mare; casa era încuiată. Rămăsesem singur, cu câinii și cu juncanii. Am stat o vreme după grilajul grădinii ca să privesc la cine trecea pe drum. Toți se duceau la Canelli. I-am invidiat chiar și pe cerșetori și pe schilozi. Pe urmă am început să dau cu pietre în porumbar ca să-i sparg olanele, și le auzeam căzând și sfărâmându-se de cimentul terasei. Și ca să fac în ciudă nu știu cui, am luat cosorul și am ieșit în câmp. „Așa, mă gândeam eu, n-o să stau de pază. N-are decât să ardă casa, să vină hoții.“ Pe câmp nu mai auzeam pâlăvrăgeala trecătorilor, și asta mă înfuria și mă speria mai tare. Îmi venea să plâng. Am început să prind lăcuste și le rupeam picioarele, răsucindu-le de la încheieturi. „Ce să vă fac? le spuneam eu, trebuia să vă fi dus la Canelli.“ Și strigam în gura mare toate înjurăturile pe care le știam.

Dacă aș fi îndrăznit, aș fi făcut prăpăd printre florile din grădină. Mă gândeam la chipul Irenei și al Silviei și-mi spuneam că și ele se pișau.

O trăsurică s-a oprit la porțiță.

— Nu e nimeni? am auzit strigând. Erau doi ofițeri din Nizza pe care-i văzusem o dată pe terasă. Am rămas ascuns după portic, în tăcere.

— Nu e nimeni, domnișoarelor? strigau ei. Domnișoară Irene!

Câinele a început să latre. Eu tăceam mîlc.

După puțin timp s-au dus și m-am simțit mulțumit. „Niște bastarzi ș-aștia!“, îmi ziceam eu.

Am intrat în casă ca să mănânc o bucată de pâine. Pivnița era încuiată. Dar pe raftul bufetului, printre cepe, am găsit o sticlă plină cu vin, am luat-o și m-am dus s-o beau pe toată în umbra daliilor. După asta mi se învârtea capul și-mi bâzâia de parcă ar fi fost plin cu muște. M-am întors în casă, am spart sticla în fața bufetului ca și cum ar fi răsturnat-o pisica și am vărsat în jur niște poșircă să se creadă că e vinul scurs. Apoi m-am dus în fânărie.

Am fost beat până seara, și beat am adăpat juncanii, le-am schimbat paiele și le-am aruncat fân. Pe drum începea iar să treacă lumea, și de după grilaj am întrebat ce premii fuseseră câștigate, dacă oamenii se întrecuseră chiar vârați în saci și cine ieșise victorios. Se opreau cu plăcere să vorbească, nici unul nu vorbise vreodată atât de mult cu mine. Atunci mi se părea că sunt un altul, ba chiar îmi părea rău că nu vorbisem cu cei doi ofițeri, că nu-i întrebaseram ce voiau de la fetele noastre și dacă într-adevăr credeau că erau ca alea din Canelli. Când au început să se întoarcă cei de la Mora, eu știam atâtea despre serbare, încât puteam vorbi cu Cirino, cu Emilia, cu toți ca și cum aș fi fost și eu acolo. La masă iar s-a dat de băut. Trăsura cea mare s-a întors noaptea târziu, pe când eu adormisem și visam că mă cațăr pe spinarea alunecoasă a Silviei ca pe stâlpul acela de vârful căruia se atârna darurile, și l-am auzit pe Cirino care se scula să se ducă la poartă, am auzit vorbe, uși trântite și calul care fornăia. M-am răsucit pe salteaua mea și m-am gândit ce bine că acum eram cu toții. A doua zi ne-am fi sculat, am fi ieșit în curte și iar aș fi vorbit și aș fi ascultat vorbindu-se despre serbare.

XX

Farmecul acelor timpuri era că totul se făcea după anotimp, și fiecare anotimp își avea rostul și petrecerea lui, după muncă și după recoltă, ori după ploaie și după vreme bună. Spre iarnă intrai în bucătărie cu saboții îngreunați de pământ, mâinile jupuite și spinarea ruptă de plug, dar, după ce se răsturnau brazdele, totul se termina și cădea zăpada. Se scurgeau atâtea ore mâncând castane, șezând la clacă, umblând fără rost prin grajd, încât părea că tot duminică este. Îmi amintesc de ultima muncă de iarnă, prima după ce treceau gerurile – acele grămezi negre și murate de foi și de

mături pe care le aprindeam și fumegau pe câmp și care aveau parcă în ele ceva din nopțile de sărbătoare când se aprindeau focuri, când vegheam, sau prevesteau vreme frumoasă pentru a doua zi.

Iarna era anotimpul lui Nuto. Acum că era tinerel și cânta la clarinet, o pornea vara prin râpe sau se ducea să cânte la Gară; numai iarna ședea pe acolo, prin jur, pe la el pe-acasă, pe la Mora ori prin curți. Venea cu o șapcă de ciclist și cu o flanelă verde-cenușie și-și spunea poveștile. Că unii inventaseră o mașină de numărat perele din pom, că noaptea niște hoți din altă parte veniseră la Canelli și furaseră privata, că unul, la Calosso, le punea fiilor săi, înainte de-a ieși din casă, botniță, să nu muște. Știa povestea tuturor. Știa că la Cassinasco era unul care, după ce-și vindea strugurii, întindea bancnotele de o sută pe o leasă și le ținea câte-o oră, dimineața, la soare, să nu se strice. Iar despre altul, din Cumini, că avea o hernie cât un dovleac și că într-o bună zi o îndemnase pe nevastă-sa să încerce să-l mulgă și pe el. Știa povestea cu doi inși care mâncaseră un țap, și pe urmă unul țopăia și behăia, iar celălalt dădea cu coarnele. Povestea despre mirese, despre căsătorii desfăcute, despre case cu mortul în beci.

Din toamnă până în ianuarie copiii se joacă cu bilele, iar cei mari joacă cărți. Nuto știe toate jocurile, dar îl preferă pe cel cu ascunsul și ghicitul cărții, s-o facă să iasă singură din pachet, s-o scoată din urechea iepurelui. Când venea dimineața și mă găsea stând la soare, în arie, rupea o țigară în două și aprindeam amândoi; apoi spunea:

— Hai să mergem la olane să ne mai uităm.

La olane însemna turnulețul hulubăriei, un pod la care se ajungea pe scara mare, deasupra catului unde ședeau stăpânii, loc în care nu puteai sta decât aplecat. Acolo sus era o ladă, droturi stricate, mobilă prăpădită și grămezi de păr pentru umplutură. O fereastră rotundă, care dădea spre Salto, îmi părea fereastra de la Gaminella. Nuto scotocea în lada aceea – erau acolo o grămadă de cărți ferfenițite, hârtii vechi, ruginii, caiete de ținut socoteli, tablouri rupte. El scotea cărțile și le bătea ca să le curețe de mucegai; când să le atingi însă, parcă mâinile-ți înghețau, nu știi cum. Erau lucruri de-ale bunicilor, de-ale tatălui lui *sor* Matteo, care studiasse la Alba. Erau pe-acolo cărți scrise în latinește, ca la biserică, cărți cu harapi și fiare, și așa aflasem eu de elefant, de leu, de balenă. Nuto lua câte-o carte și-o băga sub flanelă s-o ducă acasă, „și așa, spunea el, nu folosesc nimănui“.

— Ce faci cu ea? îl întrebam eu atunci. Nu mai luați ziarul?

— Astea-s cărți, mi-a răspuns el. Să citești în ele cât poți mai mult. O să fii mereu un neisprăvit dacă nu citești în cărți.

Trecând pe la catul stăpânilor, de la scară se auzea Irene cântând la pian; în unele dimineți înșorite ușa cu geamuri era deschisă, iar sunetele pianului ieșeau pe terasă și printre tei. Mie-mi plăcea întotdeauna că la o mobilă așa de grea și de neagră, cu un sunet care făcea să zornăie geamurile, ea cânta singură, cu mâinile alea ale ei lungi și albe, de domnișoară. Dar cânta, și, după spusele lui Nuto, foarte bine. Învățase să cânte la Alba, de mică. Cea care trântea cu mâinile-n pian doar ca să facă zgomot, care cânta ca vai de lume și apoi se lăsa deodată păgubașă era Silvia. Silvia era mai mică cu un an sau doi și uneori încă mai suia scara în fugă. În anul acela învățase să umble pe bicicletă și băiatul șefului de la Gară îi ținuse șaua să nu cadă.

Când auzeam pianul, îmi priveam uneori mâinile și pricepeam că între mine și stăpâni, între mine și femei e o cale lungă. Chiar și acum, când de aproape douăzeci de ani nu mai sunt silit să muncesc și-mi scriu numele cu o iuțeală pe care n-aș fi bănuțit-o niciodată, dacă-mi privesc mâinile, văd bine că nu sunt un domn, și că oricine și-ar putea da seama că am dat cu sapa. Dar am învățat că nici măcar femeile nu țin seama de asta.

Nuto îi spusese Irenei că știa să cânte ca o artistă și că ar fi stat toată ziua s-o asculte. Și atunci Irene îl chemase pe terasă (mă dusesem și eu cu el) și, lăsând ușa de sticlă deschisă, cântase niște bucăți grele, dar cu adevărat frumoase, umplând casa cu sunete care trebuie să se fi auzit tocmai de la via albă, de la drum. Al naibii să fii dacă nu-mi plăcea! Nuto asculta cu buzele răsfrânte, ca și când ar fi pus clarinetul la gură, și, prin ușa deschisă, eu vedeam florile din odaie, oglinzile, spinarea dreaptă a Irenei, brațele ei care se frământau și capul blond pe hârtia ce-o avea în față. Și vedeam dealul, viile, malurile – înțelegeam că muzica aceea nu era cea pe care o cântau muzicanții noștri, că era vorba de altceva, că nu era făcută pentru Gaminella, nici pentru șirurile de pomi care mărgineau râul, nici pentru noi. Dar se mai vedea în depărtare, pe creasta lui Salto, spre Canelli, și micul palat al Cuibului, roșu în mijlocul platanilor lui uscați. Și muzica Irenei se potrivea cu micul palat, cu domniile din Canelli; era făcută pentru ei.

— Nu! strigase Nuto la un moment dat. Greșit!

Irene luase bucata de la capăt și-o cântase din nou, dar a aplecat capul și l-a privit o clipă, cam roșie la față, râzând. Apoi Nuto a intrat în odaie, și a dat foile, au discutat, și Irene

a cântat din nou. Eu am rămas pe terasă și priveam tot spre Cuib, spre Canelli.

Cele două fete ale lui *sor* Matteo nu erau pentru mine și nici măcar pentru Nuto. Erau bogate, frumoase din cale-afară, înalte. În preajma lor erau ofițeri, domni, topografi, tineri de neam. Seara, când eram între noi, cu Emilia, cu Cirino și cu Serafina, era întotdeauna câte cineva care știa cu cine vorbea atunci Silvia, la cine se duceau bilețele pe care le scria Irene, cine le condusesese cu o seară înainte. Și se spunea că mama lor vitregă nu voia să le mărite, nu voia să le vadă plecând și luând cu ele casele, că se străduia să mărească zestrea pentru Santina ei.

— Da, da, merită să le țină, spunea administratorul. Două fete ca ele...

Eu nu scoteam o vorbă și uneori, în câte-o zi de vară, mă gândeam la Silvia. La Irene, așa blondă cum era, nu îndrăzneam să mă gândesc. Dar într-o zi, când Irene venise cu Santina s-o lase să se joace în nisip, și nu mai era nimeni pe acolo, am văzut-o alergând; când a ajuns la apă, s-a oprit. Eu eram ascuns după un soc. Santina țipa arătând ceva pe malul celălalt. Și atunci Irene pusese cartea jos, se aplecase, își scosese pantofii și ciorapii, și așa, blondă, cu picioarele albe, ridicându-și fusta până la genunchi, intrase în apă. A trecut încet, încercând mai întâi locul cu piciorul. Apoi, strigând la Santina să nu se miște de-acolo, culesese niște flori galbene. Mi le-amintesc de parc-ar fi fost ieri.

XXI

Câțiva ani după aceea, la Genova, unde făceam armata, găsisem o fată care semăna cu Silvia, brună ca ea, mai plinuță și mai șmecheră, de vârsta pe care o avuseseră Irene și Silvia când venisem eu întâia dată la Mora. Eu eram ordonanță la colonelul nostru, care avea o vilișoară la mare și mă pusese să-i îngrijesc grădina. Curățam grădina, făceam focul în sobe, încălzeam apa la baie și dădeam o mână de ajutor la bucătărie. Teresa era fata în casă și râdea de felul cum vorbeam. Tocmai de aceea mă cerusem ordonanță, ca să nu mă lovesc mereu de sergenții care mă luau în râs când vorbeam. Eu o priveam drept în ochi – întotdeauna am făcut așa –, nu răspundeam și o priveam. Dar ascultam cu luare-

aminte la ce spuneau alții, vorbeam puțin și-n fiecare zi învățam câte ceva.

Teresa râdea și mă întreba dacă n-aveam o fată să-mi spele cămașa.

— Nu la Genova, i-am răspuns eu.

Iar ea voia să știe dacă atunci când voi pleca în permisie o să-mi iau legătura cu lucruri.

— Nu mă întorc în sat, i-am spus eu. Vreau să rămân aici, la Genova.

— Și fata?

— Ce contează! i-am răspuns. Sunt ș-aicea, la Genova, fete.

Ea râdea și voia să știe cine, de exemplu. Atunci râdeam eu și îi spuneam „nu se știe“.

Când a devenit fata mea și noaptea mă suiam s-o găsesc în culcușul ei și făceam dragoste, ea mă întreba mereu ce voiam să fac la Genova fără o meserie și de ce nu voiam să mă întorc acasă. Mă întreba jumătate în glumă, jumătate în serios.

„Pentru că aici ești tu“, puteam să-i răspund, dar n-avea nici un rost, căci și așa stăteam îmbrățișați în pat. Sau să-i spun că nici măcar Genova nu mi-ar fi fost de ajuns, că la Genova fusese și Nuto, că aici veneau cu toții – ba chiar mă săturasem de Genova, voiam să merg mai departe. Dar dacă i-aș fi spus toate astea, fata s-ar fi supărat, m-ar fi apucat de mâini și ar fi început să mă ocărăscă, că eram și eu ca toți ceilalți. „Și totuși ceilalți, îi explicasem eu, se opresc la Genova de bunăvoie, vin anume în orașul ăsta. Eu am o meserie, dar la Genova nimeni n-are nevoie de ea. Așa că trebuie să mă duc într-un loc unde meseria mea să-mi aducă ceva câștig. Dar un loc care să fie departe, unde nici unul din satul meu să nu fi fost vreodată.“

Teresa știa că eram copil din flori și mă întreba mereu de ce nu voiam să fac cercetări, cum de nu eram curios s-o cunosc măcar pe mama.

— Da' ce să mai vorbim, îmi spunea ea. Așa ești tu plămădit! Ești copil de țigani, ai părul creț...

(Emilia, care-mi pusese numele de Țiparul, zicea că trebuie să fi fost copilul unui saltimbanc și al unei capre de pe vârful Langa. Eu însă ziceam râzând că eram fecior de popă. Și Nuto, încă de pe atunci, mă întrebase:

— De ce spui așa?

— Pentru că e un leneș, spusese Emilia.

Atunci Nuto se răstise la ea că nimeni nu se naște leneș, nici rău, nici pungaș; oamenii se nasc cu toții la fel, și numai

din pricina altora care se poartă rău cu tine ajungi să fii un păcătos.

— Să-l luăm pe Ganola, i-o întorceam eu, e un smintit, s-a născut prost.

— Smintit nu înseamnă rău, răspundea Nuto, numai nătărăii care se țin după el și nu-i dau pace îl întărată.)

Eu nu mă gândeam la asemenea lucruri decât atunci când țineam în brațe o femeie. După câțiva ani – ajunseseam în America – mi-am dat seama că pentru mine lumea aceea era alcătuită numai din bastarzi. La Fresno, unde trăiam, au trecut prin patul meu multe femei, cu una am fost aproape căsătorit, dar niciodată n-am înțeles unde le erau tata și mama, care era locul lor de baștină. Trăiau singure, unele în fabricile de conserve, altele în vreun birou – Rosanne era o învățătoare venită cine știe de unde, dintr-un stat cu grâne, cu o scrisoare către un jurnal de cinema, și niciodată n-a vrut să-mi spună cum trăise până atunci pe coastă. Spunea numai că fusese o viață grea – *a hell of a time*¹³. Rămăsese cu vocea puțin răgușită, zbârnâindu-i parcă în cap. E drept că găseai acolo familii peste familii, mai ales pe deal, în casele noi, în fața proprietăților și a fabricilor de prelucrare a fructelor – în serile de vară se auzea zarvă și se simțea în aer miros de vie și de smochini, și pâlcuri de băieți și fete fugeau pe străduțe și-n josul bulevardelor – dar oamenii aceia erau armeni, mexicani, italieni, păreau întotdeauna că abia sosiseră, munciau pământul în același chip în care, la oraș, măturătorii curăță trotuarele și dormeau, petreceau în oraș. De unde venea cineva, cine fusese taică-su ori bunică-su, nu se întâmpla să-l întrebe nimeni. Iar fete de la țară nu se pomeneau. Și nici măcar cele din susul văii nu știau ce-i aia o capră sau un mal. Se suiau în mașină, pe bicicletă, în tren și se duceau la lucru ca fetele de la birouri. Totul se făcea pe echipe, în oraș, chiar când era vorba despre carele alegorice la sărbătoarea culesului de vii.

În lunile în care Rosanne a fost fata mea am înțeles că era într-adevăr bastardă, că în picioarele pe care le întindea pe pat era toată puterea ei, că putea ea să-și aibă bătrânii în statul acela cu grâne sau cine știe unde, dar pentru ea numai un lucru conta: să mă facă să mă întorc cu ea pe coastă și să deschidem un local italian cu boltă de viță, *a fancy place, you know*¹⁴ – și aici să facă în așa fel încât s-o fotografieze cineva și să-i publice fotografia într-o revistă ilustrată – *only gimme a break, baby*¹⁵. Era gata să se lase fotografiată chiar și goală, chiar și cu picioarele larg desfăcute, numai să se facă cunoscută. Cum și-o fi băgat în cap că eu am s-o pot ajuta, nu

știi; când o întrebam de ce se culca cu mine, râdea și răspundea că la urma urmelor eram bărbat. (*Put it the other way round, you come with me because I'm a girl.*¹⁶) Și nu era o tâmpită, știa ce vrea, numai că voia lucruri imposibile. Nu punea în gură o picătură de băutură (*your looks, you know, are your only free advertising agent*¹⁷) și chiar ea, când au dat legea prohibiției, a fost aceea care m-a sfătuit să fabric *prohibition-time gin*, băutura prohibiției, pentru cine mai avea poftă de așa ceva – și au fost destui. Era blondă, înaltă, își îngrijea mereu tenul și-și ondula părul. Cine n-ar fi cunoscut-o ar fi spus, văzând-o cum pășea, când ieșea pe poarta școlii, că e o foarte silitoare studentă. Ce materie preda, nu știu: copiii ei o salutau aruncându-și șepcile în sus și fluierând. La început, când îi vorbeam, îmi ascundeam mâinile și vorbeam cu glas scăzut. M-a întrebat de ce nu mă fac american. Pentru că nu sunt, am bombănit eu – *because I'm a wop*¹⁸ – și râdea zicându-mi că dolarii și mintea sunt cele care te fac american. *Which of them do you lack?* care din astea două-ți lipsesc?

M-am gândit adesea ce drac de copil ar fi putut ieși din noi doi – din coapsele ei tari și netede, din pântecul ei alb hrănit cu lapte și suc de portocale, și din mine, din sângele meu gros. Veneam amândoi de cine știe unde și singurul fel de-a ști ce eram, ce aveam cu adevărat în sânge era acesta. Ar fi fost frumos, gândeam eu, dacă fiul meu ar fi semănat cu tata ori cu bunicul, căci astfel aș fi putut să-mi dau seama cine sunt. Rosanne mi-ar fi făcut un copil dacă acceptam să merg pe coastă. Dar eu m-am opus, n-am vrut – din asemenea mamă și din mine ar fi ieșit un alt bastard, un mic american. De pe atunci știam că am să mă întorc.

Cât a stat cu mine, Rosanne n-a hotărât nimic. În unele duminici din sezonul călduros mergeam pe coastă cu automobilul și făceam baie. Ea se plimba pe plajă cu sandale și eșarfe colorate, bea răcoritoare la piscine în pantalonași, se întindea pe șezlong ca și cum ar fi fost în patul meu. Eu râdeam, nu prea știu de cine. Și totuși îmi plăcea femeia aceea, cum îmi plăcea mirosul aerului în unele dimineți, cum îmi plăcea să ating fructele proaspete de la tarabele italienilor de pe străzi.

Apoi, într-o seară, mi-a spus că se întorcea la ai săi. Am rămas împietrit, pentru că niciodată n-aș fi crezut-o în stare de așa ceva. Tocmai mă pregăteam s-o întreb când avea să plece, dar ea, privindu-și genunchii – ședea lângă mine în mașină –, mi-a zis că nu trebuia să spun nimic, că totul era

hotărât, că pleca pentru totdeauna la ai săi. Am întrebat-o când pleca.

— Și mâine. *Any time.*¹⁹

Conducând-o la pensiune, i-am spus că puteam aranja, cumva, să ne căsătorim. M-a lăsat să vorbesc surâzând pe jumătate, privindu-și genunchii și încrețindu-și fruntea.

— M-am gândit la asta, mi-a spus ea cu voce răgușită. Nu mai are rost. Am pierdut. *I've lost my battle.*²⁰

Dar nu s-a dus acasă, s-a întors tot pe coastă. N-a apărut însă niciodată în revistele ilustrate. După câteva luni mi-a trimis o ilustrată din Santa Monica cerându-mi bani. I-am trimis, dar nu mi-a răspuns. N-am mai aflat nimic despre ea.

XXII

Cutreierând lumea, am cunoscut femei de tot felul, și blonde, și brune – le-am căutat, am cheltuit cu ele o groază de bani; acum când nu mai sunt tânăr, mă caută ele pe mine, dar n-are nici o importanță – și am înțeles că fetele lui *sor* Matteo nu erau, de altfel, cele mai frumoase – poate Santina, dar pe ea n-am văzut-o când era mare –, aveau frumusețea daliei, a trandafirului spaniol, frumusețea acelor flori care cresc în grădină pe sub pomii fructiferi. Și am mai înțeles că nu erau cine știe ce, că, deși aveau pian și se lăudau cu romanele, cu ceaiul și cu umbreluțele lor de soare, nu știau să-și aranjeze viața, să fie adevărate doamne, să stăpânească un bărbat și o casă. Sunt multe țărânci în valea aceasta care știu mai bine să se impună și să poruncească. Irene și Silvia nu mai erau țărânci, dar nici doamne adevărate nu erau. Au ajuns prost, bietele de ele – au murit.

Am înțeles această slăbiciune a lor încă de pe vremea primului cules de vie – mi-am dat eu seama încă de pe atunci, chiar dacă nu pricepeam prea bine. În tot timpul verii era de ajuns să ridici ochii din curte sau de pe câmp și să privești terasa, ușa cu geamuri, olandele de pe casă ca să-ți amintești că stăpânele erau ele, ele cu mama lor vitregă și cu cea mică, și că *sor* Matteo însuși nu putea să intre în cameră fără să se șteargă pe picioare. Pe urmă se întâmpla să le auzi strigându-te acolo, sus, se întâmpla să-ți poruncească să înhami calul pentru ele, să le vezi ieșind pe ușa cu geamuri și ducându-se să se plimbe cu umbreluța, așa de frumos îmbrăcate, încât nici măcar Emilia nu le putea găsi vreun cusur.

În unele dimineți, câte una din ele cobora în curte, trecea printre sape, printre căruțe, printre vite și se ducea în grădină să taie trandafiri. Și câteodată chiar și ele ieșeau la câmp, pe poteci, cu ghetuțe în picioare, vorbeau cu Serafina, cu administratorul, se temeau de juncani, duceau pe braț câte un coșuleț și culegeau struguri timpurii. Într-o seară, după ce adunasem snopii de grâu – seara de San Giovanni, când focurile erau aprinse peste tot – veniseră și ele să ia aer, să le audă pe fete cântând. Și am auzit vorbindu-se atâta despre ele după aceea, la bucătărie, printre slugi, ori în vie, printre araci, că citeau cărți, cântau la pian, brodau perne și că în biserică aveau scaun cu numele lor gravat pe o placă. Ei bine, la culesul acela, în zilele când noi, ceilalți, pregăteam coșurile și zăcătorile pentru struguri și făceam ordine în beci, și când chiar *sor* Matteo alerga de la o vie la alta, în zilele acelea s-a auzit de la Emilia că toată casa era cu dosu-n sus, că Silvia trântea ușile și Irene ședea la masă cu ochii roșii și nu mânca. Eu nu pricepeam ce puteau să aibă, că doar nu erau să se mânie din pricina culesului și-a voioșiei cu care culegeam noi – mai ales că totul era spre folosul lor, ca să le umple beciurile lor și buzunarele lui *sor* Matteo, care era tot de-ai lor. Dar Emilia ne-a lămurit într-o seară, când ședeam pe-o bârnă. Era vorba despre Cuib.

Se întâmplase că bătrâna – contesa de la Genova –, întoarsă la Cuib de cincisprezece zile cu nepoții și surorile de la băile de mare, trimisese la Canelli și la Gară invitații pentru o petrecere sub platani – și de Mora, de ele două, de doamna Elvira uitase. Uitase ori se făcuse că uitase? Cele trei femei nu-i mai dădeau pace lui *sor* Matteo. Emilia spunea că acum cea mai potolită în casa aceea era Santana.

— Parc-aș fi omorât pe cineva! spunea Emilia. Una strigă, alta țopăie, ailaltă trânteste ușa. N-au decât, facă ce vor; dar pe mine să mă lase în pace.

Apoi a venit culesul viilor și nu m-am mai gândit la nimic. A fost de ajuns întâmplarea aceea ca să-mi deschidă ochii. Așadar, chiar și Irene și Silvia erau suflete ca noi, pe care, dacă le întărați, se înrăiau, se supărau, sufereau și care doreau lucruri pe care nu le aveau. Nu toți oamenii erau de același rang, câte unul era mai important, mai bogat, încât nici măcar nu le invita pe stăpânele mele. Și atunci am început să mă întreb ce trebuiau să fi fost încăperile și grădina Cuibului, acel străvechi palat, că Irene și Silvia mureau să se ducă acolo și nu puteau. Nu se știa decât ce povesteau Tommasino și alți servitori, pentru că toată partea aceea de deal era împrejmuată și un mal o despărțea de viile noastre, loc unde nici măcar vânătorii nu puteau pătrunde.

(Erau tăblițe pe care scria că nu e voie.) Și ridicând capul pe șosea, când era sub Cuib, vedeai o pădure de trestii curioase, căroră le ziceau bambus. Tommasino spunea că era acolo un parc, că peste tot în jurul casei era așternut un soi de pietriș mult mai mărunț și mai alb decât cel pe care-l împrăștia primăvara cantonierul pe șosea. Apoi pământurile Cuibului se întindeau în sus, pe dealul din spate, vii și lanuri, lanuri și vii, și case, și pâlcuri de nuci, de cireși, de migdali, care ajungeau până la Sant'Antonino, ba chiar și mai departe, și de acolo coborau spre Canelli, unde erau răsadnițe pe stâlpi de ciment și cu flori pe margini.

Flori de la Cuib văzusem cu un an înainte, când Irene și doamna Elvira se duseseră împreună și se întorseseră cu brațele pline de flori, mai frumoase decât geamurile bisericii și decât odăjdiile preotului. Cu un an înainte se întâmpla să întâlnești trăsura bătrânei pe drumul spre Canelli; Nuto o văzuse și spunea că Maurul, servitorul care mîna caii, semăna cu un jandarm, cu șapca lui lucitoare și cravată albă. La noi trăsura aceasta nu se oprise niciodată, trecuse numai o singură dată, în drum spre Gară. Bătrâna asculta la Canelli chiar și slujba. Iar bătrânii noștri spuneau că pe vremuri, când bătrâna de acum nu intrase încă în casă, domnii de la Cuib nici măcar nu se duceau să asculte slujba, fiindcă se făcea slujbă la ei acasă: aveau un preot care ținea slujbă zilnic, într-o cameră anume. Dar asta era pe vremea când bătrâna era o fetișcană oarecare și făcea dragoste la Genova cu fiul Contelui. Pe urmă ajunsese ea stăpână peste toată averea, fiul Contelui murise, murise un ofițer chipeș cu care bătrâna se măritase în Franța, muriseră și copiii lor cine mai știe pe unde, și acum bătrâna, cu părul alb și cu o umbreluță galbenă, se ducea la Canelli cu trăsura și-i ținea cu masă și casă pe nepoți. Dar pe vremea fiului Contelui și a ofițerului francez, la Canelli erau aprinse toate luminile noapte de noapte, se țineau mereu petreceri, iar bătrâna, care era atunci tânără ca un trandafir, dădea mese, dădea baluri, invita lume, ofițeri, deputați, toți în trăsuri cu câte doi cai, cu feciori, și jucau cărți, mâncau înghețate, țineau nunți.

Irene și Silvia știau toate astea, și pentru ele, să fie frumos tratate de bătrână, primite, sărbătorite era cum ar fi fost pentru mine să arunc de pe terasă o privire în camera cu pianul, sau să le știu la masă, în camera de deasupra noastră, s-o văd pe Emilia ploconindu-se pe lângă ele cu furculița și cu lingurița. Numai că ele, ca femeile, sufereau aici. Și de altfel se legănau toată ziua pe terasă sau în grădină – n-aveau o treabă, o trudă adevărată care să le ia timpul – nici măcar de Santina nu vedeau cu dragă inimă. Se înțelege deci că

dorința de-a pleca de la Mora, de-a intra în parcul acela pe sub platani, de-a se întâlni cu nurorile și nepoții contesei le înnebunea de-a dreptul. Era ca și pentru mine când vedeam focurile pe dealul Cassinasco sau când auzeam trenul fluierând, noaptea.

XXIII

Apoi venea sezonul când, printre copacii înșiruiți de-a lungul Belboului și pe plaiuri, răsunau împușcături încă din zori și Cirino începea să spună că văzuse un iepure gonind peste câmp. Sunt zilele cele mai frumoase ale anului. Culesul viei, curățatul porumbului, tescuitul strugurilor nici măcar nu sunt munci; cald nu mai este, frig încă nu s-a făcut; pe cer vezi câte un nor subțire, se mănâncă iepure cu mămăligă și se merge după ciuperci.

Noi ne duceam după ciuperci pe-acolo, primprejur; Irene și Silvia s-au înțeles cu prietenele lor din Canelli și cu tinerii s-o pornească cu brișca până la Agliano. Au pornit într-o dimineață când peste locuri încă mai plutea negura, le-am înhamat eu calul, trebuiau să se întâlnească cu ceilalți în piața din Canelli. Hățurile le-a luat băiatul doctorului de la Gară, ăla care nimerea mereu musca la tir și care juca cărți de seara până dimineața. În ziua aceea s-a pornit o furtună grozavă, cu fulgere și trăsnete ca-n august. Cirino și Serafina spuneau că era mai bine că bătea piatra acum pe ciuperci și pe cei ce le căutau, decât dacă ar fi bătut, cu cincisprezece zile mai înainte, peste recoltă. Ploua cu găleata și n-a încetat nici noaptea. *Sor* Matteo a venit să ne trezească, cu felinarul și cu gluga pe ochi, și ne-a spus să fim atenți dacă auzim cumva brișca întorcându-se; era neliniștit. Ferestrele de sus erau luminate; Emilia alerga mereu încoace și-ncolo cu cafelele; cea mică țipa că n-o luaseră și pe ea la ciuperci.

Brișca s-a întors a doua zi; băiatul doctorului învârtea biciul strigând „Trăiască ploaia de la Agliano“ și a sărit jos fără să atingă scărița. Apoi le-a ajutat pe cele două fete să coboare; stăteau amândouă zgribulite, cu o batistă pe cap și cu coșulețul gol pe genunchi. S-au dus sus și i-am auzit cum vorbeau, cum se încălzeau și cum râdeau.

După călătoria aceea la Agliano băiatul doctorului se abătea adesea din drum pe sub terasă, le saluta pe fete, se oprea și vorbeau. Apoi, în după-amiezile de iarnă îl poșteau

înăuntru, și el, care umbla cu niște cizme de vânătoare, se lovea cu bastonașul peste cizme, se uita în jur, rupea câte-o floare sau câte-o rămurea din grădină – mai ales câte-o frunză roșie de viță tânără – și suia sprinten scara de dincolo de geamuri. Sus în cămin ardea un foc zdravăn și se auzea răsunând pianul, râsete, până seara. Uneori Arturo – căci așa îl chema – rămânea la masă. Emilia spunea că îi dădeau ceai cu biscuiți și-l servea Silvia, deși el făcea ochi dulci Irenei. Irene, blondă și bună cum era ea, se așeza să cânte la pian ca să nu-i vorbească, Silvia ședea culcată pe burtă pe sofa și înșira nerozii cu băiatul. Apoi se deschidea ușa, doamna Elvira o lăsa pe Santana să năvălească înăuntru, Arturo se ridica în picioare, saluta plictisit, și doamna spunea:

— Mai avem o domnișoară tare dornică să fie prezentată.

Apoi sosea *sor* Matteo, care nu-l prea putea înghiți pe băiat, dar doamna Elvira îl domolea și găsea că pentru Irene era foarte bun chiar și Arturo. Singura care nu-l voia era Irene, pentru că zicea că e un om prefăcut, care nu asculta muzică deloc, care nu știa cum să șadă la masă și se juca cu Santana numai pentru a fi pe placul mamei. Silvia în schimb îl apăra, se făcea roșie la față și ridica glasul; la un moment dat Irene, rece, se stăpânea și spunea:

— Ți-l las bucuroasă. De ce nu-l iei tu?

— Aruncați-l pe scări afară, spunea *sor* Matteo. Un om care joacă toată ziua cărți și n-are o bucată de pământ nu-i om.

Spre sfârșitul iernii, Arturo a început să vină împreună cu un impiegat de la gară, un prieten de-al lui, lung de nu se mai isprăvea, care a pus și el ochii tot pe Irene, și care nu vorbea în dialect, ci în italiană și se pricepea la muzică. Deșiratul acesta a început să cânte la patru mâini cu Irene, și văzându-i ce pereche potrivită erau, Arturo și Silvia se luau în brațe să danseze și râdeau împreună așa încât acum, când venea Santana, lunganul era cel obligat s-o arunce în sus și s-o prindă din zbor.

— De n-ar fi toscan, spunea *sor* Matteo, aș zice că e un nătărău. Are mutră de așa ceva. Pe vremuri era cu noi, la Tripoli, un toscan...

Eu știam cum era camera, știam cele două buchete de flori și de frunze roșii de pe pian, perdelele brodate de Irene și lampa de marmură străvezie atârnată pe lăntișoare, care răspândea o lumină ca luna oglindită în apă. În unele seri toți patru se înfofoleau și ieșeau pe terasă în ninsoare. Afară cei doi bărbați își fumau țigara și atunci, stând sub mlădițele de viță uscată, auzeam cum vorbesc.

Venea și Nuto să asculte ce spun. Frumusețea era să auzi cum făcea Arturo pe grozavul și cum povestea câți inși aruncase el din tren la Costigliole, cu o zi înainte, sau atunci, la Acqui, când își jucase ultimul ban și hotărâse să nu se mai întoarcă acasă dacă pierde, dar câștigase și plătitise o masă. Toscanul spunea:

— Îți aduci aminte când ai tras pumnul ăla... Atunci Arturo povestea despre pumn.

Fetele suspinau sprijinite de balustradă. Toscanul venea lângă Irene și povestea de casa lui, de când se ducea să cânte la orgă, la biserică. La un moment dat cele două țigări ne cădeau la picioare, în zăpadă și atunci de sus se auzeau șoapte, mișcare, câte un suspin mai puternic. Ridicând ochii, nu vedeau decât vița uscată și o puzderie de stele înghețate pe cer. Nuto spunea printre dinți:

— Haimanale!...

Mă gândeam adesea la toate astea și-o descoseam și pe Emilia, dar nu puteam pricepe cum de se înțelegeau între ei. *Sor* Matteo bombănea numai din pricina Irenei și a băiatului doctorului și zicea că într-o zi tot o să-i spună el vreo două. Doamna făcea pe supărata. Irene ridica din umeri și spunea că ea nu l-ar fi vrut pe bătăranul acela de Arturo nici ca servitor, dar că n-avea ce să-i facă dacă venea s-o vadă. Atunci Silvia răspundea că prostul era toscanul. Doamna Elvira se supăra și pentru asta.

Ca Irene să vorbească cu toscanul nu era cu putință, pentru că Arturo era cu ochii în patru și el hotăra ce trebuia să facă prietenul său. Prin urmare Arturo le făcea ochi dulci amândurora și trăgând nădejde să pună mâna pe una, se distra și cu cealaltă. Nu-i mai rămânea decât să vină vremea călduroasă și s-o pornească pe câmp. S-ar fi văzut numaidecât cum stau lucrurile.

Dar între timp s-a întâmplat că *sor* Matteo l-a luat la rost pe Arturo – povestea s-a aflat de la Lanzone, care trecea din întâmplare pe sub șopron – și i-a spus că femeile sunt femei, iar bărbații, bărbați. Nu? Arturo, care tocmai desfăcuse atunci un buchețel de flori, s-a lovit cu cravașa peste cizmă și, mirosind florile, s-a uitat strâmb la stăpânul nostru.

— Și cu atât mai mult, a continuat *sor* Matteo, când sunt bine-crescute, femeile văd cine e de ele. Iar pe tine, i-a spus, nu te vor. Pricepi?

Atunci Arturo a mormăit că așa și pe dincolo, că fusese plăcerea fetelor să-l invite pe-acolo, ce Dumnezeu, că un bărbat, se înțelege...

— Tu nu ești bărbat, spusese atunci *sor* Matteo, ești o spurcăciune!

Părea că astfel s-a terminat povestea lui Arturo, și odată cu el și a toscanului. Dar mama vitregă n-a avut vreme să stea îmbufnată, pentru că au apărut alții, atâția alții, mult mai periculoși. Cei doi ofițeri, bunăoară, aceia din ziua când rămăsesem eu singur la Mora. A fost o lună – zburau licurici, era iunie – când în fiecare seară îi vedeai apărând de la Canelli. Dar trebuie să fi avut o altă femeie pe șosea, pentru că niciodată nu se întâmpla să vină din partea aceea – tăiau peste Belbo, peste podeț și treceau peste locuri, peste mături, peste fânețe. Eu aveam pe vremea aceea șaisprezece ani și începeam să înțeleg lucrurile astea. Cirino nu-i putea înghiți că-i călcau lucerna și fiindcă-și amintea ce câini fuseseră pe timpul războiului niște ofițeri ca ei. De Nuto nici nu mai vorbesc. Într-o seară le-au făcut-o. I-au pândit când treceau prin iarbă și le-au întins în drum o sârmă care nu se vedea. Ofițerii au venit sărind peste un șanț, foarte bucuroși că se duc la domnișoare, și au căzut în nas, gata-gata să-și rupă gâturile. Ar fi fost frumos să-i trântescă în bălegar, dar din seara aceea n-au mai trecut niciodată prin fâneță.

Când s-a încălzit vremea, pe Silvia, mai ales, n-o mai putea ține nimeni. Acum luaseră obiceiul, în serile de vară, să iasă pe poartă și să-i întovărășească pe băieții lor în sus și-n jos pe șosea, și când treceau iar pe sub tei noi, trăgeam cu urechea să prindem vreo vorbă. Plecau împreună, se întorceau perechi. Silvia o pornea ținând-o pe Irene de braț, râdea, glumea, se hârjonea cu amândoi băieții. Când treceau iar, prin parfumul teilor, Silvia era împreună cu băiatul ei, mergeau șușotind și râzând; cealaltă pereche venea mai încet, la distanță unul de altul, și uneori strigau, vorbeau cu voce tare cu cei din față. Îmi amintesc bine de serile acelea și de noi care ședeam pe bârnă, în parfumul amețitor al teilor.

XXIV

Micuța Santa avea pe atunci trei sau patru ani și merita să stai s-o privești. Se făcea blondă la fel ca Irene, cu ochi negri ca ai Silviei, dar când odată cu mărul își mușca degetele și de necaz rupea florile, sau voia cu orice preț s-o punem pe cal, și ne lovea cu picioarele, noi ziceam că se vede că-i curge prin vine sângele maică-sii. Cele două fiice ale lui *sor* Matteo erau mult mai liniștite și nu atât de tirane. Mai ales Irene era tare liniștită, înaltă, îmbrăcată în alb și nu

se certa niciodată cu nimeni. N-avea nevoie să se certe, pentru că și pe Emilia o ruga, ori de câte ori îi cerea câte ceva, cum ne ruga și pe noi, de altfel, privindu-ne în timp ce ne vorbea, privindu-ne drept în ochi. Și Silvia ne arunca priviri dintr-astea, dar privirile ei erau mai aprige, mai răutăcioase. În ultimul an când am stat la Mora primeam câte cincizeci de lire și la serbări îmi puneam cravată la gât, dar vedeam bine că era prea târziu și că nu mai puteam face nimic.

Dar nici măcar în anii aceia din urmă n-aș fi îndrăznit să mă gândesc la Irene. Iar Nuto nu se gândea la ea pentru că atunci cânta la clarinet peste tot și avea o fată la Canelli. Despre Irene se spunea că ar fi vorbit cu unul din Canelli, se ducea mereu la Canelli, cumpăra tot felul de lucruri din prăvălii, îi dăruia Emiliei rochiile vechi. Dar și Cuibul își deschisese iarăși porțile, s-a dat o masă acolo la care s-au dus și doamna cu fetele, și-n ziua aceea a venit croitoreasa din Canelli să le aranjeze rochiile. Eu le-am dus cu brișca până la cotitura urcușului și le-am auzit vorbind despre palatele de la Genova. Mi-au spus să mă întorc să le iau la miezul nopții, să intru în curtea Cuibului – pe întuneric invitații n-aveau cum să vadă că pernele din brișca noastră erau jupuite. Mi-au spus chiar să-mi aranjez cravata să nu fac impresie proastă. Dar când am intrat la miezul nopții printre celelalte trăsură din curtea aceea – văzută de jos, vila era uriașă și prin dreptul ferestrelor larg deschise treceau umbrele invitaților –, nimeni n-a dat vreun semn de viață, și m-au lăsat o vreme să aștept printre platani. Când m-am săturat de ascultat greierii – și acolo sus erau greieri –, m-am dat jos din brișcă și am intrat pe ușă. În prima încăpăre am dat peste o fată cu șorțuleț alb, care m-a privit și s-a dus. Când a trecut din nou, i-am spus că am sosit. Ea m-a întrebat ce doream. Atunci i-am spus că brișca de la Mora aștepta afară.

S-a deschis o ușă și am auzit mai multe râsete. Pe toate ușile din încăpărea aceea erau pictate flori, iar pe jos desene făcute din pietre lucioase. Fata s-a întors și mi-a spus că puteam să plec, pentru că doamnele vor fi conduse de cineva.

Când am ajuns afară, m-am căit că nu privisem mai cu luare-aminte încăpărea aceea care era mai frumoasă decât o biserică. Am dus calul de căpăstru pe pietrișul care scârțâia, pe sub platanii pe care-i priveam cum urcau spre cer – văzuți de jos nu mai erau o pădurice, ci creștea fiecare în treaba lui –, iar la poartă am aprins o țigară și am coborât drumul încet, printre bambușii amestecați cu salcâmi și trunchiuri răsucite, gândindu-mă că așa e pământul nostru, poartă în spinare orice soi de plantă.

Irene chiar că trebuie să fi avut vreun bărbat la vilă, pentru că uneori o auzeam pe Silvia cum râdea de ea și-i spunea „doamna contesă“, iar Emilia a și aflat numaidecât că bărbatul acela era un fel de suflet cu chirie, unul dintre mulții nepoți pe care bătrâna-i ținea dinadins în mizerie ca să nu-i pape averea. Acest nepot, acest sărăntoc, acest contișor n-a catadicsit niciodată să vină la Mora; trimitea uneori un băiețaș desculț, pe băiatul Bertei, să-i aducă Irenei biletele în care spunea c-o aștepta la piatra de hotar ca să se plimbe. Irene se ducea.

Eu, dintre vrejurile de fasole unde stropeam sau legam aracii, le auzeam pe Irene și pe Silvia cum vorbeau, așezate sub magnolie.

Irene spunea:

— Ce vrei? Contesa ține foarte mult la asta... Un băiat ca el nu poate pentru nimic în lume să se ducă la serbarea de la Gară... Ar da chiar peste servitorii lui acolo, la dans...

— Și ce-i rău în asta? Îi întâlnește în casă toată ziua.

— Nu-i dă voie nici măcar să se ducă la vânătoare. E destul că taică-su a murit într-un mod atât de tragic...

— Totuși ca să se întâlnească cu tine ar putea veni. De ce nu vine? a întrebat Silvia pe neașteptate.

— Nici al tău nu vine aici să se întâlnească cu tine. De ce nu vine?... Fii atentă, Silvia. Ești sigură că-ți spune adevărul?

— Nimeni nu spune adevărul. Dacă te aștepti să auzi adevărul, ești nebună. E vai de tine dacă-i vorbești despre așa ceva...

— Tu ești cea care-l vezi, spunea Irene, tu ești cea care te încrezi... Aș vrea măcar să nu fie grosolan ca și celălalt...

Silvia râdea pe înfundate. Eu nu puteam sta mereu încremenit pe după aracii de fasole, și-ar fi dat seama că ascult. Mai dădeam câteodată cu sapa și trăgeam cu urechea.

O dată Irene a spus:

— O fi auzit, nu crezi?

— Vezi-ți de treabă, e un copil, spunea Silvia.

Dar câteodată Silvia plângea; se răsucea în șezlong și plângea. Cirino bătea un fier în șopron și nu mă lăsa să aud. Irene stătea lângă ea, o mângâia pe părul în care Silvia își înfigea unghiile.

— Nu, nu, plângea Silvia, vreau să plec de aici, să scap. Nu cred, nu cred, nu cred...

Blestematul ăla de fier al lui Cirino nu mă lăsa să ascult.

— Hai sus, spunea Irene, mângâind-o, hai sus pe terasă, să nu te audă cineva...

— Nu-mi pasă! striga Silvia. Nu-mi pasă de nimic!...

Silvia se încurcase cu unul din Crevalcuore, care avea pământuri la Calosso, un proprietar de gater care umbla cu motocicletă, o suia pe Silvia la spate și-o porneau să bată șoselele. Seara auzeam pârâitul motocicletei, se oprea, pornea din nou și după puțină vreme Silvia apărea la poartă cu părul în ochi. *Sor Matteo* nu știa nimic.

Emilia spunea că bărbatul acela nu era primul, că băiatul doctorului o și avusese, la el acasă, în biroul lui taică-su. A fost un lucru care nu s-a știut niciodată prea bine dacă Arturo ăla făcuse într-adevăr dragoste cu ea, de ce se despărțiseră tocmai vara când timpul se îndreptase și le era mai ușor să se întâlnească? În schimb apăruse motociclistul, și acum toți știau că Silvia era ca nebună, se culca cu el între trestii și pe maluri, lumea-i întâlnea la Como, la Santa Libera, în pădurea Bravo. Uneori se duceau chiar și la Nizza, la hotel.

Când te uitai la ea, ți se părea neschimbată, cu ochii ei întunecați, focoși. Nu știi dacă spera să se mărite. Dar acel Matteo din Crevalcuore era un scandalagiu, un pădurar care stricase multe case și nu se luase nimeni de el. „Uite, mă gândeam eu, dacă Silvia face un copil, o să fie un bastard ca și mine. Așa m-am născut și eu.“

Și Irene suferea din pricina asta. Cu siguranță că ea încercase s-o ajute pe Silvia și cunoștea totul mai bine decât noi. Pe Irene nu era cu puțință să ți-o închipui pe motocicletă aia sau pe un mal, între trestii, cu vreunul. Mai degrabă Santina, când o să crească, ziceau toți, o să facă la fel. Mama vitregă nu zicea nimic, voia numai ca amândouă fetele să fie acasă la ora convenită.

XXV

Pe Irene n-am văzut-o niciodată disperată ca pe soră-sa, dar dacă treceau două zile și n-o chemau la Cuib, ședea nervoasă pe după grilajul grădinii sau lua o carte ori broderia la care lucra și se ducea să se așeze în vie, împreună cu Santina, și de acolo privea drumul. Când o pornea cu umbreluța spre Canelli, era fericită. Ce-și vorbeau ea și acel Cesarino, acel suflet cu chirie, nu știu; o dată, când trecusem spre Canelli pedalând să-mi iasă sufletul și-i zărisem printre salcâmi, mi se păruse că Irene, în picioare, citea o carte, și Cesarino așezat pe un dâmb în fața ei o privea.

La Mora, într-o zi, își făcuse din nou apariția acel Arturo cu cizmele lui, se oprise sub terasă, vorbise cu Silvia care scruta drumul, dar Silvia nu-l poftise să urce, îi spusese doar că ziua fusese apăsătoare și că pantofii aceia cu tocul jos – și a ridicat un picior – acum se găseau la Canelli.

Arturo întrebase, făcând cu ochiul, dacă se mai auzeau dansurile prin casă, dacă Irene tot mai cânta la pian.

— Întreab-o pe ea, i-a răspuns Silvia și a privit peste pin, în depărtare.

Irene nu mai cânta la pian aproape deloc. Se pare că la Cuib n-ar fi fost pian, că bătrâna n-avea chef să vadă o fată scrântindu-și mâinile pe clapele unui pian. Când Irene se ducea în vizită la bătrână, își lua geanta cu broderia înăuntru, o geantă umflată, brodată cu flori de lână verde, și în geantă aducea acasă cărți de la Cuib pe care bătrâna i le dădea să le citească. Erau cărți vechi, legate în piele. Ea ducea bătrânei în schimb jurnalul de modă – îl cumpăra anume pentru asta de la Canelli în fiecare săptămână.

Serafina și Emilia spuneau că Irene dorea să aranjeze lucrurile în așa fel încât să ajungă contesă și că o dată *sor* Matteo spusese:

— Aveți grijă, fetelor, acolo sunt niște bătrâni care nu mor niciodată.

Era greu să-ți dai seama câte neamuri va fi avut contesa la Genova – se spunea că avea până și un episcop. Auzisem vorbindu-se că pe atunci bătrâna nu mai ținea servitori sau slujnice în casă, îi ajungeau nepoatele și nepoții. Dacă așa era, nu pricepeam ce mai spera Irene; de bine ce-i mergea, acel Cesarino trebuia să împartă cu toți. Sau Irene s-ar fi mulțumit să facă pe servitoarea la Cuib. Dar când priveam în jur la avutul nostru – grajdul, fânăriile, ogoarele, viile –, mă gândeam că poate Irene o fi fost mai bogată decât el și că Cesarino vorbea cu ea tocmai ca să pună mâna pe zestrea ei. Gândul acesta, măcar că mă scotea din sărite, îmi plăcea mai mult – mi se părea cu neputință ca Irene să fi fost atât de roasă de ambiție ca să se dea așa de ușor.

Dar atunci, îmi spuneam eu, se vede treaba că e chiar îndrăgostită, că Cesarino îi place, că e bărbatul pe care l-ar dori drept soț cu orice preț. Și aș fi vrut să-i pot vorbi, să-i pot spune să fie atentă, să nu-și irosească zilele cu jumătatea aia de om, cu un prostălău care nici măcar nu ieșea din Cuib și care stătea jos în timp ce ea-i citea dintr-o carte. Cel puțin Silvia nu-și irosea ziua așa, de pomană, și se ducea cu câte unul care merita osteneala. Dacă eu n-aș fi fost altceva decât un băietan și n-aș fi avut numai optsprezece ani, sunt sigur că Silvia ar fi venit și cu mine.

Dar Irene tot mai suferea. Acel contișor trebuie să fi fost mai rău decât o fată prost-crescută. Făcea mofturi, aștepta să fie servit la nas, se slujea mișelește de numele bătrânei și la tot ce-i spunea și-i cerea Irene răspundea nu, că trebuia să asculte, să nu facă vreun pas greșit, să țină seamă cine e el, să ia aminte la sănătatea lui, la gusturile lui. Acum, în puținele dăți când nu alerga pe șosea ori nu se încuia în odaie, Silvia era cea care asculta suspinele Irenei. La masă – spunea Emilia – Irene ținea ochii în jos, iar Silvia și-i ațintea în fața tatălui ei ca și cum ar fi avut febră. Numai doamna Elvira vorbea întruna, tăios, îi ștergea bărbia Santinei și amintea cu răutate de ocazia pierdută cu băiatul doctorului, de toscanul acela, de ofițeri, de ceilalți, de anumite fete din Canelli, mai tinere, care se și măritaseră și acum se pregăteau de botez. *Sor Matteo* mormăia, nu știa niciodată nimic.

În vremea asta povestea Silviei mergea mai departe. Când nu era disperată, mândră și se oprea în curte, în vie, era o plăcere s-o privești, s-o auzi vorbind. În unele zile cerea să i se pună calul la brișcă și pleca singură, se ducea la Canelli, mână calul singură, ca un bărbat. O dată l-a întrebat pe Nuto dacă s-ar fi dus să cânte la Buon Consiglio – unde se ținea cursa de cai –, și voia cu orice preț să cumpere o șa din Canelli, să învețe să încalece și să călărească împreună cu ceilalți. A trebuit ca Lanzone, administratorul, să-i explice că un cal care trage la brișcă are nărav și nu poate lua parte la cursă. Apoi s-a aflat că Silvia vrea să se ducă la Buon Consiglio ca să se întâlnească cu Matteo și să-i arate că și ea știa să se țină pe cal.

Până la urmă fata asta, ziceam între noi, o să se îmbrace bărbătește, o să cutureiere bălciurile și-o să umble pe sârmă.

Chiar în anul acela apăruse la Canelli o șandrama unde se făcea întrecere de motociclete care dădeau ocol cu un zgomot mai al dracului decât al batozei, și la bilete era o femeie uscată și roșcată, cam de vreo patruzeci de ani, care avea degetele pline de inele și trăgea din țigară. Ia să vedeți, ziceam noi, că Matteo din Crevalcoure, când s-o sătura, o s-o pună pe Silvia să facă un circ ca ăsta. Și se mai spunea la Canelli că ajungea, după ce-ai plătit biletul, să-ți lași mâna într-un anumit fel pe tejghea și roșcata îți spunea numaidecât ora la care puteai să vii, să te bagi în căruța aceea mare a lor, cu perdeluțe, și să faci dragoste cu ea pe paie. Dar Silvia nu ajunsese chiar în halul ăsta. Deși parcă-și pierduse mințile, și le pierduse din dragoste pentru Matteo, dar era atât de frumoasă și proaspătă, că mulți ar fi luat-o de nevastă chiar și acum.

Se purtau de parcă erau nebuni. Acum ea și cu Matteo se întâlneau într-o covercă de vie, o covercă dărâmată aproape de tot, pe creasta unui mal, unde motocicletă nu putea sui, dar ei urcau cu piciorul și-și luau cu ei o pătură și niște perne. Nici la Mora, nici la Crevalcuore acel Matteo nu se arăta cu Silvia – și asta nu ca să nu întineze numele fetei, firește, ci ca să nu fie prins la înghesuială și silit să bage capul în jug. Știa că n-avea să rămână cu Silvia și așa scăpa cu fața curată.

Eu încercam să citesc pe fața Silviei semnele a ceea ce făcea cu Matteo. În luna aceea a lui septembrie, când ne-am apucat să culegem strugurii, au venit, ca și în anii dinainte, atât ea, cât și Irene în via cu balană, și eu o priveam pe Silvia aplecată sub viță, îi priveam mâinile care umblau după ciorchini, îi priveam arcuirea șaoldurilor, talia, părul care-i venea în ochi, iar când cobora poteca, o priveam cum pășește, cum zvâcnește, cum își ține capul – o cunoșteam de minune, din cap până-n picioare, și cu toate astea o clipă nu m-am putut gândi: „Uite-o, s-a schimbat, se vede că e cu Matteo“. Era aceeași – era Silvia.

Acel cules de vii a fost pentru Mora ultima bucurie a anului. De Sărbătoarea Tuturor Sfinților²¹ Irene a căzut la pat, a venit doctorul de la Canelli, a venit cel de la Gară – Irene avea tifos și trăgea să moară. Au trimis-o pe Santina cu Silvia la Alba, la niște rude, ca să nu ia și ele boala. Silvia nu voia, dar până la urmă s-a împăcat cu gândul. Acum cele care trebuiau să alerge de colo-colo erau mama vitregă și Emilia. În camerele de sus era totdeauna o sobă care ardea, ea aiura, îi făceau injecții, îi cădea părul. Noi ne duceam și veneam de la Canelli pentru doctorii. Până când, într-o zi, a intrat o călugăriță în curte; Cirino a spus:

— N-o să apuce Crăciunul.

A doua zi a venit preotul.

XXVI

Din toate câte au fost, din Mora, din viața pe care o duceam atunci noi, ceilalți, oare ce rămâne? Atâția ani îmi fusese de ajuns o adiere de tei, seara, ca să mă simt un altul, să mă simt cu adevărat eu, fără să știu măcar de ce. Un lucru la care mă gândesc mereu e că la atâta lume care trebuie să trăiască în valea asta și pe întreg pământul, se întâmplă abia acum ceea ce cu noi se întâmpla atunci, și nu știu lucrul

acesta, nici nu se gândesc la el. Desigur, se găsesc pe undeva tot așa, o casă, niște fete, bătrâni, o fetiță – chiar și un Nuto, un Canelli, o gară, este unul ca mine care vrea să plece și să se îmbogățească – iar vara oamenii treieră grâul, culeg viile, iarna o pornesc la vânătoare, există o terasă – totul petrecându-se la fel ca la noi. Căci nu se poate să nu fie așa. Copiii, femeile, lumea nu s-au schimbat câtuși de puțin. Nu mai umblă cu umbreluța, duminica se duc la cinema în loc să se ducă la serbare, grâul și-l dau la angroșiști, fetele fumează –, cu toate astea viața e neschimbată și nu știu că într-o zi au să se uite în jur și au să vadă că și pentru ei totul a trecut. Primul lucru pe care l-am spus debarcând la Genova, printre casele dărâmate de război, a fost că fiecare casă, fiecare curte, fiecare terasă au însemnat ceva pentru câte cineva și, chiar mai mult decât de pagube și de morți, oamenii sunt mâhniți la gândul atâtor ani pe care i-au trăit, al atâtor amintiri care au dispărut așa, într-o noapte, fără să lase nici o urmă. Ori nu? Poate că e mai bine așa, poate că e mai bine ca totul să piară ca un foc de ierburi uscate și lumea s-o ia de la început. În America așa se făcea: când ți-era lehamite de un lucru, de o muncă, de un loc, îl lăsași și plecai. Acolo chiar sate întregi, cu cârciumă, primărie și prăvălii sunt pustii acum ca niște cimitire.

Nuto nu vorbea cu plăcere despre Mora, dar m-a întrebat în mai multe rânduri dacă nu mai văzusem pe câte cineva. Se gândea la băieții aceia de prin împrejurimi, la tovarășii de popice, de fotbal, de cârciumă, la fetele cu care dansam. Despre toți știa unde se aflau, ce făcuseră; acum când eram în casa lor de pe Salto și trecea câte cineva pe-acolo, pe șosea, Nuto îl întreba fixându-l cu ochii lui de pisică:

— Dar pe dumnealui de aici îl mai cunoști? Se bucura de mirarea care se citea pe fața celuilalt și ne turna în pahare la amândoi. Stăteam de vorbă. Câte unul mă lua cu „dumneata“.

— Sunt Țiparul, îl întrerupeam eu, să lăsăm politețurile. Cum au murit frate-tu, taică-tu și bunică-ta? Căteaua aia mai trăiește?

Nu se schimbaseră cine știe ce; eu mă schimbam. Își aminteau de lucruri pe care le făcusem și le spuseseam, de glume, de păruieli, de povești pe care le uitasem.

— Și Bianchetta, m-a întrebat unul, îți mai amintești de Bianchetta?

— Sigur că-mi amintesc.

— S-a măritat la Robini, mi-au spus, o duce bine.

Aproape în fiecare seară Nuto venea să mă ia la Angelo, mă scotea din grupul unde erau doctorul, secretarul, șeful de post și topografii și mă stârnea la vorbă. Umblam ca doi frați pe drumul satului împrejmuit cu copaci, se auzeau greieri, susurul râului —, pe vremea noastră n-am fi venit nicicând în sat la ora aceea; făceam cu totul altceva.

Într-o seară, la lumina lunii, pe sub dealurile negre, Nuto m-a întrebat cum făcusem de mă imbarcasem să plec în America și dacă aș mai face iar lucrul acesta în caz că aș mai avea douăzeci de ani și mi s-ar ivi iar prilejul. I-am răspuns că nu atât de America era vorba, cât de necazul de-a nu fi și eu cineva, ambiția, mai mult decât de-a pleca, de-a mă întoarce într-o bună zi după ce m-ar fi crezut cu toții mort de foame. În sat n-aș fi fost niciodată decât o slugă, decât un bătrân Cirino (și el murise de câțva timp, își rupsese șira spinării căzând de sus, dintr-o fânărie, și pătimise după asta mai bine de un an), așa că merita atunci să încerc, să-mi dau toată silința ca, după ce trecusem Bormida, să trec și marea.

— Dar nu-i ușor să te imbarci, spune Nuto. Ai avut curaj.

— Nu-i vorba de curaj, răspund eu, am fugit. Așa că făcea să-i povestesc totul.

— Ți mai amintești de discuțiile pe care le purtam cu tatăl tău în atelier? El spunea încă de pe atunci că proștii vor rămâne pe vecie proști, pentru că puterea este în mâna celor care au interes ca oamenii să nu priceapă cum stau lucrurile, în mâinile guvernului, ale fasciștilor, ale capitaliștilor... Aici la Mora nu era nimic, dar când am făcut armata și am colindat mahalalele și șantierele din Genova, am înțeles ce sunt patronii, capitaliștii, militarii... Atunci erau fasciștii și lucrurile astea nu se puteau spune... Dar mai erau și ceilalți...

Nu-i povestisem niciodată despre vremea aceea ca să nu dau drumul discursului obișnuit, care era așa de fără rost și despre care, acum, după douăzeci de ani și atâtea câte se întâmplaseră, nici eu nu mai știam ce să cred. La Genova însă, în iarna aceea, crezusem în toate astea, și câte nopți nu petrecusem în sera vilei stând de vorbă cu Guido, cu Remo, cu Cerreti și cu toți ceilalți. Apoi pe Teresa o apucase frica, nu mai voise să ne lase să intrăm în seră și atunci îi spusese că ea n-are decât să rămână o servitoare, o exploatată, pentru că merita, noi doream să ținem piept și să rezistăm. Așa continuasem să lucrăm în cazarmă, prin taverne și, odată liberați, pe la șantierele unde găseam de lucru și prin școlile tehnice serale. Acum Teresa mă asculta cu răbdare și zicea că făceam bine că învăț, că vreau să merg mai departe, și-mi

dădea să mănânc în bucătărie. Despre discuțiile noastre nu mai pomenea. Dar într-o noapte, Cerreti a venit să-mi dea de știre că Guido și Remo fuseseră arestați și că-i căutau pe ceilalți. Atunci Teresa, fără să-mi facă vreun reproș, a vorbit ea cu cineva – un cumnat de-al ei sau un fost stăpân, nu știu – și în două zile mi-a găsit ceva de robotit pe un vapor care pleca în America. Așa a fost, îi spun eu lui Nuto.

— Așa e în viață, spune și el. Uneori e de ajuns o vorbă chibzuită când ești copil, chiar și de la un bătrân, chiar și de la un biet amărât ca tata, ca să-ți deschidă ochii... Mă bucur că nu te gândeai numai la bani... și tovarășii ăia ai tăi cum au isprăvit-o?

Mergeam așa, pe șosea, în afara satului și vorbeam despre soarta noastră. Eu trăgeam cu ochiul la lună și auzeam cum scrâșnea, în depărtare, piedica unui car – zgomot care, pe drumurile Americii, nu se mai aude de o vreme. Și mă gândeam la Genova, la birouri și la ce s-ar fi ales din viața mea dacă în dimineața aceea, pe șantierul lui Remo, m-ar fi prins și pe mine. Peste puține zile aveam să mă întorc pe bulevardul Corsica. Terminasem ce-aveam de făcut în vara aceasta.

Atunci am văzut pe cineva alergând prin praful șoselei, ca un câine. Am deslușit un copil: șchiopăta și alerga spre noi. Și în timp ce îmi dădeam seama că era Cinto, a și ajuns lângă noi, mi s-a aruncat la picioare și a prins să scheaune ca un câine.

— Ce s-a-ntâmplat?

Aproape că nu ne venea să-l credem. Spunea că taică-su dăduse foc la casă.

— Tocmai el, închipuie-ți! a spus Nuto.

— A dat foc la casă, spunea întruna Cinto. Voia să mă omoare... S-a spânzurat... A dat foc la casă...

— Or fi răsturnat lampa, spun eu.

— Nu, nu, striga Cinto, le-a omorât pe Rosina și pe bunica. Voia să mă omoare și pe mine, dar nu l-am lăsat... Pe urmă a pus foc la șira cu paie și tot mă mai căuta, dar eu aveam briceagul, și atunci s-a dus și s-a spânzurat în vie...

Cinto gâfâia, scâncea, era negru din cap până-n picioare și plin de zgârieturi. Se așezase jos, în țărână, la picioarele mele, mă strângea de un picior și spunea fără încetare:

— Tata s-a spânzurat în vie, a dat foc la casă..., și la juncan i-a dat foc... Iepurii au fugit, dar eu aveam briceagul... A ars tot, și Piola a văzut...

XXVII

Nuto l-a luat de umeri și l-a săltat în sus ca pe un ied.

— Le-a omorât pe Rosina și pe bunica?

Cinto tremura și nu putea vorbi.

— Le-a omorât? și l-a scuturat.

— Lasă-l în pace, i-am spus lui Nuto, e pierit cu totul.

De ce nu ne ducem să vedem?

Atunci Cinto mi-a cuprins picioarele cu brațele și n-a mai vrut să știe de nimic.

— Ridică-te, i-am spus, pe cine te-ai dus să cauți?

Venise la mine, nu mai voia să se întoarcă în vie. Fugise să-l cheme pe Morone și pe ai lui Piola, îi trezise pe toți, unii și veniseră în fugă pe deal, le strigase să stingă focul, dar el nu voia să se întoarcă în vie, își pierduse briceagul.

— Noi nu ne ducem în vie, i-am spus. Ne oprim la drum și se duce Nuto sus. De ce ți-e frică? Dacă-i adevărat că au dat fuga de prin vecini, la ora asta au stins totul...

Am pornit la drum ținându-l de mână. Dealul Gaminella nu se vede, e ascuns de copacii de pe marginea șoselei. Dar de cum lași șoseaua principală și tai pe versantul care se lasă drept în Belbo, un foc ar trebui să se zărească printre ierburi. N-am văzut nimic altceva decât ceața lunii.

Nuto, fără să vorbească, l-a îmbrâncit pe Cinto care s-a poticnit. Am pornit mai departe, aproape în fugă. Când am ajuns pe sub trestii, am simțit că ceva se întâmplase. De sus se auzeau strigăte și bufnituri ca și cum s-ar fi doborât un copac, și în aerul curat al nopții un nor de fum rău mirositor se lăsa spre drum.

Cinto nu s-a opus, a urcat grăbind pasul după al nostru, strângându-mi degetele și mai tare. Oamenii umblau încolo și-ncoace și vorbeau, sus acolo, la smochin. Chiar de pe potecă, în lumina lunii, am văzut gol locul unde fuseseră fânăria și grajdul, și zidurile arse ale cocioabei. Reflexe roșii se topeau la temelia zidului, făcând să iasă nori negri de fum. Răzbătea o duhoare de lână, de carne și de bălegar ars care te înăbușea. Printre picioare mi-a țâșnit un iepure.

Nuto, care se oprise în dreptul bătăturii, și-a întors fața și s-a luat cu mâinile de cap.

— Mirosul ăsta, a gemut el, mirosul ăsta...

Focul se potolise acum, vecinii alergaseră cu toții să dea o mână de ajutor. La un moment dat, spuneau ei, flăcările luminau chiar și malul și se vedea cum se oglindeau în apa râului. Nu putuseră salva nimic, nici măcar gunoiul din spatele casei.

Cineva a dat fuga să-l cheme pe șeful de post; au trimis o femeie să-i aducă lui Morone ceva da băut; i-am dat puțin vin să bea și lui Cinto. El întreba unde era câinele, dacă nu arsesse cumva și el. Fiecare spunea câte ceva. Ne-am așezat pe pajiște și Cinto ne-a spus pe nerăsuflăte toată povestea.

El nu știa, coborâse la Belbo. Apoi auzise că lătra câinele, că taică-su lega juncanul. Venise cucoana de la Vilă cu fiu-său să împartă fasolea și cartofii. Cucoana spusese că două brazde de cartofi fuseseră scoase, așa că se cuvenea să fie despăgubită; atunci Rosina începuse să strige, Valino să înjure, cucoana intrase în casă ca s-o facă și pe bunică să vorbească, în timp ce fiul supraveghea coșurile. Apoi cântăriseră cartofii și fasolea, căzuseră la înțelegere privindu-se cu dușmănie. Încărcaseră șareta și Valino se dusesse în sat.

Dar seara, când se întorsese, era negru la față. Se apucase să strige la Rosina, la bătrână, că de ce nu culeseră mai înainte fasolea, când era verde. Spunea că acum cucoana mânca fasolea care li se cuvenea lor. Bunica plângea pe salteaua ei de paie.

El, Cinto, ședea în ușă, gata s-o ia la fugă. Atunci Valino își scosese cureaua și începuse s-o croiască pe Rosina. Parcă bătea grâul. Rosina se aruncase pe masă și zbiera, apărându-și ceafa cu mâinile. Apoi scosese un strigăt mai tare, căzuse sticla și Rosina, smulgându-și părul se aruncase peste bunică și-o îmbrățișase. Atunci Valino le izbise cu picioarele – răsunau izbiturile –, lovindu-le în coaste, călcându-le și zdrobindu-le; Rosina căzuse jos și Valino tot îi mai trăsesse cu piciorul în față și în burtă.

Rosina murise, spunea Cinto, murise și îi curgea sânge din gură.

— Ridică-te, strigase bătrânul, idioato!

Dar Rosina murise și acum nici bătrâna nu mai mișca.

Atunci Valino s-a repezit la el și el a rupt-o la fugă. În vie nu se auzea nimeni; doar câinele care trăgea de sârmă și alerga de colo până colo.

După puțină vreme Valino începuse să-l strige pe Cinto. Cinto spunea că după glas se vedea că nu-l cheamă să-l bată, ci doar îl striga. Atunci deschisese briceagul și ieșise în curte, la vedere. Tatăl aștepta în ușă, negru la față. Când îl văzuse cu briceagul, spusese: „Câine!“ și încercase să-l prindă. Cinto fugise din nou.

Apoi auzise că taică-su lovea în toate alea cu picioarele, că înjura și că spunea ceva la adresa preotului. Apoi văzuse vâlvătaia.

Taică-su ieșise din casă cu lampa în mână, fără sticlă. Alergase în jurul casei, dăduse foc și la fânărie, și la paie,

aruncase lampa în fereastră. Camera în care se bătuseră era în flăcări. Femeile nu ieșeau, lui Cinto i se părea că auzise plânsete și strigăte.

Acum toată cocioaba ardea și Cinto nu putea să coboare în fâneață pentru că se vedea ca ziua. Câinele își ieșise din minți, lătra și smucea sârma. Iepurii fugeau. Juncanul ardea și el în coșare.

Valino alergase după el în vie cu o funie în mână. Cinto, strângând mereu cuțitul în mână, fugise pe mal. Rămăsese acolo, ascuns, și vedea în sus, lovindu-se de frunze, reflexele focului.

Și de acolo se auzea vuietul focului ca într-un cuptor. Câinele o ținea tot într-un urlat. Și pe mal era lumină ca ziua. Când Cinto nu mai auzise nici focul, nici altceva, i se păruse că se trezise din somn chiar atunci și nu-și mai amintea ce căuta pe mal. Atunci o pornise încet-încet în sus, spre nuc, ținând strâns în mână briceagul deschis, trăgând cu urechea la zgomote și la răsfrângerile focului. Și sub frunzișul nukului văzuse în răsfrângerile focului atârând picioarele lui taică-su și scărița căzută pe jos.

A trebuit să repete toată povestea șefului de post, iar după asta i l-au arătat pe taică-su mort, întins pe un sac, ca să-l recunoască. Au strâns grămadă toate lucrurile găsite pe pajiște – o seceră, o roabă, scărița, căpăstrul juncanului și un ciur. Cinto își căuta briceagul, îi întreba pe toți de el și tușea înecat de fum și de duhoarea de carne arsă. Îi spuneau că avea să-l găsească, că și fiarele sabelor și cazmalelor se vor putea găsi când o să se stingă jărăgaiul. Noi l-am dus pe Cinto la Morone; se luminase aproape de ziuă; ceilalți trebuiau să caute prin cenușă ce mai rămăsese din femei.

În curtea lui Morone toți erau în picioare. Era deschis și făcuseră focul la bucătărie, femeile ne-au dat să bem ceva; bărbații s-au așezat la masă. Era răcoare, aproape frig. Mi-era lehamite de discuții și de vorbe. Toți spuneau același lucru. Am rămas cu Nuto să umblăm prin curte, la lumina stelelor târzii, și de-acolo de sus, prin aerul rece, aproape liliachiu, vedeam pădurile de plop din câmpie, licăririle apei. Uitasem cum arată zorile.

Nuto umbla adus de spate, cu ochii în pământ. I-am spus atunci că trebuia să ne gândim noi la Cinto, că, de altfel, de mult trebuia să fi făcut asta. El și-a ridicat spre mine ochii umflați și m-a privit – părea aproape adormit.

A doua zi mi-am făcut mult sânge rău. Am auzit în sat că cucoana era furioasă din pricina averii sale prăpădite, și fiindcă Cinto era singurul care mai rămăsese în viață din familie, pretindea ca el s-o despăgubească, să plătească, să

fie închis. S-a aflat că se dusesese să se sfătuiască cu notarul și că o oră încheiată notarul îi dăduse dreptate. Pe urmă se dusesese fuga și la preot.

Preotul a făcut una și mai și. Cum Valino săvârșise păcat de moarte prin moartea sa, n-a vrut să-i mai slujească de îngropăciune, în biserică. I-au lăsat sicriul pe trepte, în timp ce înăuntru preotul mormăia ceva aplecat peste cele câteva ciozvărte negre ale femeilor, îngrămădite într-un sac. Totul s-a făcut spre seară, pe ascuns. Bătrânele de la Morone, cu vâlul pe cap, au întovărășit morții la cimitir, culegând de pe drum margarete și trifoi. Preotul n-a mai venit pentru că – stând și gândindu-se – și-a amintit că și Rosina trăise în păcat de moarte. Dar asta a spus-o numai croitoreasa, o bătrână clevetitoare.

XXVIII

Irene n-a murit de tifos în iarna aceea. Îmi amintesc că atâta vreme cât Irene a fost în pericol, încercam, în grajd sau în urma plugului, prin ploaie, să nu mai înjur, să n-am gânduri vrăjmașe ca toate astea să-i ajute – așa spunea Serafina că trebuie să facem. Dar nu știu dacă-i trebuia ajutor; poate că ar fi fost mai bine să fi murit în ziua aceea când venise preotul să-i dea binecuvântarea. Deoarece, când în ianuarie a ieșit, în sfârșit, din casă și au dus-o cu brișca, așa slabă moartă cum era, să asculte slujba la Canelli, Cesarino plecase la Genova de ceva vreme, fără să fi întrebat sau să fi pus măcar o dată pe cineva să întrebe de ea. Iar Cuibul fusese închis.

Și Silvia, când s-a întors, a avut o mare dezamăgire, dar, după cum au spus cu toții, a suferit mai puțin. Silvia apucase să se obișnuiască cu asemenea răutăți, așa că știa cum să le ia și să le facă față.

Matteo al ei plecase cu alta. Silvia nu se întorsese numaidecât în ianuarie de la Alba, așa că la Mora începuserăm să spunem că dacă nu se întorcea, avea ea un motiv – firește, era însărcinată. Cei ce se duceau la piața din Alba spuneau că Matteo din Crevalcuore trecea cu motocicleta în câte-o zi ca fulgerul prin piață sau prin fața cafenelei. Și niciodată nu-i mai văzuseră gonind împreună, îmbrățișați, sau măcar întâlnindu-se. Deci, dacă Silvia nu putea ieși, însemna că era însărcinată. Fapt este că Matteo,

când s-a făcut vreme frumoasă și ea s-a întors, își și luase altă femeie, fata cafegiului din Santo Stefano, și aici își petrecea nopțile. Silvia s-a întors cu Santina de mână, pe șosea: nu se dusesese nimeni să le întâmpine la gară și s-au oprit în grădină să culeagă primii trandafiri. Sporovăiau împreună de parcă ar fi fost mamă și fiică, roșii în obraji din pricina drumului.

În schimb cea care era slabă și pierită acum și-și ținea mereu ochii în pământ era Irene. Semăna cu una dintre acele brândușe care ies pe câmp după culesul viei sau cu vreo buruiănă care își duce viața sub o piatră. Își ținea părul legat într-o basma roșie, care-i lăsa gâtul și urechile descoperite. Emilia spunea că n-avea să mai aibă niciodată un păr tot atât de frumos ca înainte – că blonda avea să fie de-acum încolo Santina, al cărei păr era și mai frumos decât al Irenei. Iar Santina începuse de pe atunci să priceapă că e admirată, căci se așeza în spatele grilajului ca să fie privită sau venea la noi, în curte, ori pe poteci, și stătea de vorbă cu femeile. Eu o întrebam ce făcuseră ele la Alba, ce făcuse Silvia, și ea, când avea chef, răspundea că stătuseră într-o casă frumoasă, cu covoare pe jos, în fața bisericii, și în unele zile veneau niște doamne însoțite de băieți, de fetițe și se jucau și mâncau prăjituri; pe urmă, într-o seară, se duseseră la teatru cu mătușa și cu Nicoletto, și toți erau îmbrăcați frumos. Fetițele acelea se duceau la școală la călugărițe și peste câțiva ani avea să se ducă și ea. Despre felul cum își petrecuse Silvia ziua n-am izbutit să aflăm mare lucru, dar trebuie să fi dansat mult cu ofițerii. Bolnavă nu fusese niciodată.

La Mora au început iar să vină în vizită tinerii și prietenele dinainte. În anul acela Nuto a plecat soldat, eu devenisem bărbat cu adevărat și nu se mai întâmpla să mă atingă administratorul cu cureaua sau să-mi spună ceva bastard. Mă cunoștea multă lume de prin împrejurimi, plecam și veneam seara, noaptea; vorbeam cu Bianchetta. Începeam să pricep atâtea lucruri... Mirosul de tei și de salcâm avea și pentru mine un înțeles, știam acum ce înseamnă o femeie, știam pentru ce muzica dansurilor mă îndemna să cutreier pe câmp asemenea câinilor.

Fereastra noastră dădea înspre dealurile de dincolo de Canelli, de unde se porneau furtunile, de unde se însenina și de unde se iveau zorii; acolo erau întotdeauna trenuri care scoteau fum, pe acolo trecea drumul spre Genova. Știam că peste doi ani aveam să iau și eu trenul acela, la fel ca Nuto. Pe la serbări începeam să mă adun cu cei de seama mea – beam, cântam, vorbeam de-ale noastre.

Pe Silvia iar o apucaseră năbădăile acum. La Mora s-au ivit din nou Arturo și cu toscanul lui, dar ea nici măcar nu s-a

mai uitat la ei. Se încurcase cu un contabil din Canelli care lucra la Contratto și se pare că ar fi trebuit să se ia, părea de acord și *sor* Matteo – contabilul venea la Mora cu bicicleta, era un băiat blond din San Marzano, aducea întotdeauna bucata de nuga Santinei –, dar într-o seară Silvia a dispărut. S-a întors tocmai a doua zi, cu brațele pline de flori. Acum la Canelli nu-l avea numai pe contabil, ci și pe un altul, tare frumos, care știa franțuzește și englezește și venea de la Milano, înalt și cărunt, un domn – se spunea despre el c-ar cumpăra pământuri. Silvia se întâlnea cu el în vila unor cunoscuți și aici luau câte o gustare. De data aceea au luat cina împreună și n-a mai plecat până a doua zi dimineața. Contabilul a aflat tot și era gata să facă moarte de om, dar acest Lugli s-a dus să-l caute, i-a vorbit ca unui copil și lucrurile s-au oprit aici.

Pe bărbatul acesta, care avea poate cincizeci de ani și copii mari, nu l-am văzut niciodată decât de departe, dar pentru Silvia a fost mai rău decât Matteo din Crevalcuore. Atât Matteo și Arturo, cât și ceilalți erau oameni al căror rost îl înțelegeam, tineri crescuți pe-acolo, prin împrejurimi, nefiind cine știe ce de capul lor, dar băieți de-ai noștri, care beau, râdeau și vorbeau ca și noi. Dar despre tipul ăsta de la Milano, despre acest Lugli, nimeni nu știa ce-o fi făcând prin Canelli. Dădea prânzuri la Crucea Albă, se avea bine cu primarul și cu cei de la Casa del fascio, vizita clădirile publice. Pesemne că îi promisese Silviei s-o ducă la Milano sau, cine știe unde, departe de Mora și de bolovanii drumului. Silvia își pierduse capul, îl aștepta la cafeneaua Sport, goneau cu automobilul secretarului cutreierând vilele, castelele până la Acqui. Cred că Lugli era pentru ea ceea ce ea și cu soră-sa ar fi putut fi pentru mine – ceea ce, apoi, a fost pentru mine Genova sau America. Știam destule pe vremea aceea ca să mi-i pot închipui împreună și să presupun cele ce-și spuneau – cum îi vorbea el despre Milano, despre teatre, despre bogătași și cursele de cai, și cum stătea ea și-l asculta cu ochii măriți, strălucitori, prefăcându-se că știe tot. Acest Lugli era întotdeauna îmbrăcat după ultimul jurnal de modă, ținea în gură o pipă scurtă, avea dinții și un inel de aur. O dată Silvia i-a spus Irenei – și Emilia a auzit – că fusese în Anglia și că trebuia să se întoarcă acolo.

Dar iată că într-o zi *sor* Matteo le-a făcut un trăboi nemaipomenit nevastei și fiicelor sale. A strigat că-i era lehamite de mutre lungi și ore mici, că-i era lehamite de muscoii care bâzâiau pe-acolo, că nu știe niciodată seara cui să-i mulțumească dimineața, de-a fi luat în răs mereu de cunoscuții pe care-i întâlnea. A aruncat vina pe mama vitregă,

pe secături, pe neamul destrăbălat al femeilor. A spus că măcar pe Santa lui ar fi vrut s-o crească el, că fetele alea să se mărite odată dac-o vrea să le ia cineva, dar să nu-i mai stea în picioare, să se întoarcă la Alba. Bietul om îmbătrânise și nu mai știa nici să se stăpânească, nici să pună piciorul în prag. De asta profita și Lanzone când îi arăta socotelile. Ne dăduserăm seama cu toții. Urmarea tărașului a fost că Irene s-a dus să se culce cu ochii roșii și doamna Elvira a luat-o în brațe pe Santa spunându-i să nu asculte asemenea vorbe. Silvia a ridicat din umeri și a stat plecată toată noaptea și ziua următoare.

Apoi și povestea cu Lugli s-a sfârșit. S-a aflat că fugise lăsând în urmă datorii mari. Dar Silvia, de data asta, s-a mâniat ca o pisică. S-a dus la Canelli la Casa del fascio; s-a dus la secretar, s-a dus pe la vilele unde petrecuse și dormise și s-a dat de ceasul morții până când a izbutit să afle că trebuia să fie la Genova. Atunci a luat trenul de Genova, ducând cu ea aurul și puținii bani pe care i-a găsit în casă.

După o lună s-a dus s-o ia de la Genova *sor* Matteo, după ce chestura l-a înștiințat unde se găsea, întrucât Silvia era majoră și nu puteau să le-o expedieze acasă. Făcea foamea pe băncile din Brignole²². Nu-l găsisese pe Lugli, nu găsisese pe nimeni și voia să se arunce înaintea trenului. *Sor* Matteo a liniștit-o, i-a spus că peste ea dăduse o boală, o nenorocire, ca tifosul peste soră-sa, și că o așteptau cu toții la Mora. S-au întors, dar de data asta Silvia era însărcinată cu adevărat.

XXIX

În zilele acelea a sosit o altă veste: murise bătrâna de la Cuib. Irene n-a spus nimic, dar ne-am dat seama că vestea asta a tulburat-o, sângele i-a colorat din nou obraji. Acum când Cesarino putea să facă ce poftea, avea să se vadă numaidecât dacă era sau nu om. Au umblat atâtea vorbe – ba că el ar fi fost singurul moștenitor, ba că ar fi fost mai mulți, ba că văduva ar fi lăsat totul episcopului și mănăstirii.

În schimb a apărut un notar să cerceteze Cuibul și pământurile. N-a vorbit cu nimeni, nici măcar cu Tommasino. A dat dispoziții în ceea ce privește munca, strânsul recoltei, semănatul. A făcut inventarul Cuibului. Nuto, care a venit atunci în permisie pentru secerat, a aflat la

Canelli totul. Bătrâna își lăsase bunurile copiilor unui nepot care nici măcar conți nu erau și îl pusese tutore pe notar. Și astfel Cuibul a rămas închis, iar Cesarino nu s-a mai întors.

În zilele acelea am stat tot timpul împreună cu Nuto și am discutat despre o mulțime de lucruri: despre Genova, despre soldați, despre muzică și despre Bianchetta. Fuma și-mi dădea și mie țigări și mă întreba dacă nu mă scârbisem să tot calc pe brazdele alea, că lumea e mare și e loc pentru toți. Când i-am povestit despre Silvia și Irene, a înălțat din umeri și n-a zis nimic. Nici Irene n-a zis nimic când a auzit veștile de la Cuib. A rămas slabă și pierdută și se ducea tot așa să se așeze cu Santina pe malul Belboului. Își ținea cartea pe genunchi și privea verdeața. Duminica se duceau la slujbă, cu vâlul negru pe cap – cu mama vitregă, cu Silvia –, toate împreună. Într-o duminică, după atâta vreme, au auzit-o din nou cântând la pian.

Din iarnă Emilia îmi împrumutase câteva dintre romanele Irenei, pe care li le împrumuta și lor o fată din Canelli. De la un timp voiam să urmez sfatul lui Nuto și să învăț și eu câte ceva. Nu mai eram un copil care se mulțumește să asculte vorbindu-se despre stele și despre sărbătorile sfinților, seara, după masă, șezând pe bârnă. Și, ca să învăț, am citit romanele astea, lângă foc. Vorbeau despre fete care aveau tutori, mătuși, dușmani care le țineau închise în vile frumoase, cu grădină, unde erau slujnice care le aduceau bilete, care otrăveau, care furau testamente. Apoi sosea un bărbat frumos care le săruta, un bărbat călare pe cal, iar noaptea fata simțea că se înăbușă, ieșea în grădină, veneau unii și-o furau, fata se trezea a doua zi într-o colibă de pădurari de unde venea s-o scape bărbatul cel chipeș. Sau povestea începea cu un copil lepădat în pădure, care era fiul natural al unui stăpân de la un castel în care se petreceau nelegiuiri și otrăviri, copilul era găsit vinovat de câte și mai câte și aruncat în temniță, dar după aceea un preot cu părul alb îl scăpa și-l însura cu o fată care moștenise alt castel.

Mi-am dat seama că poveștile acelea le știam mai de mult, mi le povestise la Gaminella Virgilia, mie și Giuliei – se chemau povestea Frumoasei cu părul de aur, care dormea ca moartă în pădure și un vânător a trezit-o sărutând-o; povestea Vrăjitorului cu șapte capete care, nefiind iubit de nici o fată, s-a prefăcut într-un voinic chipeș, fecior de rege.

Mie îmi plăceau romanele acestea, dar cum era cu puțință să le placă Irenei și Silviei, lor care erau fete bogate, care n-o cunoscuseră niciodată pe Virgilia și care nu râniseră niciodată în grajd? Mi-am dat seama că Nuto avea cu adevărat dreptate când spunea că ori de-ai trăi într-o vizuină,

ori într-un palat viața e aceeași, că sângele e la fel de roșu în vinele tuturor și că toți vor să fie bogați, să iubească și să se pricopsească. În serile acelea, întorcându-mă pe sub salcâmi casei Bianchettei, eram mulțumit, fluieram și nu mă mai gândeam să iau trenul și să mă duc.

Doamna Elvira a început din nou să-l poftască seara la masă pe Arturo, care, de data asta, făcând pe șmecherul, l-a lăsat acasă pe toscan. *Sor* Matteo nu s-a mai împotrivit. Era pe vremea când Silvia nu spusese încă în ce stare se întorsese de la Genova, și viața de la Mora, deși puțin cam anevoie, părea că intră pe făgașul obișnuit. Arturo s-a pus numaidecât să-i facă curte Irenei; Silvia, cu părul ei negru căzut în ochi, îl privea acum cu aerul omului care se distrează, dar, când Irene trecea la pian, ea pleca imediat de-acolo și se apleca pe balcon sau se plimba pe câmp. Umbreluța nu se mai purta, acum femeile începuseră să umble cu capul descoperit, chiar și prin soare.

Irene nu voia să știe de Arturo. Se purta răbdătoare cu el, dar rece, îl însoțea în grădină sau la poartă și aproape că nici nu-și vorbeau. Arturo rămăsese neschimbat, îi mâncase lui taică-su alte parale, făcea cu ochiul chiar și Emiliei, dar se știa că, în afară de cărțile de joc și de tir, nu făcea doi bani.

Emilia a fost aceea care ne-a spus că Silvia era însărcinată. Ea a știut înaintea tatălui și a tuturor. În seara în care *sor* Matteo a aflat vestea – i-au spus-o Irene și doamna Elvira –, în loc să zbiere, a râs cu un aer răutăcios, punându-și mâna la gură.

— Acum, a sughițat el printre degete, găsiți și un tată.

Dar când a vrut să se ridice și să intre în camera Silviei, i-a venit amețală și a căzut la pământ. Din ziua aceea a rămas pe jumătate înțepenit, cu gura strâmbă.

Când *sor* Matteo s-a dat jos din pat și a putut să facă câțiva pași, Silvia pregătise totul. Se dusesse la o moașă din Costigliole și se curățase de belea. N-a spus nimic nimănui. S-a aflat apoi, după două zile, unde fusese, fiindcă-i rămăsese în buzunar biletul de tren. S-a întors cu cearcăne la ochi și cu o față de moartă – s-a băgat în pat și l-a umplut de sânge. A murit fără să spună o vorbă, nici preotului, nici altora; a șoptit numai „tată” și atât.

Pentru înmormântare am cules toate florile din grădină și de prin gospodăriile noastre din împrejurimi. Eram în iunie și era plin de flori. Am îngropat-o fără ca taică-su să afle, dar el a auzit prohodirea preotului în camera vecină, s-a speriat și s-a căznit să spună că încă nu murise. Când a ieșit apoi susținut de doamna Elvira și de tatăl lui Arturo, avea o

șepcuță pe ochi și a stat în soare, fără să vorbească. Arturo și taică-su făceau cu schimbul, ședeau mereu lângă el.

Acum cea care nu mai avea ochi să-l vadă pe Arturo era mama Santinei. Cu boala bătrânului nu-i mai convenea ca Irene să se mărite și să ia cu ea zestrea. Era mai bine să rămână fecioară și să-i țină loc de mamă Santinei, și așa într-o zi cea mică ar rămâne stăpână peste toate. *Sor* Matteo nu mai spunea nimic, îi era de ajuns să i se bage limba în gură. Socotelile cu administratorul și cu noi, ceilalți, le ținea acum doamna, și-și băga nasul peste tot.

Dar Arturo a pus piciorul în prag și s-a arătat tare. Acum, dacă ar fi luat-o de nevastă pe Irene, ar fi însemnat că-i face o favoare, pentru că, după povestea cu Silvia, toți spuneau că fetele de la Mora erau niște stricate. El n-a spus asta, dar își făcea apariția cu o mutră țepăună, stătea cu bătrânul, făcea comisioanele la Canelli cu calul nostru, iar duminica, în biserică, el înmuia în apa din agheasmatar degetele Irenei. Era mereu pe-aproape, îmbrăcat în negru, nu mai purta cizme și se îngrijea de doctorii. Chiar înainte de-a se căsători stătea la noi în casă, de dimineața până seara, și dădea câte-o raită pe la locurile noastre.

Irene l-a acceptat ca să plece, să nu mai vadă Cuibul pe deal, să n-o mai audă pe maică-sa vitregă bombănind și făcând scene. L-a luat de bărbat în noiembrie, la un an după ce murise Silvia, și n-au făcut petrecere prea mare din pricina doliului și pentru că *sor* Matteo nu mai vorbea aproape deloc. Au plecat la Torino și doamna Elvira și-a ușurat inima spunându-le Serafinei și Emiliei că niciodată nu s-ar fi așteptat de la una pe care o ținuse drept fata ei să fie atât de nerecunoscătoare. La nuntă, cea mai frumoasă a fost Santina, îmbrăcată toată în mătase; nu avea decât șase ani, dar parcă ea era mireasa.

Eu plecam militar în primăvara aceea și nu-mi păsa prea mult de Mora. Arturo s-a întors și a început să dea porunci. A vândut pianul, a vândut calul și strânsura de pe mai multe zile de muncă. Irene, care crezuse că se duce să trăiască într-o casă nouă, a rămas pe lângă taică-su și-i împletea flanele. Acum Arturo era mereu plecat; a început să joace iar cărți, să plece la vânatoare și să ofere mese prietenilor. Anul următor, singura dată când am venit în permisie de la Genova, zestrea – jumătate din Mora – se și dusesse, iar Irene ședea la Nizza, într-o cameră, unde Arturo o bătea.

XXX

Îmi amintesc o duminică de vară – de pe vremea când Silvia trăia și Irene era tânără. Trebuie să fi avut pe atunci șaptesprezece-optsprezece ani și începusem să cutreier satele. Era sărbătoare la Buon Consiglio, 1 septembrie²³.

Cu toate ceaiurile și vizitele și prietenii lor, Silvia și Irene nu puteau să se ducă la serbare; din pricina nu știu căror rochii și supărări, nu vruseseră să meargă cu partenerii lor ca de obicei, și acum ședeau întinse pe șezlonguri și priveau cerul peste acoperișul porumbarului. În dimineața aceea eu mă spălasem cu strășnicie pe gât, îmi schimbasem cămașa și pantofii și mă întorsesem din sat să pun ceva în gură și să m-arunc pe bicicletă. Nuto era de-o zi la Buon Consiglio, pentru că el cânta la dansuri.

De pe terasă, Silvia m-a întrebat unde mă duceam. Avea aerul că vrea să stea la palavre. Din când în când Silvia îmi vorbea astfel, cu un zâmbet dulce, de codană, și în clipele acelea nu mă mai simțeam servitor. Dar în ziua aceea mă grăbeam și stăteam ca pe ghimpi. De ce nu luam brișca? m-a întrebat Silvia. Ajungeam mai repede. Apoi a strigat la Irene:

— Nu vii și tu la Buon Consiglio? Ne duce Țiparul și vede el de cal.

Mie nu prea mi-a convenit, dar a trebuit să le aștept. Au coborât cu coșulețul de gustări, cu umbreluțele, cu pătura. Silvia avea pe ea o rochie înflorată și Irene una albă. S-au urcat cu pantofiorii lor cu toc înalt și au deschis umbreluțele.

Mă spălasem bine pe gât și pe umeri și Silvia stătea lângă mine, sub umbreluță, și mirosea a flori. Îi vedeam urechea mică și trandafirie, găurită pentru cercei, ceafa albă, iar în spate – capul bălai al Irenei. Vorbeau de tinerii care veneau la ele, îi bârfeau și râdeau, și uneori, privindu-mă, îmi spuneau să nu ascult; pe urmă încercau să ghicească cine o să vină la Buon Consiglio și cine nu. Când am început urcușul, eu m-am dat jos să nu obosesc calul și a ținut Silvia hățurile.

Umblând așa, vedeam câte o casă, o gospodărie, o clopotniță și mă întrebam ale cui or fi; soiurile de struguri rânduți pe araci le cunoșteam, dar pe stăpânii lor nu. Ne-am întors să privim clopotnița de la Calosso și le-am arătat în ce parte lăsam Mora.

Apoi Irene m-a întrebat dacă într-adevăr nu-i cunoșteam pe ai mei. I-am răspuns că puteam trăi liniștit și așa; atunci Silvia m-a privit din cap până-n picioare și, foarte serioasă, i-a spus Irenei că eram un băiat frumos și că nu părea că mă trag de prin părțile lor. Irene, ca să nu mă supere, a spus că

trebuie că aveam mâini frumoase, și eu mi-am ascuns numaidecât mâinile. Atunci a râs și ea ca Silvia.

Apoi iar au început să vorbească despre certurile și rochiile lor și am sosit la Buon Consiglio, pe sub copaci. Era o îngrămădeală de tarabe cu nuga, de stegulețe, de căruțe și de paravane de tir și din când în când se auzea şuieratul împușcăturilor. Am tras calul la umbra unor platani, unde erau bârne de priponit, am deshămat calul de la brișcă și am întins fânul. Irene și Silvia întrebau „Unde se ține cursa, unde?“, dar mai era timp, așa că s-au apucat să-și caute prietenii. Eu trebuia să am grijă de cal și între timp să privesc și serbarea.

Totul era gata, Nuto încă nu începuse să cânte, dar în văzduh se auzeau instrumentele răsunând, țipând, pufnind, hohotind fiecare pe limba lui. L-am găsit pe Nuto bând limonadă cu copiii lui Seraudi. Ședeau în locul gol dinapoia bisericii, de unde se vedea în față toată colina, viile cu strugure alb, malurile, până departe, la colibele din păduri. Lumea care se afla acum la Buon Consiglio venea de acolo, de sus, din ogrăzile cele mai îndepărtate, ba chiar și mai de departe, de la bisericuțele din satele de dincolo de Mango, unde nu erau decât drumeaguri de capre și pe unde niciodată nu trecea nimeni. Veniseră la serbare cu căruțele, cu trăsurile, cu bicicletele sau pe jos. Era plin de fete, de femei bătrâne care intrau în biserică, de bărbați care priveau în sus. Domnii înstăriți, fetele bine îmbrăcate, copiii cu cravată la gât așteptau și ei slujba, la intrarea bisericii. I-am spus lui Nuto că venisem cu Irene și cu Silvia și le-am văzut cum râdeau cu prietenii lor. Rochia aceea înflorată era cea mai frumoasă dintre toate.

M-am dus cu Nuto să vedem caii în grajdul hanului. Trăsnițul de la Gară ne-a oprit la ușă și ne-a zis să stăm de pândă. El și cu încă unii au destupat o sticlă de vin care s-a vărsat jumate pe jos. Dar n-aveau de gând să bea. Au turnat vinul, care mai spumega încă, într-un blid și i l-au dat să-l lingă lui Laiolo, care era negru ca mura, și când calul a sorbit, i-au ars patru lovituri cu codiriștea biciului la picioarele dinapoi ca să se trezească. Laiolo a început să zvârle cu copitele, arcuindu-și coada ca o pisică.

— Sst! ne-au spus ei. Să vezi cum luăm noi steagul.

În clipa aceea au apărut în ușă Silvia cu tinereii ei.

— Dacă beți de-acuma, a spus un grăsun care râdea întruna, în locul cailor o să alergați voi.

Trăsnițul s-a pornit pe râs și și-a șters sudoarea cu o batistă roșie.

— Ar trebui să alerge domnișoarele, a spus el. Sunt mai ușoare decât noi, ăștia.

Pe urmă Nuto s-a dus să cânte pentru slujba închinată Fecioarei. S-au înșirat în fața bisericii; tocmai atunci scoteau și Fecioara. Nuto ne-a făcut cu ochiul, a scuipat, și-a șters buzele cu palma și a pus clarinetul la gură. Au cântat o bucată care s-a auzit până la Mango.

Mie îmi plăcea în piațeta aceea, printre platani, să aud glasul tromboanelor și al clarinetului și să văd lumea cum ingenunchea, cum dădea fuga, cum ieșea Fecioara pe ușa cea mare, clătinându-se pe umerii paracliserilor. Apoi au ieșit preoții, copiii în cămășuțe, babele, domnii, și s-au amestecat cu tămâia, cu lumânările acelea aprinse în soare, cu culorile hainelor, cu fetele. Chiar și bărbații și femeile de la tarabe, de la nuga, de la tir, de la întreceri – toți stăteau și priveau în umbra platanilor.

Fecioara a făcut înconjurul piațetei și cineva a dat foc bombardelor. Am văzut-o pe Irene, cea blondă ca mierea, băgându-și degetele în urechi. Mă bucuram că le adusesem eu cu brișca, că eram la serbare cu ele.

M-am dus o clipă să trag fânul sub botul calului și m-am oprit să privesc pătura noastră, eșarfele, coșulețul.

Apoi a început cursa și muzica a răsunat din nou în vreme ce caii coborau în drum. Eu trăgeam mereu cu ochiul la rochia înflorată și la cea albă, vedeam că vorbeau și râdeau, și așa fi dat orice să fiu și eu unul dintre băieții aceia, să le poftesc și eu la dans.

Caii au trecut de două ori în goană, în sus și-n jos, pe sub platani, și copitele lor făceau un zgomot ca bulboana râului. Pe Laiolo călărea un băiat pe care nu-l cunoșteam, ședea adus de spate și biciuia calul ca un nebun. Alături de mine ședea Trăsnitul, care, de la o vreme, a început să înjure; apoi a zbierat „Ura!” când un alt cal s-a împiedicat și a venit în bot ca un sac. Apoi iar a înjurat când Laiolo și-a săltat capul și a făcut o săritură. Iar după asta și-a smuls batista de la gât și mi-a spus: „Bastard nenorocit!”. Ai lui Seraudi dănțuiau și se împungeau cu căpățânile ca țapii; apoi lumea a început să strige în altă parte, Trăsnitul s-a repezit pe pajiște și s-a dat peste cap, dolofan cum era, sprijinindu-și capul în pământ; lumea tot mai zbiera; câștigase un cal din Neive.

După asta le-am pierdut din vedere pe Irene și pe Silvia. Am dat și eu o raită pe la tir și pe la jocul de cărți, m-am dus la han să-i ascult pe stăpânii cailor care se certau și goleau sticlă după sticlă, și parohul încerca să-i împace. Unii cântau, alții înjurau, alții se apucaseră să mănânce salam și brânză. Firește, fetele nu intrau în curtea aceea.

Între timp Nuto și ceilalți muzicanți porniseră dansurile și cântau. În aerul liniștit se auzeau răsete și cântece, seara era limpede și proaspătă, eu umblam printre barăci, mă uitam cum se ridicau paravanele din pânză de sac, tinerii glumeau, beau, câte unul se și apucase să ridice fustele femeilor de pe bănci. Copiii se strigau, își furau bucăți de nuga, făceau zarvă.

M-am dus să văd cum se dansa pe dușumeaua aceea de sub coperișul de cergi. Ai lui Seraudi dansau când am venit eu. Veniseră și surorile lor, dar eu am rămas să privesc deoarece căutam rochia înflorată și pe cea albă. Le-am văzut pe amândouă în lumina lămpii cu acetilenă în brațele băieților, cu obrajii pe umerii lor, și muzica le purta parcă în zbor. „Oh, m-am gândit atunci, de-aș fi eu Nuto.“ M-am dus lângă estrada pe care cânta Nuto și el mi-a turnat și mie un pahar, ca la muzicanți.

Silvia m-a găsit apoi trântit în iarbă lângă botul calului. Ședeam întins și număram stelele printre frunzele platanilor. Am văzut numaidecât figura ei veselă, rochia înflorată între mine și bolta cerului.

— E aici, doarme! a strigat ea.

Atunci am sărit în picioare și băieții lor au început să facă tărăboi ca să mai stea. Departe, în spatele bisericii, niște fete cântau. Unul dintre băieți s-a oferit să le însoțească pe jos. Dar mai erau și celelalte fete care spuneau: „Și noi?“.

Am pornit-o la lumina lămpii cu acetilenă și apoi, în întunericul drumului care cobora, am mers binișor, ascultând cum răsunau copitele calului. Corul acela din spatele bisericii tot mai cânta. Irene se înfășurase într-o eșarfă. Silvia vorbea, vorbea întruna despre lume, despre dansatori, despre vară, îi critica pe toți și râdea. M-au întrebat dacă aveam și eu o fată a mea. Le-am răspuns că stătusem cu Nuto să mă uit cum cântă.

Apoi, încet, încet, Silvia s-a liniștit și, într-o vreme, și-a lăsat capul pe umărul meu, mi-a zâmbit și m-a întrebat dacă o lăsam să stea așa în timp ce mânăm calul.

Eu țineam hățurile, privind urechile calului.

XXXI

Pe Cinto l-a luat Nuto la el ca să-l facă tâmplar și să-l învețe să cânte. Am rămas înțeleși că dacă băiatul mergea

bine, la timpul potrivit am să-i găsesc eu un loc la Genova. Și mai trebuia să luăm o hotărâre: să-l ducem pe copil la spital, la Alessandria, să-i vadă doctorul piciorul. Nevasta lui Nuto a început să facă gură că și așa erau prea mulți în casa de pe Salto și că n-o să se poată ține după el printre ucenici și bancurile cu menghine din atelier. Noi i-am spus că Cinto era un băiat cuminte. Dar eu tot l-am mai luat deoparte și l-am povățuit să fie cu ochii în patru, că aici nu era ca pe drumul din Gaminella – prin fața atelierului treceau mașini, autobuze, motociclete care se duceau și veneau de la Canelli – să se uite întotdeauna bine înainte de-a traversa.

Și astfel Cinto a găsit o casă în care să trăiască, iar eu trebuia să plec a doua zi la Genova.

Mi-am petrecut dimineața la Salto și Nuto, care se tot ținea după mine, mi-a spus:

— Vasăzică pleci. Nu te întorci la culesul viilor?

— Poate că o să mă imbarc – i-am răspuns – pentru serbare mă întorc eu în alt an.

Nuto și-a ținut buza, cum făcea el.

— Ai stat puțin, mi-a spus, nici n-am apucat să vorbim.

Am râs:

— În schimb ți-am făcut rost de un alt copil...

Când ne-am ridicat de la masă, Nuto s-a hotărât.

Și-a luat din zbor haina și s-a uitat în sus.

— Hai să dăm o raită, șoptește el, sunt locurile în care ai trăit.

Am străbătut șirul de pomi, podețul de pe Belbo și am ieșit în drumul spre Gaminella, printre salcâmi.

— Nu ne-abatem și pe la casa asta? îl întreb. Și Valino era un biet creștin.

Am urcat poteca. Am zărit un schelet de ziduri negre, goale, și acum, deasupra rândurilor de araci, se vedea nucul, uriaș.

— Numai pomii au rămas. N-ar fi fost rău să-i fi tăiat Valino pe toți... Malul a învins.

Nuto stătea tăcut și privea ograda plină toată de pietre și de cenușă. Am umblat printre pietrele alea și n-am văzut nici măcar gura beciului – dărâmurile o astupaseră. Pe mal, niște păsări făceau larmă și câteva zburăteau în voie pe coardele de viță.

— Iau și eu o smochină, spun, acum nu mai am pe cine păgubi.

Bag smochina în gură și recunosc parfumul știut.

— Cucoana de la Vilă, zic eu mai departe, ar fi în stare să mi-o scoată și din burtă.

Nuto ședea tăcut și privea dealul.

— Și ăștia au murit, spune el. Ce mulți au murit de când ai plecat tu de la Mora.

Atunci m-am așezat pe bârnă – era tot aceeași – și i-am spus că, dintre toți morții, numai fetele lui *sor* Matteo nu-mi ieșeau din minte.

— Barem Silvia a murit acasă. Dar Irene, cu vagabondul ăla... chinuindu-se cum s-a chinuit... Și Santina, cine știe cum o fi murit Santina...

Nuto se juca cu niște pietricele și s-a uitat în sus.

— Nu vrei să mergem la Gaminella, spre vârful? Hai să mergem, e aproape.

Atunci am pornit și el a luat-o înainte, pe potecile viilor.

Recunoșteam pământul alb, uscat; iarba strivită, alunecoasă a potecilor și mirosul acela iute de deal și de vie, care de pe acum prevestea culesul, sub razele soarelui. Pe cer treceau pale lungi de vânt, aburi albi ce păreau materia aceea ca o lavă ce se vede noaptea, pe întuneric, dincolo de stele. Eu mă gândeam că a doua zi aveam să fiu pe bulevardul Corsica și îmi aminteam în clipa aceea că și marea e învârstată cu vinele curenților și că încă de copil, privind norii și drumul stelelor, îmi începusem fără să-mi dau seama călătoriile. Nuto m-a așteptat pe o ridicătură și mi-a spus:

— N-ai văzut-o pe Santa la douăzeci de ani. Merita osteneala, zău că merita. Era mai frumoasă decât Irene, avea ochii ca sămânța macului. Dar a fost o cățea, o cățea spurcată. Poate că felul cum a murit...

M-am oprit să privesc în vale. Până aici nu urcasem niciodată pe când eram copil. Se vedea până departe, până la căsuțele din Canelli, se vedea gara și pădurea neagră de la Calamandrana. Vedeam că Nuto vrea să-mi spună ceva – și nu știu de ce mi-am amintit de Buon Consiglio.

— M-am dus o dată cu Silvia și cu Irene, am început eu să pâlăvrălesc, cu brișca. Eram copilandru. De-acolo de sus se vedeau satele cele mai îndepărtate, gospodăriile, ogrăzile și chiar petele de piatră vânăta de deasupra ferestrelor. Era o cursă de cai și ne pierduserăm cu toții mințile... acum nu-mi mai amintesc nici măcar cine a câștigat. Nu-mi amintesc decât de căsuțele de pe pietre și de rochia Silviei, roz și violet, cu flori...

— Și Santa, spune Nuto, a fost dusă la o serbare din Bubbio. A fost un an când ea venea să danseze numai când cântam eu. Trăia maică-sa... stăteau tot la Mora...

Apoi s-a întors spre mine:

— Mergem?

M-a purtat mai departe în sus, pe plaiuri. Din când în când se uita în jur, căuta un drum. Eu mă gândeam că totul e

la fel, totul este cum a mai fost – îl vedeam pe Nuto într-o brișcă ducând-o pe Santa prin pietrele drumului la serbare, cum făcusem eu cu surorile ei. În rocile ce străjuiau deasupra viilor am zărit prima văgăună, una dintre acele mici peșteri unde se țin sapele, sau, dacă e și vreun izvor pe-acolo, atunci pe lângă apă, la loc ferit, în umbră ai să găsești părul-Maicii-Domnului. Am străbătut o vie uscată, plină de fereguță și de florile acelea mititele, cu tulpina lemnoasă care par de la munte; știuseseam întotdeauna despre ele că se mestecă în gură și se pun apoi pe răni să se închidă. Și panta urca mereu: trecuserăm de casele care se zăreau prizărite și acum ajunseserăm în locuri pustii.

— Și să mă crezi ce spun, face Nuto dintr-odată, fără să ridice ochii, știu cum au omorât-o. Eram și eu de față.

A pornit-o pe drumul aproape neted ce dădea ocol unei creste.

N-am spus nimic și l-am lăsat să vorbească. Priveam drumul și abia întorceam capul când vreo pasăre sau vreun bondar se repezeau spre mine.

Fusese o vreme, a povestit Nuto, în care, când trecea prin Canelli pe drumul acela din spatele cinematografului, privea în sus să vadă dacă nu se mișcau niște perdele. Lumea spune multe despre asta. La Mora venise să șadă Nicoletto, și Santa, care nu-l putea înghiți, de cum murise maică-sa, fugise la Canelli, își luase o cameră cu chirie și se făcuse învățătoare. Dar cu firea pe care o avea se și băgase numaidecât în cârdășie cu cei de la Casa del fascio, și lumea vorbea de un ofițer, vorbea de un primar, de secretar, vorbea de toți cei care erau mai păcătoși pe-acolo. Blondă cum era, delicată, locul ei ar fi fost mai degrabă în automobil, să se plimbe prin sate, la cinele care se dădeau prin vile, în casele domnilor, la termele de la Acqui – nu să se amestece cu indivizii ăia. Nuto căuta să n-o întâlnească pe stradă, dar trecând pe sub ferestrele ei, ridica ochii la perdele.

Apoi, odată cu vara lui '43, viața ușoară se sfârșise și pentru Santa. Nuto, care era mereu la Canelli să primească vești și să le aducă, nu mai ridicase ochii la perdele. Se spunea că Santa fugise cu ofițerul ei la Alessandria.

Pe urmă venise septembrie, se întorseseră nemții, venise iar războiul – soldații veneau acasă ca să se ascundă, deghizați, morți de foame, desculți, fasciștii trăgeau cu arma toată noaptea; și toți spuneau: „Știam eu că așa o să se sfârșească“. Începuse republica. Într-o bună zi Nuto a auzit că Santa se întorsese la Canelli, că își reluase slujba la Casa del fascio, se îmbăta și se culca cu cei din brigăzile negre.

XXXII

Nu putuse să creadă. Până atunci nu putuse să creadă una ca asta. O văzuse o dată trecând pe pod; se întorcea de la gară. Își pusese o blană pe umeri și niște pantofi de șevro în picioare. Îi străluceau ochii de frig; ea îl oprise.

— Ce mai e pe Salto? Tot mai cânti? Oh, Nuto, mi-era teamă să nu te fi dus și pe tine în Germania... Trebuie să fie rău pe-acolo... Vă lasă în pace?

Pe vremea aceea să străbați Canelli era o îndrăzneală nemaipomenită. Mișunau patrulele, nemții. Și o fată ca Santa n-ar fi vorbit în stradă cu unul ca Nuto de n-ar fi fost războiul. În ziua aceea Nuto nu era în apele lui și i-a răspuns doar cu da și nu.

Pe urmă o revăzuse la cafeneaua Sport, chiar ea îl strigase, ieșind în ușă. Nuto stătea cu ochii pe toți cei care intrau, dar era o dimineață liniștită, o duminică însorită în care lumea se duce la biserică.

— Tu mă știi de când eram atâtica, spunea Santa, tu mă crezi pe cuvânt. Sunt oameni răi în Canelli. Dacă ar putea, m-ar arde de vie... Nu vor ca o fată să trăiască altcumva decât ca o proastă. Ar vrea să mă prăpădesc și eu ca Irene, să pup și eu mâna care mă pălmuiește. Dar eu mușc mâna asta care mă pălmuiește!... oameni de nimic care nu sunt în stare să facă nici pe secăturile!...

Santa fuma țigări care nu se găseau la Canelli; i le dăduse lui.

— Ia-le, îi spusese, ia-le pe toate. Sunteți atâția acolo sus și trebuie să fumați...

Vezi, a spus din nou Santa, așa e pe lumea asta. După cum și eu, altădată, făceam pe nebuna când vedeam pe cineva cunoscut, așa și tu te întorceai să te uiți în vitrine când treceam eu. Dar tu ai cunoscut-o pe mama, mă știi cum sunt... mă duceai la serbări... Crezi că eu puteam să-i sufăr pe ticăloșii ăia de la început?²⁴... Cel puțin ăștia²⁵ se apără... Acuma sunt silită să trăiesc mâncând pâinea lor, dar de muncit, am muncit întotdeauna, să știi, nu m-a întreținut nimeni, niciodată, dar dacă aș spune o dată ce am pe suflet... dacă mi-aș pierde răbdarea...

Santa spunea toate astea la măsuța de marmură, privindu-l pe Nuto fără să zâmbească, cu gura aceea fină și nerușinată și ochii umezi, mâhniiți – ca ai surorilor ei.

Nuto își dădea toată silința să priceapă dacă mințea sau nu, ba i-a și spus că acelea erau vremuri în care omul trebuia să se hotărască, de-o parte ori de alta, și că el se hotărâse, el

era cu dezertorii, cu patrioții, cu comuniștii. Ar fi trebuit să-i ceară să facă pe spioana pentru ei, la comandament, dar nu îndrăznise – nu se putea împăca cu gândul de-a pune o femeie într-o asemenea primejdie, de a se folosi în treaba asta de Santa.

În schimb, gândul acesta i-a venit Santei, care i-a dat lui Nuto multe informații despre mișcarea trupelor, despre ordinele comandamentului, despre discursurile celor cu republica lor cea nouă. Într-o altă zi a trimis pe cineva să-i spună să nu vină la Canelli pentru că era periculos, că nemții făceau razii prin piețe și cafenele. Santa spunea că ea nu risca deloc, că anumiți ticăloși, vechi cunoștințe, veneau la ea să-și ușureze sufletul, oameni de care i-ar fi fost scârbă dacă n-ar fi putut obține de la ei informațiile pe care astfel le putea transmite patrioților. În dimineața când „negrii” i-au împușcat pe cei doi băieți sub platan și i-au lăsat acolo ca pe niște câini, Santa a venit cu bicicleta la Mora și de aici a urcat pe Salto, unde a vorbit cu mama lui Nuto și i-a spus că dacă aveau vreo pușcă sau vreun pistol, să le ascundă pe mal. După două zile brigada neagră a trecut pe acolo și a întors casa pe dos.

Pe urmă a venit ziua în care Santa l-a luat pe Nuto de braț și i-a spus că nu mai putea. La Mora nu se putea întoarce pentru că Nicoletto era insuportabil, și slujba ei de la Canelli, cu atâția morți, o întorcea pe dos, o făcea să-și piardă mințile: dacă nu termina numaidecât cu viața aceea, ea punea mâna pe un pistol și împușca pe cineva – știa ea pe cine – sau chiar pe sine însăși.

— Aș merge și eu pe dealuri, i-a spus, dar nu pot. Mă împușcă de cum m-or vedea. Sunt ăia de la Casa del fascio.

Atunci Nuto a dus-o pe un mal și acolo s-au întâlnit cu Baracca. I-a spus lui Baracca tot ce făcuse. Baracca a ascultat-o privind în pământ. Când a vorbit, i-a spus doar atât:

— Întoarce-te la Canelli.

— Nu..., a spus Santa

— Întoarce-te la Canelli și așteaptă ordinele. Ți le vom da.

După două luni – la sfârșitul lui mai – Santa a fugit din Canelli pentru că a avertizat-o cineva că veneau s-o aresteze. Patronul cinematografului a spus că venise o patrulă de nemți să-i percheziționeze casa. La Canelli toți vorbeau despre asta. Santa a fugit pe dealuri și s-a dus la partizani. Nuto primea acum vești de la ea întâmplător, de la câte cineva care trecea noaptea să-i facă vreun comision, și toți spuneau că umbla înarmată și ea și că era respectată. De n-ar fi avut o mamă

bătrână și o casă căreia puteau să-i dea foc, Nuto s-ar fi alăturat și el partizanilor s-o ajute.

Dar Santa nu avea nevoie. Când a avut loc încercuirea din iunie și au murit atâția pe potecile acelea, Santa s-a apărât o noapte întreagă, cu Baracca, într-o gospodărie de după Superga și a ieșit chiar ea la ușă să le strige fasciștilor că îi cunoștea pe fiecare în parte și că nu-i era frică de ei. A doua zi dimineața ea și Baracca au fugit.

Nuto spunea toate astea cu voce joasă și se oprea adesea ca să se uite în jur; privea lanurile, viile goale, versantul care urca din nou. Apoi a spus: „Să trecem pe aici“.

Locul unde ajunseserăm atunci nici măcar nu se vedea de la Belbo; era un loc mic, pierdut în negură, îndepărtat; în jur nu se zăreau decât coaste uriașe și colțuri mari de stâncă, depărtate.

— Știai că Gaminella e atât de întinsă? m-a întrebat.

Ne-am oprit la un capăt de vie, într-o albie împrejmuită cu salcâmi. Am zărit o casă dărâmată, neagră. Nuto mi-a spus grăbit:

— Aici au fost partizanii. Focul l-au pus nemții. Pe urmă: Au venit doi băieți pe Salto să mă ia într-o seară, erau înarmați, îi cunoșteam. Am mers pe drumul pe care l-am făcut noi acum. Mergeam, întinericul se și lăsase, băieții nu știau să-mi spună ce-o fi vrut Baracca de la mine. Trecând prin fața gospodăriilor, câinii lătrau, dar nu se mișca nimeni, nu se vedeau lumini, știi cum era pe atunci. Eu eram neliniștit.

Nuto văzuse o lumină sub șopron. A văzut o motocicletă în curte, pături. Câțiva băieți – aveau tabăra mai jos, în pădure.

Baracca i-a spus că-l chemase să-i dea o veste proastă. Existau dovezi că Santa făcea pe spioana, că încercuirile din iunie ea le dirijase, că ea făcuse să cadă comitetul din Nizza, că până și niște prizonieri nemți duseseră biletele ei și semnalase la Casa del fascio depozitele partizanilor.

Baracca era un contabil din Cuneo, un tip tare, care fusese și în Africa și vorbea puțin. A murit apoi cu cei de la Ca'Nere. I-a spus lui Nuto că totuși nu înțelegea de ce Santa se apăraseră cu el în noaptea aceea de încercuire.

— Poate că unde o mulțumeai ca lumea, a spus Nuto.

Dar era disperat, îi tremura glasul.

Baracca i-a spus că Santa mulțumea ea pe cine i se năzărea.

Așadar și asta se întâmplase. Mirosind pericolul, dăduse ultima lovitură și luase cu ea doi băieți dintre cei mai buni.

Atunci s-au hotărât să pună mâna pe ea, la Canelli. În privința asta se și dăduse un ordin scris.

— Baracca m-a ținut trei zile acolo sus, un pic ca să aibă cui să-și descarce inima vorbind despre Santa, un pic ca să fie sigur că n-am să mă pun împotriva. Într-o dimineață Santa s-a întors însoțită. Nu mai avea hanoracul și pantalonii pe care-i purtase în toate lunile acelea. Ca să poată ieși din Canelli, își pusese o rochie deschisă la culoare, de vară, și când partizanii o opriseră sus, pe Gaminella, parcă era căzută din nori... Aducea informații despre circularele republicanilor. Dar chestia asta n-a mai ajutat-o cu nimic. Baracca, în fața noastră, i-a înșirat pe toți cei care fugiseră de la noi instigați de ea, câte depozite pierduserăm, pe câți din băieții noștri îi făcuse să moară. Santa stătea și asculta, neputincioasă, așezată pe un scaun. Mă țintuia cu ochii ei mârșniți, încercând să-i întâlnească pe ai mei... Atunci Baracca i-a citit sentința și le-a ordonat la doi băieți s-o ducă afară. Băieții erau mai buimăciți decât ea. O văzuseră mereu cu hăinuța ei și cu centura și nu se puteau dumiri cum de-o aveau acum în mână îmbrăcată în alb. Au dus-o afară. În ușă ea s-a întors, m-a privit și s-a strâmbat ca un copil... Afară însă a încercat să fugă. Am auzit un urlet, am auzit pași gonind și o răpăială de mitralieră care nu se mai sfârșea. Am ieșit și noi, era întinsă pe iarba dinaintea salcâmlor.

În locul lui Nuto mi se părea că-l am în fața ochilor pe Baracca, spânzurat.

Mă uit la zidul năruit, negru al căsuței, mă uit în jur, și întreb dacă Santa e îngropată aici.

— Nu s-ar putea s-o găsească într-o zi? Pe ceilalți doi cum i-au găsit?...

Nuto se așezase pe zidul căzut și mă privea cu ochii lui îndărătnici. A clătinat din cap.

— Nu, a spus el, pe Santa n-o găsesc. O femeie ca ea nu putea fi acoperită cu pământ și lăsată așa. Ar mai fi făcut poftă la mulți. S-a gândit Baracca la asta. A pus să se taie coarde uscate de viță cât a trebuit ca s-o acopere bine. Pe urmă am turnat benzină și am dat foc. La amiază se prefăcuse toată în cenușă. Acum doi ani se mai vedeau urme; era ca vatra unui foc de-al nostru, pentru câmpuri.

sept.-nov. '49

¹. În original *cascina*; este numele care se dă în Câmpia Padului unei gospodării de țară luată în dijmă.

- [2.](#) Un fel de caș dulce.
- [3.](#) În original, *Ghigna*.
- [4.](#) Prescurtare populară a lui *signor*, cu înțelesul de: coane, moș.
- [5.](#) Tata (familiar, țărănește).
- [6.](#) Veche monedă italienească.
- [7.](#) 24 iunie, nașterea Sf. Ioan Botezătorul.
- [8.](#) Este vorba de aderenții la Republica Socială Italiană (sau Republica de la Salò), o formă fascistă de organizare a statului italian în ultima parte a celui de-al Doilea Război Mondial, care s-a menținut o vreme și după încheierea acestuia. (În original, *spie repubblicane*.)
- [9.](#) *Case Nere* – Case Negre, sedii fasciste.
- [10.](#) Ocupație murdară (fr.).
- [11.](#) Polițiști care organizează de obicei razii pentru capturarea răufăcătorilor.
- [12.](#) În original: *far l'albero della cuccagna*. Este vorba de un străvechi joc popular care se desfășoară astfel: în vârful unui par uns cu săpun se așază diferite lucruri de preț, iar cel care izbutește să se cațare până la ele le câștigă. În credința populară, *Cuccagna* este un loc al lui Dumnezeu plin cu toate bunătățile imaginabile.
- [13.](#) O viață de infern (engl.).
- [14.](#) Un loc șic, știi (engl.).
- [15.](#) Doar dă-mi o șansă, iubire (engl.).
- [16.](#) Ia-o și altfel, vii cu mine fiindcă sunt o fată (engl.).
- [17.](#) Știi, mutra ți-e singurul agent de publicitate care nu te costă parale (engl.).
- [18.](#) Fiindcă sunt macaronar (engl.).
- [19.](#) Oricând (engl.).
- [20.](#) Am pierdut bătălia (engl.).
- [21.](#) Il giorno di tutti i Santi sau Ognissanti – sărbătoare catolică celebrată pe 1 noiembrie.
- [22.](#) Cartier din Genova unde își avusese reședința familia Brignole, faimoasă în oraș.
- [23.](#) Când cade sărbătoarea Sant'Egidio, la catolici.
- [24.](#) Fasciștii.
- [25.](#) Nemții.

Table of Contents

<u>I</u>
<u>II</u>
<u>III</u>
<u>IV</u>
<u>V</u>
<u>VI</u>
<u>VII</u>
<u>VIII</u>
<u>IX</u>
<u>X</u>
<u>XI</u>
<u>XII</u>
<u>XIII</u>
<u>XIV</u>
<u>XV</u>
<u>XVI</u>
<u>XVII</u>
<u>XVIII</u>
<u>XIX</u>
<u>XX</u>
<u>XXI</u>
<u>XXII</u>
<u>XXIII</u>
<u>XXIV</u>
<u>XXV</u>
<u>XXVI</u>
<u>XXVII</u>
<u>XXVIII</u>
<u>XXIX</u>
<u>XXX</u>
<u>XXXI</u>
<u>XXXII</u>

Table of Contents

I	5
II	8
III	12
IV	15
V	18
VI	20
VII	24
VIII	27
IX	31
X	34
XI	38
XII	41
XIII	45
XIV	48
XV	52
XVI	55
XVII	58
XVIII	62
XIX	65
XX	68
XXI	71
XXII	75
XXIII	78
XXIV	81
XXV	84
XXVI	87
XXVII	91

XXVIII	94
XXIX	97
XXX	101
XXXI	104
XXXII	108